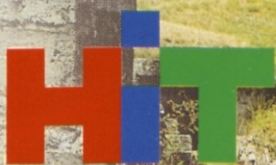


KRAS

Februar 2000 št. 37

cenā 600 SIT



Hoteli Igrališča Turizem

mobitel

SLOVENSKI OPERATER NMT & GSM

PETROL

Slovenska naftna družba

MARMOR



SLOVENIJA

Doma in Sveta

Telekom Slovenije

PODPIRAJO REVIZIJO KRAS
V NJENIH PRIZADEVANJIH
ZA OHRANITEV NAŠE NARAVNE
IN KULTURNE DEDIŠČINE

ISSN 1318-3257



9 771318 325772

*Dunajska 5
p.p. 800
1001 Ljubljana*

*Tel.: +386 61 314 346
17 56 800, 17 56 801
Fax: + 386 61 302 658*

DELO *tiskarna*



Zdaj je čas!

Rdeči paket ISDN 3000:

- digitalni telefon ISDN,
- možnost dostopa do interneta preko SiOL-a,
- modem ISDN,
- nadgradnja analognega priključka v priključek ISDN,
- priključitev terminalske opreme,
- stroški vašega pogovora se ne spremenijo,
- hitrost prenosa podatkov se poveča.

Vašo odločitev bo olajšala doslej najnižja cena:

49.900,00 SIT

in vključuje DDV

ISDN paket 3000

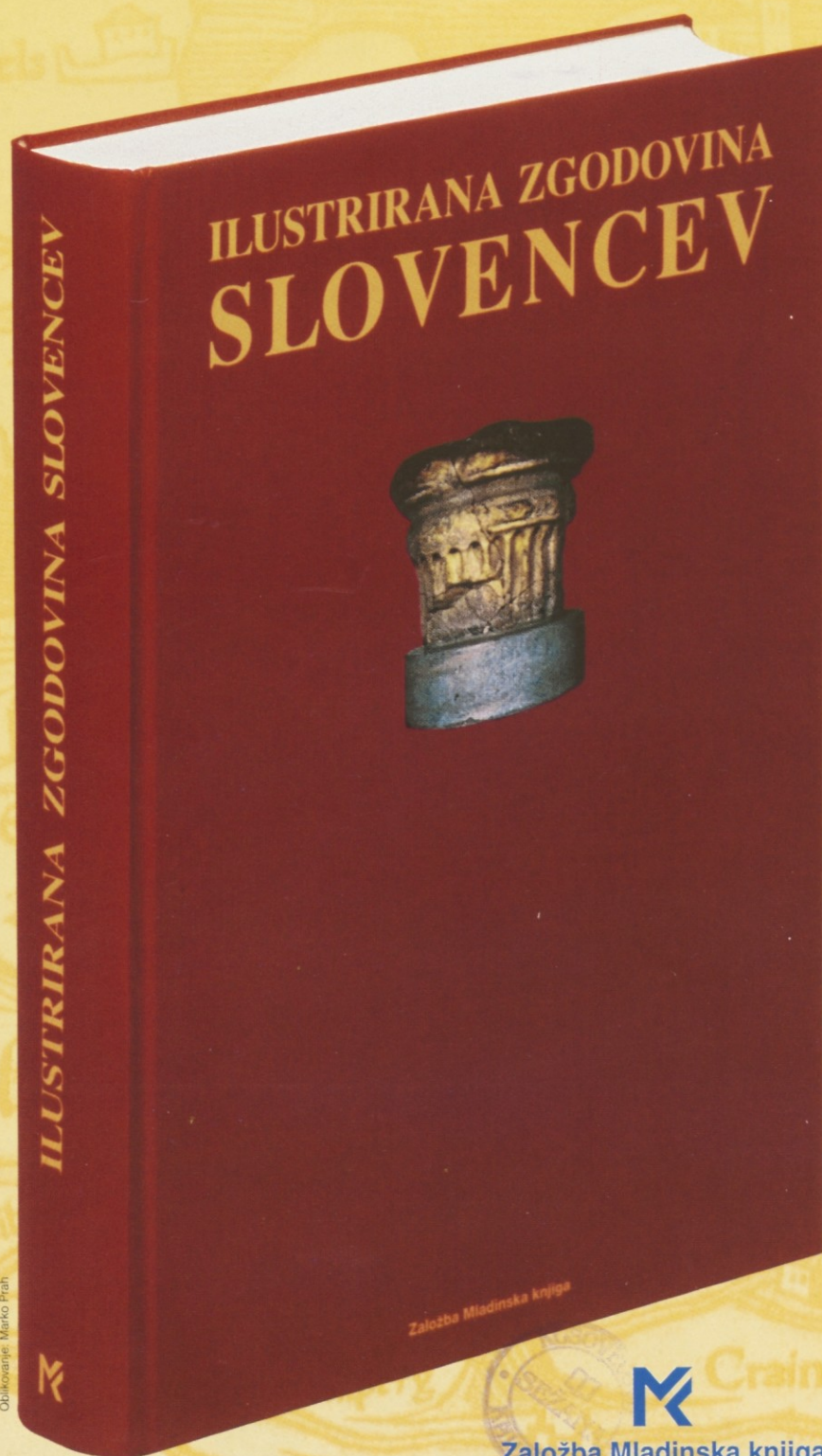
POKLIČITE BREZPLAČNO TELEFONSKO ŠTEVILKO

080 3000

Telekom  Slovenije

Stoletja naših korenin

Od naselitve do samostojne države



Najobsežnejši pregled slovenske zgodovine

- **Sodobno delo mlajših zgodovinarjev**
- **Obsežna predstavitev zamejstva in izseljenstva**
- **Bogato slikovno gradivo**

Ilustrirana zgodovina Slovencev je po dvajsetih letih prvo tako obsežno delo o naši preteklosti. Gre za strnjen, a hkrati obsežen in zgodovinsko neobremenjen pogled na zgodovino Slovencev. Nastal je na podlagi bogate dokumentacije uredništva *Enciklopedije Slovenije*.


- **520 dodatnih besedil, 212 uveljavljenih avtorjev**
- **več kot 140 odlomkov iz pisem, spominov, znanstvenih in literarnih del ter listin**
- **več kot 450 fotografij in ilustracij**
- **več kot 70 zemljevidov in tematskih kart**
- **več kot 200 reprodukcij rokopisov, listin, knjižnih in časopisnih strani, letakov, razglednic**
- **rodovniki najpomembnejših plemiških in dinastičnih rodbin**
- **kronologija**
- **imensko in stvarno kazalo**

Cena 19.400 SIT

- **512 strani, več kot 740 enot slikovnega gradiva**
- **vezano v umetno usnje, format 21,5 x 29,5 cm, ščitni ovitek**


Založba Mladinska knjiga

Izberite si način naročanja:

 **24 ur na dan: 080 12 05 (brezplačno)**

www.mkz-lj.si

- **Mladinska knjiga Založba, d. d., 1536 Ljubljana**
- **v knjigarnah in pri zastopnikih**



MEDIA CARSO

Telefoni revije Kras:

061/121-46-95

061/121-46-90

067/766-02-90

Fax:

061/121-46-95

067/766-02-91

Kras, revija o Krasu in krasu, izdaja podjetje MediaCarso, d.o.o., Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana
 Telefon: +386-61/121-46-95, +386-61/121-46-90;
 fax: +386-61-121-46-95, +386-67/766-02-91
 E-mail: mediacarso@eunet.si
 Glavni urednik: Lev Lisjak
 Odgovorna urednica: Ida Vodopivec-Rebolj
 Naslov: uredništvo revije Kras, p.p. 17, 6223 Komen; telefon: +386-67/766-02-90
 Maloprodajna cena 600 SIT, 4,00 EUR, 5,00 \$, 7,00 DEM in 6.500,00 Lit.; naročnina za šest zaporednih izdaj s pošto dostavo na naročnikov naslov v Sloveniji 4.000,00 SIT, s pošto dostavo na naročnikov naslov v tujini 7.000,00 SIT, 30,00 EUR, 60,00 \$, 80,00 DEM ali 80.000 Lit
 Davčna št.: 36139327
 Žiro račun: 50100-603-43117
 Devizni račun pri NLB, podružnici Center: 900-27620-91455/0
 Tisk: Delo-Tiskarna, Ljubljana
 Fotografije: Fotoagencija MediaCarso
 Nenaročenih rokopisov in fotografij uredništvo ne vrača - Brez izdajateljevega pisnega dovoljenja ponatis ali kakršno koli povzemanje objavljenih prispevkov iz revije Kras ni dovoljeno
 Po mnenju Urada vlade R Slovenije za informiranje št. 23/142-92 od 27.5.1993 sodi revija Kras s prilogami med proizvode informativne narave, za katere se plačuje DDV po 8-odstotni stopnji
 Mednarodna standardna serijska številka: ISSN 1318-3257.
 Organizacija tiska:

K Korotan Ljubljana d.o.o.

Revija Kras sofinancirata Ministrstvo za okolje in prostor in Ministrstvo za evropske zadeve

Slika na naslovnici:

Prof. dr. Marko Pozzetto je za omizjem o prenovi in revitalizaciji Štanjela predlagal čim prejšnjo prenovo bazena v Ferarrijevem vrtu.
 Fotografija iz dokumentacije Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica, Nova Gorica



Vseбина

FEBRUAR 2000, ŠT. 37

Uredništvo	POVABILO MLADIM	4
Mag. Franc But	KRASU MORA DRŽAVA V POGAJANJIH Z EVROPSKO UNIJO IZBORITI POSEBEN POLOŽAJ	5
Uredništvo	PRENOVA IN REVITALIZACIJA ŠTANJELA	10
Mag. Ljubo Lah	ŠTANJEL NEPRENOVLJENEGA STAVBNEGA FONDA NE PRENESE, KER MU ŠKODI	12
Agencija Kras	ARHITEKTURNI POSNETKI OBJEKTOV	16
Agencija Kras	KAKO RAVNATI S KOMUNALNIMI IN GOSPODINJSKIMI ODPADKI	18
Boris Pahor v pogovoru z Marijanom Zlobcem	NESMISELNA JE OCENA, DA SEM NACIONALIST; MOJ KURIKULUM JE ŠOLA HUMANIZMA	20
Marko Lindič	KRAŠEVCI MORAMO TUDI SAMI STORITI VEČ ZASE	32
Agencija Kras	GLASILO OBČINE KRAS	36
Uredništvo	ALI BI PRIDELOVALI AJDO?	37
Dr. Bogdan Jurkovič	KAMNARSTVO JE DEL TRADICIJE KRASA	38
Patricija Roje	VSI BI RADI, DA SE OBNOVA VODNJAKA ZAČNE ČIM PREJ	40
Andreja Rustja	NAJSTAREJŠI VODOVOD NA KRASU	42
Damjana Čok	KOTIČEK, POLN MIRU, TIŠINE IN LEPOTE	46
Gabrijela Rebec-Škrinjar	POVIRCI V SVETU PESMI, PLESOV IN PRIPOVEDK	48

Povabilo mladim

Ko smo v uredništvu revije Kras določali njene cilje, smo ji med drugim namenili, naj ima čim več mladih sodelavcev. Od začetka njenega izhajanja posebno skrbimo za pridobivanje mlajših sodelavcev – dopisnikov in poročevalcev, fotografov in risarjev ter avtorjev literarnih prispevkov. V reviji jih že precej objavlja svoje prispevke, bogati njeno vsebino in nekateri se postopno uveljavljajo v slovenskem publicističnem prostoru. Odziv je že od začetka spodbuden.

Povabilo ponavljamo, ker hočemo spodbuditi tudi vse tiste, ki menite, da se uredništvu lahko javljate le iz svojih šol in tamkajšnjih krožkov. Veseli bomo vaših prispevkov o vsem, kar v besedi in sliki predstavlja slovenski kras, značilnosti kraškega prostora na Slovenskem in Tržaškem, njegove prebivalce in njihove gospodarske, družbene, kulturne in drugačne dosežke. Skratka vse, kar je kakorkoli kraško ali povezano s kraškim prostorom.

Če imate besedilo urejeno z računalnikom, priložite izpisu na papirju še disketo z urejenim besedilom v PC-formatu. Uporabili bomo tudi besedilo, napisano s pisalnim strojem, kakor tudi čitljiv rokopis.

V reviji Kras uvajamo fotografsko rubriko UJETO V OBJEKTIV. V njej bomo objavljali najboljše avtorske fotografije s kraško tematiko, opremljene z ustreznimi podpisi. Zato vas vabimo, da nam čim prej pošljete v objavo svoja najuspešnejša dela!

Svoje prispevke pošiljajte na uredništvo revije Kras, p.p. 17, 6223 Komen ali po telefaksu na številki 067/766-02-91 in 061/121-46-95. Za dodatne informacije nam telefonirajte na številki 067/766-02-90 in 061/121-46-95! Lahko pa pokličete na telefonsko številko 061/125-14-22 odgovorno urednico revije Kras Ido Vodopivec-Rebolj, ki se bo rada dogovarjala z vami!

Telefoni revije Kras:

061/121-46-90

061/121-46-95

067/766-02-90

Telefon

odgovorne urednice:

061/125-14-22

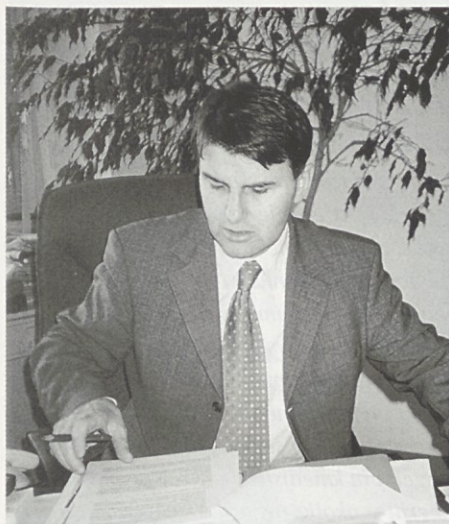
Telefaksi revije Kras:

061/121-46-95

067/766-02-91

Uredništvo

Pogovor
z mag. Francem Butom,
državnim sekretarjem
za kmetijstvo in
za evropske zadeve



Tokratni sobesednik revije Kras je mag. Franc But, državni sekretar v Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano in državni sekretar za evropske zadeve ter namestnik vodje slovenske pogajalske skupine za vstop v Evropsko unijo. Doma je iz Kostrivnice, z družino živi v Nemški vasi pri Ribnici, v službi je v Ljubljani in zadnje čase veliko, veliko potuje. Zlasti v Bruselju, kjer se pogaja z ljudmi v administraciji Evropske unije ter zagovarja interese Slovenije pri njenem vključevanju v to evropsko integracijo.

Seveda je téma pogovora Kras in slovenski kraški prostor ter njune razvojne možnosti v luči vstopanja Slovenije v Evropsko unijo. In poudarek je na kmetijstvu, ki - resnici na ljubo - na Krasu, z izjemo vinogradništva in delno sadjarstva, vidno usiha...

KRASU

MORA DRŽAVA V POGAJANJIH Z EVROPSKO UNIJO IZBORITI POSEBEN POLOŽAJ

Gospod mag. Franc But, predstavite se, prosim, bralcem revije Kras!

Moji predniki po vsej verjetnosti izhajajo iz Francije. Od tod naj bi izhajal tudi priimek But, po francosko Cilj. In poznavalci pravijo, da imamo Buti še nekaj tipičnih francoskih značilnosti, predvsem nekaj bolj vročehkrvnega francoskega temperamenta. Nekaj tega je tudi v meni; če je to zaradi mojih daljnih korenin nekje na Francoskem, pa je drugo vprašanje.

Rojen sem v vasi Kostrivnica pri Rogaški Slatini v dovolj ugledni podeželski kmečki družini. Oče, ki je bil sicer po poklicu čevljar, je bil v bistvu kmet, saj je vseskozi tudi kmetoval. Enako je bila kmetica tudi mama. Na tem domu v Kostrivnici živi sedaj brat Jožko. On kmetuje, se ukvarja z vinogradništvom in ima trideset ali nekaj več glav goveje živine. Drugi brat Janez je zaposlen v mlekarni. Sestra Slavica pa je predana krojenju in šivanju.

Sem najstarejši med štirimi Butovimi otroki. Gimnazijo sem končal v Celju. Študirati sem želel veterino. Zaradi zanimive štipendije, ki jo je razpisal Kmetijski kombinat Hmezad v Žalcu pa sem se odločil za študij agronomije. Tega sem tudi dokončal in leta 1986 diplomiral. Zaposlil sem se naj-

prej v Kmetijski zadrugi Šmarje pri Jelšah. Ker pa sem med študijem v študentskem domu v Ljubljani spoznal svojo bodočo ženo Darjo, ki je po diplomi na drugi stopnji Ekonomske fakultete prevzela delo vodje oddelka za gospodarstvo na Občini Ribnica, sem se po poroki preselil na njen dom v Nemško vas pri Ribnici. Ustvarila sva si družino. Imava desetletno hči Marušo in osemletnega sina Miho. Z zadovoljstvom ugotavljam, da so me po dvanajstih letih bivanja v tem kraju domačini vzeli za svojega, kar je pri Ribničanih prava redkost. S tem svojim krajem živim, kot da sem domačin.

Od magisterija do državnega sekretarja in slovenskega pogajalca za vstop v Evropsko unijo je bil Vaš nagel poklicni vzpon. Kako se je to razvijalo?

Po poroki sem vpisal na Ekonomski fakulteti magisterij in pred tremi leti magistriral pri prof. Kumru. Téma magistrske naloge je vezana na evropske vidike slovenskega gospodarstva s poudarkom na agrogospodarstvu. Po poroki sem se zaposlil v Kmetijsko gozdnem gospodarstvu Kočevje, kjer sem kar nekaj časa delal na področju ponovne poselitve kočevske krajine, po drugi svetovni vojni močno razseljene. Lahko

rečem, da kar dobro poznam skoraj vsako bivšo in sedanjo kočevsko vas, pa tudi vso problematiko opuščanja tamkajšnje kulturne krajine, njene depopulacije, intenzivnega zaraščanja, povečevanja populacije divjadi itn. Takrat sem tudi dodobra spoznal, da me vse to izjemno zanima. Potem sem postal vodja prodajne službe v podjetju, ki se je ukvarjalo ne samo s sečnjo in prodajo lesa, ampak tudi mesnopredelovalno dejavnostjo in celo s suhorobarsko proizvodnjo. Vseskozi pa sem se ukvarjal tudi z osnovnim vprašanjem, kako ponovno oživiti Kočevsko.

Potem sem se zaposlil na Zadrugi zvezi v Ljubljani, kjer sem sodeloval pri ustanavljanju zadrúžnega poslovnega sistema, nato pa bil njen direktor; dokler nisem bil imenovan za državnega sekretarja za kmetijstvo in evropske zadeve na Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. In tudi zato, ker sem, upam, poleg svoje strokovnosti že imel izoblikovano védenje o

Mag. Franc But v domačem kraju
Kostrivnica na Štajerskem.



evropskih vidikih slovenskega agrogospodarstva, hkrati pa tudi kar solidno obvladam angleščino, francoščino in nemščino, sem bil imenovan še za namestnika vodje slovenske pogajalske skupine dr. Janeza Potočnika za vstop Slovenije v Evropsko unijo za vsa področja in hkrati prvi odgovoren za kmetijstvo.

Živite na domačiji, ki je priseljska in kjer je podjetništvo doma...

V hiši v Nemški vasi pri Ribnici, kjer sedaj živim, se že od nekdaj ukvarjajo z izdelovanjem suhe robe. Je priseljeniška, saj so vanjo prihajali bodoči gospodarji z možitvijo. Najprej se je primožil dubrovniški meščan nemškega porekla s priimkom Mayer. Bil je kolarski mojster in s skupino kakšnih dvajsetih pomočnikov v Ljubljani kot civilist v avstro-ogrski vojski skrbel za njene vozove. Posel ga je zanesel v Ribnico, kjer se je zaljubil v prednico moje žene, se z njo poročil in postal gospodar ter imel tod dolga leta kolarstvo, ki se je proslavilo z narejenimi tisoči tovornih sani in sank. In lesna tradicija se na ženinem domu nadaljuje... Moj tast je bil obratovodja v ribniškem Inlesu, a je doma, po tradiciji, vseskozi delal suho robo. To dela tudi sedaj, po upokojitvi. In ker so bila pri hiši vedno dekleta, sem jaz že druga generacija k hiši priseljenih moških...

Bi hoteli označiti dosedanje strokovno agronomsko delo in delo v državni upravi!

Z delom, ki je za menoj in ki ga opravljam, mislim, da sem prispeval nekaj k temu, da smo se v Sloveniji kar dodobra seznanili z realnostjo Evropske unije. To je z dejstvi, ki nas z vstopom v unijo čakajo. In sodim, da smo naredili uporaben program reforme slovenske kmetijske politike, ki je prilagojen vsemu tistemu, kar mora Slovenija kot bodoča članica Evropske unije - skladno z njenimi zahtevami po harmonizaciji ali uskladitvi - prevzeti iz njenega pravnega reda.

Vsemu temu sem poskušal dodati v reformi slovenske kmetijske politike tudi nekakšno ekološko ali bolj sonaravnostno noto, poznavaoč vse dobre in slabe plati pravnega reda Evropske unije. Kajti Slovenija mora s to reformo izkoristiti nekaj redkih priložnosti, ki jih unijin pravni red nudi. To so programi sonaravnega, okolju prijaznega kmetijstva in programi razvoja podeželja, v katerih se kmetijstvo močno prepleta

z regionalnim razvojem. Zagovarjam namreč stališče, da je Slovenija med redkimi novimi državami, ki imajo v Evropski uniji priložnost uveljaviti se z okolju bolj prijaznim kmetovanjem. Seveda, če bomo temu dodali podjetniško logiko, ki zahteva poseben način trženja in če se bodo tega lotevali sposobni in smeli ljudje, ki bodo znali to možnost izkoristiti.

Slovenija namreč z množično kmetijsko pridelavo v Evropski uniji nima česa iskati, ker smo za to naravno omejeni. Hkrati je naša posestna sestava preveč razdrobljena in razpršena. Kakršna koli prizadevanja za združevanje in povezovanje posesti v večje obdelovalne in kultivirane površine ne bi omogočila konkurenčnosti v razviti Evropi uveljavljene množične in zelo donosne pridelave. Tudi vsem ostalim na zahodu zaradi naravnih omejitev, mislim, da kaj drugega preprosto ne preostaja. Zato sem velik zagovornik, naj se velik del slovenskega podeželja in kmetijstva, kolikor je mogoče, usmerja v okolju prijazno kmetovanje. Pa ne mislim na tisto, morda že kar preveč opevano, biokmetovanje, ampak na našemu času primerno, integrirano kmetovanje!

Kakšne so Vaše nadaljnje strokovno-politne ambicije?

Kot svoj prispevek k uveljavljanju sodobnega kmetijstva pri nas, česar še nismo uspeli uveljaviti, si želim vzbuditi in ljudem drugačen način razmišljanja o kmetijstvu in podeželju. Mislim na uveljavitev spoznanja, da zgolj jadikovanje in tarnanje ne vodi nikamor. V kmetijstvu pričakujem postopno vse več zanimanja mladih, ki bodo razmišljali in ravnali podjetniško, ki bodo imeli ideje in ki bodo za njihovo uresničitev pripravljali tudi nekaj vložiti, tvegati. Okolju prijazno kmetijstvo namreč zahteva podjetniško miselnost in organiziranost. Zahteva ljudi, ki si upajo, ki tvegajo poskusiti tudi s čim novim in ki znajo tisto, kar ustvarijo, tudi prodati. Mislim torej na ljudi, ki bodo ustanovili tudi kmetijska podjetja, razvili tržno zanimivo pridelavo in zanjo ustrezno trgovino... Vse to namreč pomeni bistveni odmik od pri nas zelo močno uveljavljenega vedenjskega vzorca, ko nekdo nekaj prideluje, ker upa oziroma milostno čaka, da se bo kdo spomnil to kupiti.

Bi hoteli povedati, koliko in po čem poznate slovenski kras?



Rožančeva domačija v Volčjem Gradu –
primer zglednega načina ohranjanja kraške izvirne arhitekture.

Kras poznam mogoče nekoliko bolj kot povprečen Slovenec. Pri tem mislim nasploh kras kot posebnost slovenskega prostora in Kras kot pokrajino. Tako sodim zato, ker nasploh rad odkrivam nove prostore, saj si spričo silnih pritiskov vsakdanjih delovnih obveznosti in odgovornosti nabiram moči prav v odkrivanju novega, še nepoznanega v naravi. Pa tudi zato, ker sta v meni že omenjeni nemirni duh in velika pu-stolovska žilica...

Kraška pokrajina je edina pomembnejše drugačna od ostalih pokrajin v Sloveniji. Pri nas se sicer močno razlikujeta alpski in panonski svet, vendar ne tako, kakor se oba razlikujeta od kraškega sveta. Kras je od vseh drugačen po samem prostoru, drugačen je po mentaliteti ljudi, po svoji arhitekturi, po vseh krajinskih prvinah pa tudi po človeških osebnostih...

Kako dojemate kraški svet?

Kraški svet dojemam kot mešanico neke vrste kultiviranosti divjine in prvobitno-

sti prostora ter njegove romantike. Za slovenski kras, ki se širi čez Dolenjsko, Kočevsko, Belo krajino in Suho krajino ter Notranjsko na Hrvaško, se mi zdi, da se z njim dogaja nekaj tragičnega. S krajinskega vidika je to prostor, ki se pri nas nesporno najbolj zarašča. Svojo krajinsko podobo spreminja taki opazno in hitro, da so vse omenjene pojavnosti skoraj na mejah alarmantnosti.

Kakor se naš kraški prostor zadnja desetletja ekonomsko ugodno razvija in se na njem veliko gradi, pa se, žal, to dogaja z mnogo preveč arhitekturnimi spodrsjlaji. Namesto spoštovanja krajinskih arhitekturnih prvin in avtentičnosti gradnje se še vedno gradi in postavlja brezlične, s kraškim prostorom neskladne, vanj nasilno postavljene objekte... Seveda za to ne gre kriviti toliko samih ljudi, ki so to storili in ki to počno, ampak je za to kriva predvsem skupnost, katere odgovorni strokovnjaki in uradniki dopuščajo, da se izjemen sklad kraške avtentične arhitekture in kraška kulturna krajina postopoma izničujeta!

Kras opredeljujem tudi kot tisto območje, na katerem nismo uspeli narediti kakšnih resnih posegov za razrešitev lastniških problemov, ki so izrazito povezani s posledicami ekonomske in politične emigracije. Posesti niso le razdrobljene, ampak imajo različne lastnike. Pomemben delež lastnikov razdrobljenih posesti je na tujem ali pa zaradi njihove smrti njihovi dejanski lastniki sploh niso poznani, oziroma niso vpisani v zemljiško-knjižnih listinah. Zato bo silno težko karkoli storiti za združevanje posesti, brez katerega ni možnosti za kakršne koli spremembe njihove namembnosti in dejanske uporabe.

Razraščanje nekakovostnega gozda izničuje kras in njegovo kulturno krajino. Zmanjšuje ekonomsko vrednost gozdov in ogroža vinogradništvo, pridelavo suhomesnatih izdelkov in še kaj... O tem smo izdajatelj revije Kras pred dvema letoma organizirali tudi okroglo mizo. Kaj še storiti, da ne bo prepozno?

Na slovenskem krasu se je zaraščanje z nekakovostnim gozdom, ki gospodarsko ni uporaben in ni zanimiv, razbohotilo do takšne mere, da se ta prostor spreminja v neobvladljivo divjino. Da bom pravilno razumljen! Kras je bil od nekdaj na nek način divji, če smem kot nekraševce izrekati tako oceno. Ob velikem številu elementov kulturnosti njegove krajine - kmetijske površine, obdane s kamnitimi ogradami, naselja in vasi iz kamnitih hiš, ki tvorijo pozidane druga ob drugo male vaške trgece - je dajal in še vedno daje vtis divjine zaradi morfoloških, klimatskih, naravnih, oblikovnih in še drugih posebnosti. Kakšen drugačen vtis pa dajejo številna kraška brezna, podzemskie jame, nekdanje njegovo ogolelo površje, poletne vročine in suše, gromke in s pogostimi bliski prepredene vročinske nevihte ter močna burja, pa zaradi vsega tega nekdanje tudi silno težavno kultiviranje površin v vrtače in polja spričo redke in tanke prsti!

Če dodam temu še dejstvo, da se zaradi opuščanja kmetijske in gozdarske izrabe kraškega prostora na njem bistveno spreminjata tudi klima in mikroklima, kar postopno ustvarja vse težje pogoje za gojenje trte in za pridelovanje suhomesnatih izdelkov, je moja oznaka krasa pri nas kot na nek način tragičnega prostora še bolj umestna. Toliko bolj, ker neoptimistična napoved, po kateri je ta prostor neizbežno obsojen na

nadaljnje zaraščanje, grozi z dejstvom, da velik del tega zaraščenega prostora ne bo mogoče nikdar več kultivirati tako, kot je bil kultiviran.

Zato mislim, da je skrajni čas, ko moramo prav na alarmanten način ugotoviti, kaj sploh storiti s kraškim prostorom, ki se še ni v celoti zarastel. Največja tragičnost tega prostora je, da se je od nekdanjih številnih gospodarskih dejavnosti, navezanih na izrabo zemlje, ohranilo samo vinogradništvo in delno sadjarstvo. A še ti dve dejavnosti ne bosta vzdržali brez obnovitve določene stopnje živinoreje, ker ju bo sicer nebrzdano zaraščanje zadušilo. Samo živinoreja lahko še vzdržuje kultiviranost prostora s košnjo travnikov, s pašo in z gojenjem obvladljivih tropov drobnice. In reja govedu za meso, če ne še za mleko, je nujna tudi zaradi vinogradništva, ki mora imeti za kakovost pridelanih vin na voljo zadostne količine naravnega, ne umetnega gnoja.

Kaj lahko stori za razvoj okolju prijaznega kmetijstva država?

Ko upoštevamo vse povedano, pa tudi še kaj drugega, česar v tem kratkem času nisem mogel doreči, bo treba ves slovenski kras v pogajanjih z Evropsko unijo neizpodbitno vključiti v tako imenovani program območij z omejenimi dejavniki in mu zagotoviti posebna plačila v smislu EKO 1. Tistim, ki so se pripravljani na podjetniški osnovi ukvarjati s kmetijstvom, je treba ponuditi krasu ustrezne in uporabne ter razdelane okoljske programe, ki na kraškem prostoru vsebujejo dodatna plačila države na hektar obdelovane površine, da se bodo kmetovalci-kandidati lahko odločili o njihovem izboru. Seveda pa je treba to nadgraditi z vrsto stvari, o katerih sem že govoril.

To pa pomeni, da mora država v pogajanjih z Evropsko unijo Krasu in kraškemu prostoru izboriti poseben status ali položaj kot območje z omejenimi dejavniki in ponuditi za ta prostor poseben okoljski program. Na tej osnovi pa se mora začeti razvijati podjetništvo - bodisi zasebnikov, bodisi še delujočih podjetij - katerega nosilci bodo na tem prostoru narejene izdelke in pridelava

no blago tržili pod posebno blagovno znamko, ki naj identificira kraški prostor. To je Evropska unija namreč opredelila v dveh direktivah, to je nekakšnih uredbah. Ena govori o geografskem poreklu blaga, druga pa govori o posebnem tradicionalnem poimenovanju blaga.

Ali ne bi bilo smiselno spodbuditi ustanavljanje pašnih skupnosti?

Mislim, da kraški prostor brez ponovnega uvajanja in uvedbe kombinacije reje goveje živine in drobnice sploh ne bo obvladljiv. Goveje živine, ki morebiti ne bo služila pridelavi mleka, ampak bo služila prireji mesa. In ovc ter koz! Seveda, vedno le obvladljivih tropov, ki s pašo na določenih in zamejenih prostorih popasejo tudi razraščajočo se drevesno podrast in grmičevje. Možnosti za tako pašo je na krasu več kot drugod. In taka vrsta paše se je po vseh dosedanjih izkušnjah izkazala za najbolj učinkovit način zaustavljanja zaraščanja, ko ekonomskih razlogov za poljedelstvo in za gospodarsko izrabo gozdov ni več. Če so nekdaj imeli kmetje tudi na Krasu pašne skupnosti in najete pastirje - tako še vedno prakticirajo v zahodni Evropi - jih lahko ponovno us-

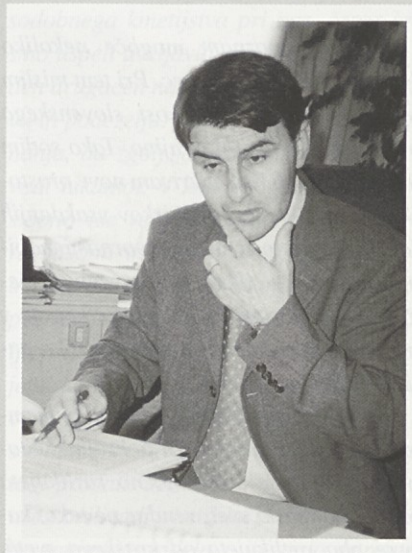
tanovijo in si jih organizirajo tudi sedaj..!

Da se uresniči obnova živinoreje in reje drobnice, bo treba odločno spodbuditi primeren kombinirani živinorejski program, nad katerim pa, žal, kot nekakšen Damoklejev meč visi strahotna lastniška razdrobljenost zemlje. Zato bo država morala ljudi spodbuditi - tudi z ugodnostmi in z davčno politiko, da se odločijo: ali zemljo pustiti, da jo zarasteta nekultiviran in nedonosen gozd in grmičevje, kar bo pomenilo razvrednotenje posesti; ali zemljo obdelovati oziroma uporabljati za neko donosno kulturo, ali jo dati komu za tako rabo v najem, ali pa zemljo prodati. Čeprav je lastnina po ustavi nedotakljiva, bo država zaradi nacionalnega interesa morala čim prej odločno ukreniti, da se nadaljnje padanje kakovosti kraške krajine z razraščanjem nekultiviranega in gospodarsko nedonosnega gozda zaustavi!

Kakšne so razvojne možnosti za vinogradništvo na kraškem vinorodnem okolišu?

Na vprašanje, kakšne so ekonomske razvojne možnosti za vinogradništvo na kraškem vinorodnem območju, moram naj-

“...Največja tragičnost tega prostora je, da se je od nekdanjih številnih gospodarskih dejavnosti, navezanih na izrabo zemlje, ohranilo samo vinogradništvo in delno sadjarstvo. A še ti dve dejavnosti ne bosta vzdržali brez obnovitve določene stopnje živinoreje, ker ju bo sicer nebrzdano zaraščanje zadušilo. Samo živinoreja lahko še vzdržuje kultiviranost prostora s košnjo travnikov, s pašo in z gojenjem obvladljivih tropov drobnice. In reja govedu za meso, če ne še za mleko, je nujna tudi zaradi vinogradništva, ki mora imeti za kakovost pridelanih vin na voljo zadostne količine naravnega, ne umetnega gnoja.”





prej povedati, da bomo za najbolj tipično kraško vino teran v kratkem izdali poseben pravilnik o tako imenovanem PTP - priznanem tradicionalnem poreklu vina teran. To izhaja že iz zakona o vinu, hkrati pa je to vezano tudi na vstop Slovenije v Evropsko unijo. Podobno, kot smo storili s cvičkom, bomo storili tudi s teranom, in na ta način prostorsko določili, kje se sme sploh uporabljati PTP za naziv vina teran, povzeli pa bomo tudi strokovni okvir njegove recepture. Vse delamo zaradi tega, da za slovenski, to je kraški teran tudi v pogajanjih z Evropsko unijo - podobno kot velja za cviček in še za nekatere druge sorte - uveljavimo pravico uporabe imena teran samo Sloveniji. Pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo bo to neke vrste vinski sporazum. Po njenem vstopu pa bo to pomenilo uveljavitev nečesa, kar je tradicionalno naše in posebno naše, slovensko, v pravni red Evropske unije. Mislim na posebno tradicionalno poimenovanje ali poreklo, ki je lahko vezano tudi na geografski prostor - kar praviloma je.

Pred leti so na Krasu spodbujali bela vina, sedaj dajejo prednost teranu. Kaj pravite o tem?

Govoriti o tem, ali imajo v Sloveniji in v njenih okvirih na Krasu prihodnost bela ali rdeča vina, je zelo delikatno! To je v veliki meri odvisno od samih trendov na svetovnem vinskem tržišču in od povpraševanja po vinih. To se spreminja podobno, kot se spreminja moda. So obdobja in prostori, ki dajejo prednost belim vinom. Enako velja za rdeča vina! Zdaj so ponekod moderna in bolj iskana bela vina, zdaj rdeča... In ve se, da, podobno kot modni kreatorji, tudi sami vinogradniki kreirajo posebna in splošna mnenja o vinih in s tem tudi vinske trende.

Bo za Kras po vstopu v Evropsko unijo boljše?

Zaradi svoje lege ob italijanski meji oziroma tudi na njenih obeh straneh, v Italiji in Sloveniji, ima Kras posebno prednost, ki bo postala z vstopom Slovenije v Evropsko unijo spet aktualna. Tu, seveda, ne razpravljam o vprašanju, kaj bo takrat in potem s slovensko nacionalno zavestjo, čeprav celo mislim, da bomo po vstopu v Evropsko unijo priča dejstvu, da bodo lahko imeli Slovenci z obeh strani slovensko-italijanske meje mnogo bolj pristne medsebojne stike od sedanjih. Upam pa, da Slovenci kot izjemno ponosni ljudje ne bomo

kar na hitro pripravljeni postati hlapčevsko podrejeni sosedom in da se ne bomo pripravljali zaradi nekih ekonomskih koristi predati poitalijančevanju. Zgodovina Primorske in Primorcev prve polovice minulega stoletja govori, da ne!

Se turizmu na kmetijah in kmetijam odprtih vrat obetajo boljši časi?

Z vstopom Slovenije v Evropsko unijo se bodo zmanjšale kakršnekoli ovire pri razvoju podeželja v smislu kmetij odprtih vrat, vinotočev, osmic in sploh kmečkega turizma zaradi najmanj naslednjih dveh razlogov in dveh dimenzij. Prvič, ker smo kot država, ki vstopa v Evropsko unijo, prisiljeni in dolžni pravnoformalno urediti status vsega tega s prevzemom evropskega pravnega reda. In drugič, ker se bo ponovno uveljavil Kras kot naravno zaledje Trsta in drugih krajev ob Tržaškem zalivu, saj se jim bo z odpravo administrativnih mejnih ovir bistveno približal. Kras bo ta prostor spet lahko oskrboval z vsem tistim, kar mu je nudil nekdanj.

Zato trdim, da se z vstopom v Evropsko unijo Krasu odpirajo izjemne možnosti, ki jih mora, kakor sem že povedal, ustrezno podpreti tudi država. Seveda pa se z vsem tem odpira tudi kakšna pregrešna možnost, da se ta ali oni, v želji po novem možnem zaslužku, odpove svoji nacionalni zavesti, jeziku in še čemu. Toda, kolikor bo takih nevarnosti, bo tudi priložnosti svojo nacionalno zavest z uspešnim prodorom na nove trge utrditi.

Na Krasu je bilo še pred nekaj leti videti jeseni precej njiv z ajdo. Tega sedaj skoraj ni več. In vendar je povpraševanje po izdelkih iz ajdove moke vse večje...

Letos bodo lahko kmetje in drugi ljudje, ki se bodo odločili za sejanje in pridelavo ajde, prvič izkoristili pomoč države z nepovratnimi finančnimi sredstvi na hektar z ajdo zasejane površine. Če se bodo ti, deset ali dvajset po številu, odločili, da skupaj kupijo za žetev ajde kombajn in če bodo kandidirali na razpis države za prestrukturna sredstva in na razpis pomoči Evropske unije v okviru programa SAPARD, sem prepričan, da bodo dobili kakšnih 30 do 40 odstotkov potrebnega denarja za njegov nakup.

Zato predlagam reviji Kras, da skupaj objavimo poziv ljudem, naj se začno odločati za sejanje in pridelovanje ajde. Ker bodo morali s požeto ajdo storiti nekaj uporabnega, jo torej porabiti ali prodati, jih je

treba spodbuditi, da se ob podpori lokalne skupnosti medsebojno povežejo in organizirajo ter Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano predložijo svoj predlog. Država bo pomagala z nepovratnim prispevkom po 56.000 tolarjev na hektar posejane ajde, naše ministrstvo lahko ponudi sofinanciranje nakupa kombajna. Kmetje, pridelovalci ajde, pa naj predlagajo svojo zamisel in program, kaj bodo s pridelano ajdo naredili. Ali jo bodo porabili za domačo rabo, ali jo bodo vso skupaj prodali nemletu, ali pa jo bodo zmelili in si poiskali nekoga, ki jo bo zanje prodal. In ko bo taka ideja z nadrobnim programom prišla s terena na naše ministrstvo, bomo vse skupaj tudi mi podprli z ustreznim finančnim vložkom.

Kaj lahko naredi za razvoj sonaravnega kmetijstva revije Kras?

Ker je revija celovito, vsestransko in kakovostno namenjena Krasu in kraškemu prostoru Slovenije ter tudi njegovemu gospodarskemu, socialnemu in kulturnemu razvoju, bi kazalo del njenega prostora namenjati rednemu obveščanju, osveščanju in spodbujanju bralcev o možnostih za uvajanje sonaravnega kmetijstva, ki se odpirajo kraškemu prostoru. Mislim na slovenski okoljevarstveni program, ki ga bomo predstavili v marcu letos, in v katerem je tudi program za Kras. To je vsekakor treba izkoristiti. In s pozitivnimi primeri spodbuditi v reviji lokalne skupnosti, da se tudi same angažirajo in vključijo v konkretne programe, kakršen bi bil lahko, na primer, že omenjeni program za ožvitev pridelave ajde.

In ker želimo na prostoru Krasa obnoviti pašnike, kar bo pomemben prispevek k razumni zaustavitvi njegovega zaraščanja, bi kazalo v reviji Kras lastnikom zemlje, ki se zarašča, pojasnjevati, kakšna škoda se s tem dela in kakšna škoda zaradi tega še bo. Hkrati pa bi kazalo, podobno kot za pridelovanje ajde, spodbujati lastnike neobdelanih in zaraščajočoh se površin ter lokalne skupnosti na Krasu tudi za ponovno uvajanje živinoreje in reje drobnice. V Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano bomo, skupaj z Ministrstvom za okolje in prostor, programe vsestransko podprli in zainteresiranim lastnikom zemljišč ter njihovim lokalnim skupnostim gmotno pomagali. To bo zanesljivo lahko pomemben skupni korak z revijo Kras, da se besede udejanijo!

Pogovarjal se je **Dušan Rebolj**

PRENOVA IN REVITALIZACIJA ŠTANJELA

Uredništvo

Izdajatelji revije Kras in Občina Komen smo v 10. decembra 1999 v Štanjelu zbrali na pogovoru za okroglo mizo o prenovi in revitalizaciji Štanjela 71 strokovnjakov, državnih funkcionarjev in uradnikov, podjetnikov, lastnikov posesti v Štanjelu in novinarjev. Okrogla miza je sestavni del večletnega projekta PODOBA KRASA, katerega cilj je določiti razpoznavne in razločevalne prvine Krasa in kraške kulturne krajine ter spodbujati njihovo ohranjanje.

Uvodna beseda za omizjem je pripadla županu Občine Komen Urošu Slamiču, univ.inž.radiol., ki je kot domačin in gostitelj orisal namere občinske uprave v zvezi z razpoložljivimi načrti za Štanjel in njegovo prenavo ter revitalizacijo. Objavljene so v 36. številki revije Kras decembra 1999.



Več kot sedemdeset strokovnjakov, državnih funkcionarjev in uradnikov, podjetnikov, lastnikov posesti v Štanjelu in novinarjev se je 10. decembra 1999 zbralo za omizjem, ki je razpravljalo o prenovi in revitalizaciji Štanjela.

Uvodni del omizja

Začetek uvodnega dela omizja je pripadel domačinu - županu Občine Komen Urošu Slamiču, ki je po pozdravu orisal svoja pričakovanja in pričakovanja svojih občanov ter prebivalcev Štanjela v zvezi z njegovo prenavo in revitalizacijo. Namesto Blanke Bartol z Uprave R Slovenije za kulturno dediščino in koordinatorice Phare projekta Štanjel je predstavila **značilnosti Pharovega projekta Štanjel Zvezdana Delak-Koželj** iz iste uprave. **Izvillečke iz ocene Programske zasnove Štanjela** je povzela **dr. Živa Deu** s Fakultete za arhitekturo. **Prof.dr. Peter Fister** s Fakultete za arhitekturo je ovrednotil izoblikovane **zamisli in načrte za prenavo in revitalizacijo Šta-**

njela. **Mag. Ljubo Lah** z iste fakultete pa je utemeljil, zakaj je treba **razvojno vizijo Štanjela nenehno ustvarjati in dopolnjevat** ter s tem spodbudil **Tatjano Renner** iz regionalne pisarne Phare za čezmejno sodelovanje Slovenija-Italija v Štanjelu, da je predstavila **Pilotni projekt Kras in Štanjel v njem** kot voditeljica tega projekta. Uvodni del omizja je sklenila **dr. Nataša Štupar-Šumi** in predstavila **Štanjel - Castrum Sanctum Danielis** kot povzetek svoje najnovejše študije o Štanjelu.

Najpomembnejše misli iz uvodnega nagovora župana Občine Komen Uroša Slamiča so udeleženci omizja lahko prebrali v 36. številki revije Kras, ki so jo prejeli kot gradivo. Povzetek poročila koordinato-

ORITIZ





Detalj iz štanjelskega naselja na griču.

rice Pharovega projekta Štanjel Blanke Bartol so lahko prebrali v 34. številki revije Kras, ki so jo tudi prejeli kot gradivo. Izvlečki iz ocene Pharovega projekta Štanjel dr. Žive Deu so bili objavljeni v posebnem gradivu za okroglo mizo KAJ STORITI? Zamisli in načrti za prenovo in revitalizacijo Štanjela prof.dr. Petra Fistra so objavljeni 36. številki revije Kras. Mag. Ljuba Laha opozorilo, da je treba razvojno vizijo Štanjela nenehno ustvarjati in dopolnjevati, ter prikaz Pilotnega projekta Kras Tatjane Renner sta objavljena v posebnem gradivu. Povzetek študije dr. Nataše Štupar-Šumi Štanjel - Castrum Sanctum Danielis pa je tudi objavljen v 36. številki revije Kras.

Razpravljalci

Po uvodnih poročilih je v razpravi sodelovalo triindvajset udeležencev omizja s svojimi pogledi na problematiko prenove in revitalizacije Štanjela, pa tudi z replikami na razprave drugih razpravljalcev. To so bili: **prof. Janez Koželj** s Fakultete za arhitekturo v Ljubljani, **mag. Danijel Rojšek** iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v Novi Gorici, **mag. Slavica Plahuta** iz Goriškega Muzeja v Novi Gorici, **prof. dr. Marko Pozzetto** iz Trsta, **dr. Branka Berce-Bratko** iz raziskovalnega centra Državnega zbora R Slovenije, **Rado Klančar**, državni sekretar v Ministrstvu za ekonomske odnose in razvoj, **Jožef Švagelj** iz družbe Nassa dessella v Štanjelu, **Tatjana Renner** iz regionalne Pharove pisarne v Štanjelu, **mag. Ljubo Lah** s Fakultete za arhitekturo v Ljubljani, **Ethin Tavčar** iz Fabianijeve fundacije v Štanjelu, **Boris Luin**, ob-

likovalec železnih izdelkov iz Coljave, **Davorin Vuga** iz Uprava RS za kulturno dediščino v Ljubljani, **prof. dr. France Rihtar** s Fakultete za arhitekturo v Ljubljani, **dr. Ljudmila Gec-Plesničar** iz Mestnega muzeja v Ljubljani, **dr. Nataša Štupar-Šumi** iz Ljubljane, **Irena Keršič** iz Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani, **Črt Pečar** iz javnega zavoda Park Škocjanske jame, **mag. Dušan Luin** iz družbe HIT v Novi Gorici, **Uroš Slamič** iz Občine Komen, **Venčeslav Črnič**, prenovitelj in lastnik gradu Rubije pri Sovodnju v Italiji, **dr. Branko Marušič** iz Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU v Novi Gorici, **Andrej Malnič** iz Goriškega muzeja v Novi Gorici, **Borut Koloini** iz Goriškega muzeja v Novi Gorici in **mag. Inga Miklavčič-Brezigar** iz Goriškega muzeja v Novi Gorici.

Vso razpravo je na koncu omizja povzel **mag. Ljubo Lah** s Fakultete za arhitekturo v Ljubljani. Njegov povzetek je objavljen kot samostojni prispevek pod naslovom "Štanjel neprenovljenega stavbnega fonda ne prenese, ker mu škodi" za tem poročilom na straneh 12 do 15 te izdaje revije Kras!

Pogovor za omizjem je vodil in povezoval razpravo **Dušan Rebolj**, izdajatelj revije Kras in organizator okrogle mize.

Organizatorji omizja smo jeseni 1999 zapisali v predstavitvi njegovih ciljev, da je namen pogovora za istim omizjem zbrati ustvarjalne, usposobljene in dobronamerne ljudi različnih strok ter različnih interesov - zasebnega, lokalno upravnega, regionalnega

in državnega - da na osnovi že izoblikovane vizije o nadaljnjem možnem razvoju Štanjela in na osnovi razpoložljivih načrtov dorečejo najbolj smotrne ukrepe za njihovo uresničitev. Mišljena je postopna prenova Štanjela in njegov razvoj v kulturno-izobraževalni, muzejski in turistični center na Krasu. In predvideli smo, da bo Občina Komen s tem dobila uporaben predlog za njegovo presojo v občinskem svetu, ki naj bo izhodišče za projekt, s katerim bo komenska občina lahko v letu 2000 kandidirala za sofinanciranje prenove in oživitve Štanjela iz prestrukturiranih sredstev Evropske unije.

Tematska izdaja revije Kras, ki bo predstavila vse povedano za omizjem, nastaja. Z uporabnostjo objavljenih informacij, opozoril in predlogov pa tudi ugovorov in pomislekov poročevalcev in razpravljalcev v zvezi s prenovo in revitalizacijo srednjeveškega naselja v Štanjelu bodo po njenem izidu seznanjeni ne le vsi njeni bralci širom po Sloveniji in na tujem, ampak tudi vsa gospodinjstva komenske občine. Občina Komen bo revijo gospodinjstvom dostavila po pošti, kakor jim dostavlja svoje občinsko glasilo! Velik del slovenske javnosti in javnosti na Tržaškem ter Goriškem pa so o tem že seznanili po medijih novinarji, ki so omizju prisostvovali!

ŠTANJEL

neprenovljenega stavbnega fonda ne prenese, ker mu škodi...

Ljubo Lah

Povzeti vse ključne misli obsežnega uvodnega dela omizja in vse, kar so razpravljalci dodali v nadaljevanju, je težka in nehvaležna naloga. Povedanih je bilo veliko tehtnih in dobrih misli, zato bom morebiti do koga krivičen. Ob tovrstnem povzemanju se ni mogoče izogniti osebnemu videnju in razumevanju problemov. Zdi pa se mi pomembno, da posredovanim opozorilom, mnenjem in izkušnjam najdemo skupni imenovalec in jih med seboj povežemo v skupna hotenja. Vsem razpravljalcem se za sposojene misli, ki ne bodo posredovane v originalni obliki in bodo vključene v drugačen kontekst, že kar na začetku opravičujem!

Pomembno se mi zdi začeti s tistimi ugotovitvami, ki nam jih je predočil domačin **Jožef Švagelj** iz starega Štanjela, čeprav ni bil kot razpravljalec prvi na vrsti. Opravil je zelo dobro inventuro, ko je govoril zelo konkretno o dosežkih pri obnovi, oživljanju in sanaciji Štanjela v preteklem letu. Če bomo znali kakor koli prispevati, da se ugotovljeno in predstavljeno stanje v prihodnosti izboljša, da vsi narejeni načrti ne bi ostali zgolj megla na papirju, ampak da smo jih sposobni nadgraditi in uresničiti, bo naš dober namen, s katerim smo se zbrali za tem

omizjem, dosežen. Vanj namreč Štanjelci resnično upajo... In res je - to je bilo za omizjem večkrat poudarjeno, ve pa se že najmanj dvajset let - da je treba glavne razvojne načrte začeti pri infrastrukturi. Le tako bo omogočeno narediti še marsikaj drugega.

Še enkrat je vredno poudariti nekatere uvodne besede župana Občine Komen **Uroša Slamiča**, ki bodo marsikomu ostale v spominu in kaže, da se v celoti z njimi strinjamo. Mislim na njegov predlog o tretjinski ali njej podobni razdelitvi štanjelskega stavbnega fonda v prihodnosti. V njem se zavzema, naj bi najmanj eno tretji-

no stavbnega fonda v naselju ostalo Štanjelcem, s čemer bi se omogočilo in ponovno vzpodbudilo življenje domačinov, ki so nekdanj Štanjel tudi ustvarili. In če bomo znali ta cilj oplemenititi z vsem drugim, kar je bilo še povedano, bo za Štanjel verjetno zelo dobro. Tretjino stavbnega fonda je mogoče nameniti zanimivim in za spomenik perspektivnim dejavnostim - tudi komercialnim, preostali del pa ljudem, ki bodo pripravljeni priti v zgornji Štanjel ustvarjati in delati - umetnikom, obrtnikom, rokodelcem, gostincem, arhitektom in drugim s primernimi programi svojih dejavnosti.

Mag. Ljubo Lah, asistent na Fakulteti za arhitekturo, je v povzetku razprave za okroglo mizo poudaril, da Štanjel neprenovljenega stavbnega fonda ne prenese, ker mu škodi. Na njegovi desni Zvezdana Delak-Koželj z Uprave RS za kulturno dediščino, ki je predstavila cilje Pharovega podprojekta Programske zasnove Štanjela. Na levi je dr. Živa Deu s Fakultete za arhitekturo, ki je predstavila povzeteke ocen o programskih zasnovah Štanjela.





Najprej naj spomnim na tisto, kar je bilo povedano na začetku omizja - kakšne želje je imel naročnik podprojekta za programsko zasnovano Štanjela v okviru Pharovega programa Štanjel. O tem je govorila kolegica **Zvezdana Delak-Koželj** iz Uprave RS za kulturno dediščino namesto odsotne vodje koordiniranja projektov **Blanke Bartol** iz omenjene uprave. Osnovna želja je bila priprava temeljnega dokumenta za naselje Štanjel, ki je izhodišče za nadaljnjo prenovu in revitalizacijo Štanjela.

Sledila je ocena recenzentov za izdelan dokument, ki je ob ustrezni kritičnosti,

v celoti gledano, zelo ugodna. Predstavila jo je **dr. Živa Deu** s Fakultete za arhitekturo. V nadaljevanju je **prof. dr. Peter Fister** z iste visokošolske ustanove govoril o splošnih izkušnjah, ki naj pomagajo pri uveljavljanju prenove, kakršna je zamišljena za Štanjel. Opozoril in poudaril je, da načrt in izvajanje procesa prenove zagotovo presega zahtevnost običajnega zazidalnega načrta. K temu sem (**mag. Ljubo Lah** s Fakultete za arhitekturo - op. uredništva) dodal tudi lastna razmišljanja, kako in zakaj bo treba razvojno vizijo Štanjela nenehno ustvarjati in dopoljevati.

Dr. Nataša Šumi-Štupar je poudarila, da so potrebni za prenovu vrhunskega spomenika tudi vrhunski strokovnjaki. In čisto na mestu so njena opozorila, kako je treba nenehno zagotavljati korekten strokovni odnos, saj se ob nepotrebnih naglicah prenovitvenih posegov ne bi smelo ničesar pomembnega prezreti. Opozorila je, da se marsikdaj zadeve med seboj tudi izključujejo. Če želimo na hitro oživljati in obnavljati, bo stopnja strokovnosti zagotovo nižja. K temu je mogoče še dodati: če bomo na račun pretirano počasnega strokovnega dela zavlačevali zadeve v nedogled, pa utegnemo postati zaradi tega premalo učinkoviti in bomo povzročali nepotrebne "blokade" in ustvarjali malodušje. Zato je treba izbirati kompromisne rešitve in si prizadevati za čim večjo učinkovitost.

Tatjana Renner, ki trenutno vodi prizadevanja okrog Pharovega pilotnega projekta Kras, je predstavila organizacijsko strukturo projekta in še posebej delovanje sekretariata, osrednjega telesa, ki naj bi koordiniralo in spodbujalo vsa konkretna prizadevanja za uveljavljanje in uresničitev zastavljenega projekta.

V razpravi je **prof. Janez Koželj** s Fakultete za arhitekturo ob sintezno predstavljenih kartah izjemno dobro in nazorno razložil, kaj je s programsko zasnovano Štanjela dosegla izvajalska skupina. Zavzel se je za to, naj bo dokument uporabljen na čim bolj operativen način. Opozoril je, kako je treba zamotane probleme reševati na preprost način. Težiti bo treba, da se zamotanost, kakršno predstavljajo sam Štanjel in

Ob sintezno predstavljenih kartah je prof. Janez Koželj s Fakultete za arhitekturo izjemno dobro in nazorno razložil, kaj je skupina snovalcev dosegla z izoblikovano programsko zasnovano Štanjela.



Arheolog Davorin Vuga z Uprave RS za kulturno dediščino je opozoril, da Štanjel skriva v sebi še veliko neodkritega - od rimskih časov naprej, in naštel nekaj širši javnosti še nepoznanih primerov.



OKROGLA MIZA

vsji prepleteni odnosi v povezavi s korektno obnovo, poenostavljajo do svojega bistva in na tak način tudi razrešujejo. Vsako iniciativno bodisi za konkreten poseg bodisi za uvažanje nove dejavnosti, programa v povezavi s Štanjelom, je mogoče z ustvarjenim dokumentom presoditi ter oceniti njegovo ustreznost in primernost! Opozoril je tudi na ključni problem sovisnosti: iz štanjelske naselbine na griču že dolgo časa odteka "življenjski sok" v novo naselje pod gričem, zato je treba ta problem reševati istočasno in vzajemno. To izdelana programska zasnova predvideva in omogoča. Reševanje starega dela Štanjela kot spomenika je treba povezovati z reševanjem problemov njegovega bližnjega zaledja. Za vse tisto, kar je vezano na gospodarsko oživljanje, promocijo pa je treba iskati rešitve v povezavi s celotnim Krasom in s tisto pričakovano pomočjo, ki naj bi prihajala organizirano, tako z lokalne ravni, kakor tudi z državne. To pa naj bi tudi pomenilo, da se v prihodnje ne smemo pretirano spuščati v birokratske zaplete.

V nadaljevanju je **mag. Danijel Rojšek** iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica govoril, kako se da Štanjel povezovati tudi z idejo o "parkih za življenje". In če se ob tem upošteva prizadevanja za nastajanje Kraškega regijskega parka, bo Štanjel zagotovo eden med njegovimi zelo pomembnimi jedri.

Mag. Slavica Plahuta iz Goriškega muzeja je predstavila nekatere možnosti za zelo prodorno in uresničljivo idejo o Štanjelu kot mestu muzeju, za katero se v zadnjem času zavzemamo v vse širših in različnih strokovnih krogih. Mišljeno ni nekakšno klasično pojmovanje muzeja, ampak je mišljen Štanjel kot živi muzej, za kakršnega se je zavzela tudi **Irena Keršič** iz Slovenskega etnografskega muzeja, ki je zamisel primerjala s tako imenovanimi "muzeji tretjega vala", ki se v razvitem svetu vse bolj uveljavljajo.

Tovrstne ideje so mi zelo blizu, tudi sam sem jih v javnosti že predstavljal in se mi zdijo najbolj obetavne za prihodnost starega Štanjela. Zdi se mi, da bodo pri njihovi uresničitvi morale z močno podporo stati ob strani lokalna skupnost in druge državne institucije. Gre za Štanjel kot mesto-

muzej, ki naj bi zelo močno gradil na medsebojni komunikaciji ljudi v takem "muzeju" in na tem, da moramo znati vso kulturno in materialno dediščino, ki obstaja ne le v Štanjelu marveč v njegovem širšem zaledju, predstaviti, če ne rečem prodajati - zelo organizirano, originalno promocijsko ter tudi po "tržnih" pravilih - seveda pa ne na škodo dediščine!

Prof. dr. Marko Pozzetto iz Trsta je izpostavil kot ključno, da je vso prenavo in revitalizacijo Štanjela treba začeti reševati zelo oprijemljivo in konkretno, kar pomeni, da vse izhaja iz uresničitve načrtov, izdelanih do detajlov, natančnosti. Z drugimi besedami: skrbeti je treba, da se uresničujejo kratkoročni načrti, ne pa samo, da se postopno dograjuje le nekakšno dolgoročno in nikdar uresničljivo razvojno vizijo. Uresničevanje kratkoročnih načrtov je nekakšna vsakodnevna hrana, ki jo Štanjel mora dobivati, če želimo ohraniti med njegovimi prebivalci ustrezno raven pričakovanj, dobre volje in medsebojnega zaupanja, da smo sposobni nekaj narediti tudi skupaj in ne zgolj vsak zase in posamezno. In v to je mogoče šteti marsikaj - lahko je to za začetek prenovljen bazen v Ferarijevem vrtu, lahko je to obnovljen kvadratasti stolp, ali pa bo to nova uvedena dejavnost v povezavi s celotnim Ferrarijevim vrtom, itn. - kajti v mozaik načrtov za prepotrebno prenavo Štanjela je vseskozi treba vgrajevati kamenčke, ki postopoma ustvarjajo sliko zelene podobe Štanjela v prihodnosti.

Podobne, v zagovor takšnemu pristopu, so tudi misli **prof. dr. Franceta Rihhtarja** s Fakultete za arhitekturo, ki se zavzema za induktivno in fleksibilno reševanje problemov. Poudarja, da ni zadosti samo ustvarjati splošno sliko o možnostih razvoja Štanjela, ampak je treba načrtovano v Štanjelu uresničevati po kapljicah, kar je z nekaj primeri uspešnih prenovitvenih posegov v zadnjem času v Parku Škocjanske jame zelo podkrepil tudi **Črt Pečar** iz javnega zavoda Park Škocjanske jame.

V prenavi bodočega Štanjela je zagotovo pomemben tudi gospodarski vidik, o katerem sta govorila **dr. Branka Berce-Bratko** iz Državnega zbora R Slovenije in **mag. Dušan Luin** iz HIT-a. Opozorila sta,



Podjetnik Venčeslav Černič, lastnik gradu Rubije pri Sovodnju v Italiji, je predstavil, kako poteka prenova grajskega kompleksa.

vsak na svoj način, da je treba vsa prizadevanja za prenavo in oživitvev Štanjela preverjati tudi po družboslovnih in socioloških vidikih v luči njihove ekonomske in tržne uresničljivosti, če naj bi vsakdo za svoj vložek v prenavo tudi dobil pričakovano.

V nadaljevanju so nas razpravljali, med njimi arheolog **Davorin Vuga** iz uprave RS za kulturno dediščino in zgodovinar **dr. Branko Marušič** iz Slovenske akademije znanosti in umetnosti, večkrat opozorili, kaj vse skriva Štanjel v sebi še neodkritega - od rimskih časov naprej. Če bomo hoteli prenavo in konzervatorske posege opravljati strokovno korektno, bo treba spoštovati tudi priporočila, ki prihajajo iz specialističnih znanstvenih vej in omogočiti, da bodo vse potrebne raziskave predhodno načrtovane in opravljene v dobro Štanjela; v takih delovnih fazah in v takšnem tempu, da ne bodo pomenile pretiranih ovir v splošnih prenovitvenih prizadevanjih. Pomeni, da morajo imeti nek svoj logičen tok.

Arheologinja **dr. Ljudmila Gec-Plesničar** iz Mestnega muzeja Ljubljana je poudarila pomembno misel, po kateri spomenik ne more živeti sam in da je treba ustvarjati pogoje, da spomenik zaživi. Na to je opozoril tudi **prof. dr. France Rihtar**, saj je to pogoj za ustrezno uveljavitev materialne dediščine v Štanjelu in tudi pogoj za preživetje ljudi v starem delu štanjelskega naselja.

Če vse replike izpustim, da ne bi bil predolg, saj bodo predstavljene v tematski izdaji revije Kras, se osredotočam še na misli, ki so bolj splošnega in na nek način konsenznega značaja. Mislim na to, da bo



Dr. Ljudmila Gec-Plesničar iz Mestnega muzeja Ljubljana je poudarila, da spomenik ne more živeti sam, ampak mu je treba ustvarjati pogoje, da zaživi. Prof. dr. France Rihtar s Fakultete za arhitekturo pa je dodal, da je to tudi pogoj za ustrežno uveljavitev materialne dediščine v Štanjelu in sploh pogoj za preživetje ljudi v starem štanjelskem naselju.

treba pri obnovi stavbnega fonda uveljaviti vidike, ki bodo omogočali drugačen način uresničevanja prenove. Če je pred dawnimi časi v Štanjelu osem hiš služilo osmim družinam, kakor je dejal **prof. dr. Marko Pozzetto**, v prihodnje zagotovo ne gre pričakovati, da se bo teh osem hiš ponovno usposobilo spet za osem uporabnikov, ampak bo treba naše poglede nekako transformirati in jih postaviti na drugo raven. Stavbni fond v Štanjelu omogoča drugačno povezovanje vsebin in funkcioniranja objektov v prihodnosti in to možnost bo vsekakor treba izkoristiti. Veliko truda bo treba vložiti tudi v uposabljanje ljudi, kar je bilo tudi večkrat omenjeno, saj so v "srednjeveškem" štanjelskem naselju zagotovo posebni bivalni pogoji. Tisti, ki se za to odloča oziroma, ki je že navajen v tej naselbini živeti, pač sprejema takšne bivalne okoliščine v zakup. Ta zakup pomeni z bivanjem v takšni izjemni naselbini imeti neke prednosti in hkrati tudi določene pomanjkljivosti. Kdor namreč sprejme življenje, delo v Štanjelu, naj ne pričakuje bivanja in pogojev kot v vili v Rožni dolini! To je treba poudariti zelo jasno in odločno! S tem, ko nekdo sprejme takšno prilagojeno življenje, pa se mu ne sme odtegovati pravic do osnovnih stvari, kot so vodo, kanalizacija in druga potrebna infrastruktura.

Dragocene so tudi izkušnje, ki smo jih zvedeli o obnovi gradu Rubije pri Sovodnju, o čemer je govoril **Venčeslav Černič**, ki grad prenavlja. Njegove izkušnje s spomeniškovarstveno ustanovo in z oblastmi so zagotovo zelo uporabne in poučne.

Pomembno bo tudi medsebojno sodelovanje centrov, ki lahko pomenijo promocijo Krasa, kar je ponovno poudaril **Črt Pečar**. Zavzel se je za povezavo Štanjela, Lipice, in Regijskega parka Škocjanske jame v okvirih bodočega Kraškega regijskega parka.

Jasno je bilo še izpostavljeno opozorilo, da je Štanjel tudi prvovrstno ekonomsko vprašanje. To je poudaril **Andrej Malnič**, kustos v Goriškem muzeju. Marsikaj bo odvisno od tega, kako se bo uveljavila logika profita z vidika samih lastnikov.

Prepričan sem, da se v Štanjelu ne bo moglo zgoditi nič brez soglasja tistih, ki imajo v Štanjelu lastnino. Ker postajamo vse bolj pravna država, ker je privatna lastnina vse bolj zaščiten in ker je Štanjel v največji meri v privatni lasti, brez ustreznega soglasja lastnikov in uskladitve interesov, prenove in oživitve Štanjela ni mogoče pričakovati.

Moje strokovno mnenje pri tem pa je naslednje: če želimo zagotoviti aktiven odnos lastnikov do svoje lastnine v Štanjelu, bo treba to spodbujati, v nasprotnem primeru pa ustrezno obremeniti! Najbrž se bo neaktiven odnos do lastnine v Štanjelu obremenilo že na lokalni ravni, saj kaže, da država za kaj takega ni zainteresirana; če lastnik (ali več njih) ne bo hotel sodelovati v obnovi, bo preprosto moral biti po ekonomskih kriterijih z dajatvami prisiljen, da se bo te svoje lastnine "znebil", jo prodal. Obremenitve za neustrezno izkoriščenost ali neustrezno stanje (opuščenost) objekta naj bi z leti naraščale eksponentno! To bo slejkoprej privedlo do spremembe lastnine in posledično tudi do ustreznih rešitev! Štanjel nepre-



Pogled na del omizja z okrogle miza o obnovi in revitalizaciji Štanjela, 10. decembra 1999.

novljenega stavbnega fonda namreč ne prenese, ker mu škodi!

Taki ukrepi izvenijo morda za marsikaterega lastnika nepriljubljeno, kot prisila, so pa učinkoviti, potrebni in gledano iz javnega interesa povsem upravičeni. To je zelo pomemben moment, ki se ga bo treba vsekakor lotiti in ki bo spodbudil aktiven, ustvarjalen odnos lastnikov do svoje lastnine. In to je po moje ključni problem v starem Štanjelu.

Zanimiva so tudi razmišljanja **Boruta Koloinija** iz Goriškega muzeja, ki sodi, da ima Štanjel priložnost, da se loti prenove prenove celotnih nizov objektov na zelo organiziran način, kar je investicijsko ugodno in zagotavlja tudi pomembne prihranke.

Za konec poudarjam pogosto izrečeno misel, da so za uspešno prenovo in revitalizacijo Štanjela nujna skupna hotenja in skupna volja pa tudi ustrezno medsebojno zaupanje. Dobronamerni predlogi, posredovana osebna mnenja, strokovna videnja reševanja problemov morajo dobiti pravo mesto v skupnih prizadevanjih. Sčasoma se jih moramo naučiti upoštevati in jih organizirano usmerjati in izpeljavati na nekakšno rdečo nit. Ta rdeča nit pa je prenova Štanjela, zaradi katere smo se v dobrobit Štanjelcev in Štanjela zbrali za tem omizjem!

Mag. Ljubo Lah, univ.dipl.inž.arh. - asistent na Fakulteti za arhitekturo, Zoisova 12, 1000 Ljubljana

Prispevek k prenovi
in revitalizaciji Štanjela

ARHITEKTURNI POSNETKI OBJEKTOV

Agencija Kras

Del prizadevanj za prenavo in revitalizacijo Štanjela je tudi arhitekturno dokumentiranje njegove dediščine. To je nujna osnova za poznejšo izdelavo konzervatorskih programov in izvedbenih načrtov.

Obisk pri lastnikih nekdanje Fabianijeve domačije.

V okviru programa Phare CBC Štanjel je prišlo do uspešnega sodelovanja med krajanji Štanjela, Regionalnim centrom za okolje za srednjo in vzhodno Evropo, Zavodom za varstvo dediščine iz Nove Gorice in Fakulteto za arhitekturo iz Ljubljane.

Rezultat enotedenskega terenskega dela v oktobru 1998 leta je izdelava arhitekturnih posnetkov za dvanajst objektov v Štanjelu, ki še niso imeli potrebne dokumentacije. Delo je organiziral in vodil asistent na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani **mag. Ljubo Lah** ob pomoči svojih demonstratorjev - že izkušenih absolventov arhitekture - **Katje Cimperman** in **Antona Marna**. V študentskem delu so sodelovali: **Nada Beseničar, Peter Borko, Gregor Homšak, Katarina Kern, Maja Matešič, Petra Medvešček, Nika Prešeren, Anita Pučko, Tanja Radej, Marko Rozman, Primož Rožkar, Polona Ruparčič, Sabina Šemrl, Borut Šoba, Andreja Troha** in **Christian Volpi**.

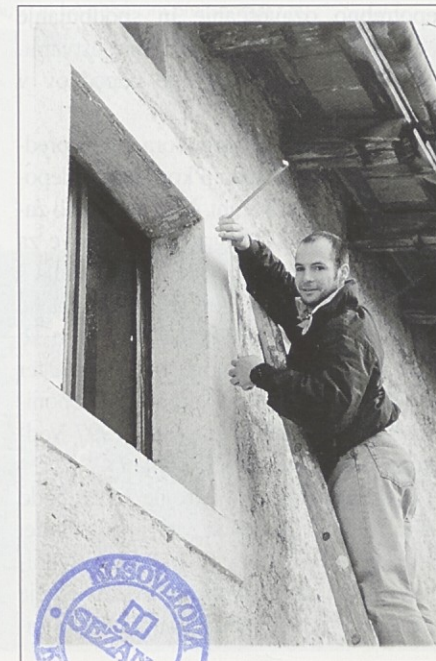
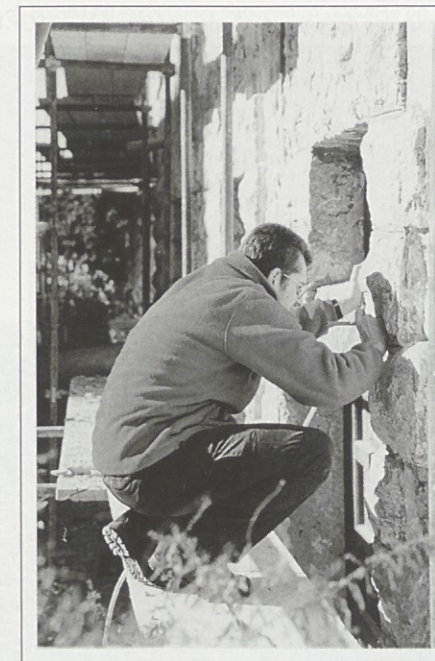
V eni izmed naslednjih številok revije Kras bomo natančno predstavili praktično uporabnost arhitekturnih posnetkov objektov v Štanjelu za njegovo postopno prenavo.



Slika levo: Uvodni sestanek skupine Študentov Fakultete za arhitekturo, ki so sodelovali v arhitekturnem dokumentiranju dvanajstih štanjskih objektov.

Slika spodaj: Po enotedenskem zahtevnem in napornem delu so študente arhitekture gostoljubni Štanjelci v poročni dvorani gradu nagradili s kraškim narezkom in teranom.

Vse fotografije: A. Marn



KAKO RAVNATI S KOMUNALNIMI IN GOSPODINJSKIMI ODPADKI

Agencija Kras

Revija Kras in Komunalno stanovanjsko podjetje Sežana pripravljata okroglo mizo o razumnem ravnanju s komunalnimi in z gospodinjskimi odpadki na Krasu. Pogovor za omizjem bo v petek, 26. maja letos v novi multimedijski dvorani Komunalnega stanovanjskega podjetja v botaničnem parku, Partizanska 2 v Sežani.

Namen pogovora ekoloških in okoljevarstvenih strokovnjakov, za ravnanje z odpadki odgovornih državnih funkcionarjev in uradnikov, komunalnih strokovnjakov in novinarjev je čim hitrejša uveljavitev sistema sodobnega ravnanja s komunalnimi odpadki na Krasu in v tem smislu učinkovita sanacija komunalne deponije za odpadke Sežana. Hkrati pa bo omizje spregovorilo, kako uresničiti prepotrebno ozaveščanje in spodbujanje prebivalstva na Krasu za razumno ustvarjanje, odlaganje in izrabljanje odpadkov v gospodinjstvih.

Udeleženci pogovora bodo predstavili potrebo po sanaciji komunalne deponije za odpadke v Sežani, ki je natančno načrtovana v projektu "Programske zasnove za vzpostavitev sodobnega sistema ravnanja s komunalnimi odpadki - s prioriteto sanacije komunalne deponije Sežana". V njem so določene prednostne naloge, nosilci, roki ter viri sredstev za sanacijo komunalne deponije za odpadke. Izdelal ga je leta 1997 Vodnogospodarski inštitut v Ljubljani.

Organizatorji okrogle mize bodo predstavili tudi potrebno vsebino, metode, nosilce in vire sredstev za financiranje dolgoročnejšega ter poglobljenega ozaveščanja in spodbujanja prebivalcev na Krasu za ra-

zumno ravnanje odpadki, ki nastajajo v gospodinjstvih. Cilj vseh prizadevanj je zmanjševanje količin odpadkov, ki nastajajo v gospodinjstvih, njihovo pravilno ločevanje in shranjevanje ter odlaganje za odvažanje na komunalno deponijo odpadkov. Poseben poudarek pa bo na koristnem izrabljanju organskih in neškodljivih razgradljivih odpadkov v gospodinjstvih.

Predvideno je, da bodo v reviji Kras objavljena uvodna poročila in razprave okrogle mize. Zlasti na bi bili poudarjeni možni načini shranjevanja, odlaganja in uporabe organskih in razgradljivih odpadkov v gospodinjstvih, pa tudi gradnje ekološko neoporečnih greznic za gospodinjstva in kmečka gospodarstva ter rastlinskih čistilnih naprav za gospodinjstva in zaselke. Zato



Rastlinska čistilna naprava za naselje
Fotodokumentacija Limnos, d.o.o.

Komunalna deponija je vzhodno od kamnoloma SGP Kraški zidar pri Sežani



DEPONIJA



Pogled na komunalno deponijo za odpadke pri Sežani, ki jo bo treba čim prej sanirati.



organizatorji omizja predvidevajo, da bo izvod revije prejelo vsako gospodinjstvo na Krasu.

Uredništvo revije Kras pripravlja za šolsko leto 2000-2001 tudi predlog ekoloških delavnic o ravnanju z odpadki v gospodinjstvih za učence osnovnih šol na Krasu ter razpis za posamične raziskovalne naloge osnovnošolcev z naslovom "Kako ravn-

amo z odpadki pri nas doma", kar vse bi predstavljali v reviji Kras.

Organizatorji okrogle mize pričakujejo, da bodo v njeni pripravi in za omizjem sodelovali predstavniki ministrstev za okolje in prostor, za znanost in tehnologijo, za kmetijstvo, gozdarstvo in

prehrano ter za šolstvo in šport. Za sodelovanje se zanimajo tudi visokošolske in znanstvenoraziskovalne ustanove ter družbe, ki se ukvarjajo z vprašanji, kako razumno ravnati s komunalnimi in gospodinjskimi odpadki, da bo okolje čim manj prizadeto.

NESMISELNA JE OCENA, DA SEM NACIONALIST; MOJ KURIKULOM JE ŠOLA HUMANIZMA

Marijan Zlobec

Nadaljujemo in končujemo zelo dolg pogovor s tržaškim pisateljem Borisom Pahorjem. Pokazal se je kot nekakšen življenjski obračun ali kot celovit pogled na vse teme in problematike, ki so ga okupirale od otroštva do starosti, na vsa področja, v katerih je bil dejaven, in na vse izzive, na katere se je odzival brez strahu, z redko slovensko pokončnostjo, samozavestjo in prepričanostjo v svoje pravilne odločitve.

Pahor je premočrten in jasen, tako v stališčih kot odgovorih na vsa zastavljena vprašanja, čeprav nekatera niso bila ravno lahka ali brez možnosti polemičnih osti. Pri njem bo marsikdo našel odgovore na vprašanje, ki si jih je morda tudi sam zastavljal, ob čisto literarnem delu pa spoznal ali pa razvozlal prenekatero skrivnost, za katero mu bo hvaležna zlasti kulturna in še posebej literarna zgodovina. Ker si kot intelektualec in kritični opazovalec polpretekle jugoslovanske in sedanje slovenske politike upa povedati, kar misli in kar je skozi desetletja spoznaval, pa bo morda dober njegov nasvet tudi za sodobno slovensko in zamejsko politično držo, čeprav je malo verjetno, da se bo slovenska politika ozirala prav na njegova stališča; saj je jasno povedal, kaj misli o njej.

Boris Pahor nedvomno še ni rekel svoje zadnje besede; zlasti ne z odmevnostjo svojih del v mednarodnem literarnem prostoru. To mu vliva novo ustvarjalno moč, pogum, voljo in samozavest. Novo tisočletje bo nov izziv tudi za Slovence v Italiji, pri čemer celovita ustvarjalna dediščina Borisa Pahorja ne bo med skromnimi, ampak bo med zelo dragoceni.

**Začetek pogovora
je objavljen v 36.
številki revije Kras!**





Boris Pahor z ženo Radoslavo Premrl in s hčerko Majo ter sinom Adrijanom maja 1994.

Kakšen je sedaj položaj Mednarodnega združenja za obrambo ogroženih jezikov in kultur, kakšen je njegov pogled na etnični in kulturni genocid na Balkanu in v republikah nekdanje Sovjetske zveze, na krvavo problematiko Kurdov v Iraku, Siriji, Iranu, Turčiji, kakšna je vizija za nastajanje novih avtonomij v Zahodni Evropi, če že ne kar držav?

Organizacija, kateri pripadam - sem eden izmed podpredsednikov - je *Association internationale pour la défense des langues et cultures menacées*, Mednarodno združenje za zaščito ogroženih jezikov in kultur. Organizacija je nastala pred petimi desetletji na pobudo petdesetih skandinavskih univerzitetnih profesorjev, ki so se zavzeli za ekologijo jezikov. Odtlej deluje kot moralna spodbujevalka zavesti in hkrati kot opominjevalka vlad, kjer so pravice jezikovnih skupnosti kršene ali celo nepriznane. Kot nadpolitična organizacija deluje vseskozi samo s sredstvi članov in z morebitnimi prispevki simpatizerjev. Lani smo imeli XIX. kongres v kraju Morlaix v Bretanji, pred leti pa je bil tudi pri nas, tako v Beneški Sloveniji, v Celovcu (dvakrat) in v Sloveniji.

Naša organizacija je mednarodna, vendar pretežno evropska, ker zaradi pomanjkanja sredstev ne more prispevati za udeležbo predstavnikov oddaljenih dežel; takó je dolga leta zvest organizaciji predvsem kurdski predstavnik.

Razpravljate kdaj o Korziki, Baskiji, Sardiniji, Welsu, Okcitaniji, Aragoniji, Bretonji, Kataloniji, Galiciji, Provansi, Flandriji, Valoniji ... kot možnih novih avtonomijah ali celo državah, ali pa so te teme še vedno tabu?

Seveda imajo skoraj vse omenjene skupnosti svoje predstavnike v naši organizaciji, nekatere tudi po več včlanjenih društev, tako valonska, katalonska, provansalska im. Moram pa poudariti, da je - odkar so prišli v evropski parlament tudi predstavniki raznih etničnih skupnosti - v samem parlamentu manjšinska skupina, ki podpira delovanje v korist manjšinskih skupnosti. Odtlej se je marsikaj spremenilo. S sredstvi, ki jih daje na razpolago evropski parlament, funkcionira »Evropski biró za manj razširjene jezike«, ki izdaja v raznih jezikih bilten *Contact bulletin*. Nedvomno pa je, da je poleg UFCE (*Union fédéraliste des Communautés étniques européennes*) naša organizacija bistveno prispevala tako k potrjevanju zavesti posameznih skupnosti kot k odločitvi, da je evropski parlament sprejel dve obvezujoči listini o manjšinskih jezikih in o manjšinskih skupnostih.

V Italiji je menda kar enajst skupnosti, ki jim materni jezik ni italijanščina. Katere jezikovne skupnosti so v najslabšem položaju in kje?

Italijanski senat je pred nedavnim odobril zakon o 12. jezikovnih skupnostih in o pravicah njihovih jezikov. Po enainpetdesetih letih! In tukaj bi, brez samohvale, ampak na podlagi dokaznega materiala, ponovil, da bi brez požrtvovalnega zavzemanja članov naše organizacije pred leti ne prišlo do predloga o omenjenem zakonu. Ogromno organizacijsko delovanje brez zunanje pomoči, za katero ima pglavitno zaslugo piemontski pesnik in organizator Tavo Burat (*Gustavo Buratti*), pa je danes, žal, pozabljeno, kot se to v zgodovini večkrat dogaja.

Vi ste branili Edvarda Kocbeka in ste ga prav gotovo dobro poznali. Kakšen je pogled nanj sedaj, bolj z distance, zlasti z vidika njegovega odnosa do oblasti? Nekateri zgodovinarji in poznavalci povojnih razmer v Sloveniji namreč trdijo, da so vsi vedeli za poboje na Rogu, tudi Kocbek, a je bil tihi in je z oblastjo sodeloval, kolikor dolgo se je dalo, o čemer pričajo tudi njegovi dnevniki. Ste kdaj pomislili, da vendarle ni bil tako načelen, kot ga poskušajo prikazati nekateri razlagalci?

Čeprav mu nisem sledil v njegovi krščanski duhovnosti, sem bil prepričan in sem še prepričan, da je pravilno čutil, kako Marxovo zavzemanje za delovnega človeka in odprto krščanstvo lahko sodelujeta pri ustvarjanju socialno pravičnejše družbe. To potrjuje tudi današnji razvoj. Žal je Kocbek preveč zaupal v evropski razvoj slovenskih komunistov, kot priča njegov govor v Jajcu. V tem je pogorel; tudi zato, ker se je slovenski komunizem začel ločevati od beograjske centrale zelo pozno, nekako in ekstremis.

Glede Kocbekovega odnosa do oblasti bi rekel, da se je zelo dobro zavedal svojega abnormnega položaja, a je sodil, da bi bil, ko bi se umaknil, razvoj še slabši. O usodi vrnjenih domobrancev je Kocbek spregovoril na mojo pobudo v intervjuju 1975. leta. Tam pravi, da je 4. oktobra 1946. leta zahteval pojasnilo o koncu vrnjenih čet, a so mu zagotavljali, da so domobranci v prevzgajališčih. Seveda bi bil moral, potem ko se je zavedel resnice, odstopiti, a je zaradi nevarnega položaja, ki je nastal z izjavo Kominforma, sklep odložil, potem pa je Partija uporabila izid novel Strah in pogum, da ga je politično likvidirala in ga imela celo desetletje v karanteni. Tako je obsodba pokola čakala pravi trenutek, da bi prišla na dan, a je prijatelja Kocbeka pekla vest, kot

dokazuje že dnevnik iz leta 1949, ki je izšel leta 1998. Na strani 389 se izpoveduje: »Na stotine življenj teži Kidričevo in Kardeljevo vest in ju ne vznemirja, mene pa tišči k tlam prav ta strahota, da sem zaslutil njune grehe in nisem nastopil zoper nje.« In tudi, ko se je pripravljal, da odgovori na moje vprašanje, mu ni bilo lahko, kot sem to navedel v knjigi *Ta ocean*. Bil je strašno odprt.

Delajo pa Kocbeku veliko krivico vsi, ki so ga pustili samega, ko se je odločil za osvobodilno gibanje. Namesto, da bi vodstvo večinske Ljudske stranke oklicalo upor proti okupatorju, se je poklonilo Mussoliniju in sprejelo vključitev Ljubljanske province v italijansko kraljestvo. Potem je zaradi protikomunizma ravnalo protizgodovinsko in protizavezniško. Danes imamo vatikanski dokument, v katerem je vprašanje ameriškega predsednika Roosevelta papežu Piju XII., kako naj ravna glede pomoči Sovjetski zvezi, ko pa enciklika Pija XI. obsoja komunizem. Odgovor se glasi, da je zgodovinski položaj drugačen in da je zato tista enciklika stvar preteklosti.

Tisti odgovor bi lahko veljal tudi za slovensko katoliško vodstvo, ko bi se bilo zanj zanimalo ali vsaj imelo za zgled ravnanja drugih. In to takoj od začetka, ko bi jim narod v celoti sledil, če bi se uprl.

Boris Pahor na obisku v Buenos Airesu 26. septembra 1992 med radijsko oddajo Slovenski kotiček z Albertom Čukom in s pisateljem Tonetom Brulcem.



Boris Pahor na kongresu AIDLCM (Mednarodno združenje za zaščito ogroženih jezikov in kultur) v Liègu, na njegovni desni dr. Franci Zwitter in ob njem Samo Pahor.

Slovenska država premalo financira raziskovanje slovenske prisotnosti v Trstu in zamejstvu. Kateri problemi in teme se po vašem poznavanju zgodovine in dogajanja kažejo kot najbolj potrebni osvetlitve?

Ne gre za finance, ampak gre za državniško razmerje, ki pa ga je za dolgo časa zamenjalo strankarsko. Kot sem večkrat poudaril, je izvor zla internacionalistično gledanje na manjšino in njegove konsekvence, ki v veliki meri trajajo še danes, tako pri

nas kot na Koroškem, kjer delu Slovencev ni primarna vrednota narod, ampak ideologija in so zato proti etnocentrizmu, kot naglašajo.

Ob podelitvi Prešernove nagrade februarja 1992 ste na vprašanje, kateri sodobni slovenski politiki so najbolj vašega profila ali tipa, odgovorili precej nedoločno: da se bodo prej ali slej uveljavile osebnosti evropskega formata.

Upal sem, da bo slovenska politika nastopila kot zmagovalka v boju proti fašizmu in nacizmu, obsojala takó komunistično početje kot hkrati sodelovanje z okupatorjema. Namesto tega imamo na eni strani strankarski kaleidoskop, antikomunizem, ki malone zamočuje osvobodilni boj, čeprav smo z njim spet dobili večino primorske zemlje. Vendar nimamo slovenskega Havla, ko v bistvu ni bilo slovenskega opozicionalca. Lahko bi bil to postal Pučnik, a njega se je režim pravočasno rešil prav zato, da ne bi doma postal ujeti heroj.

Kako gledate na deseto obletnico padca berlinskega zidu? V TV anketi smo, začudena, videli izjave nekaterih zahodnih Nemcev, ki se še danes zmrdujejo nad vzhodnimi Nemci, češ da so krivi za padec njihovega standarda. Pa so isti narod!

Bolj kot padec zidu se mi je zdela pomembna zrušitev režima, ki je imel za os-

novo dogmo o ekonomski podlagi življenja, pa ga je pokopala predvsem ekonomska neuspešnost. Glede Nemcev bi rekel, da je razumljivo stališče zahodnih državljanov, vendar pa je prav tako razumljivo tudi tisto stališče vzhodnih državljanov, ko ugotavljajo, da jim kapitalizem ne prinaša nebes na zemlji.

Zgodovina ni nikoli »prava«; vedno jo je treba pisati na novo. A, kdo? Kako bi morali napisati zgodovino Trsta 20. stoletja?

Zgodovina Trsta v preteklem stoletju je zgodovina nsvobode in smrti; o tem se bodo strinjali tudi italijanski meščani, čeprav se oni sklicujejo na fojbe in begunce, medtem ko je nas fašizem mrcvaril četrto stoletja.

Izročitev diplome Borisu Pahorju o njegovem članstvu v Slovenski akademiji znanosti in umetnosti 29.11.1993. Ob Pahorju predsednik SAZU dr. France Bernik - Fotografija: C. Narobe.



Arhivi še niso odprti, ne v Italiji ne v Nemčiji in Vatikanu. V Sloveniji so veliko stvari pred letom 1991 uničili, Moskva marsikaj skriva, zlasti arhiv Kominterne. Prav tako Beograd. Je Italija, zlasti v zgodovinskega smislu, obračunala s svojim fašizmom? Teško je pomisliti, da je, če so njihovi arhivi zaprti.

Kar se Slovencev tiče, ni vprašanja arhivov, ampak je vprašanje političnih koristi. Dokumente imamo o tem, kar je počenjala črna diktatura na Primorskem, dokumente o zločinih v okupiranem delu Slovenije. To je vsem na razpolago. Vendar je po drugi svetovni vojni vse bilo pometeno pod preprogo, ker so se na ameriški strani bali, da bi objavljanje zločinov in procesi proti vojnim zločincem okrepili že takó zelo

močno komunistično stranko v Italiji. Tudi o tem imamo že zdaj dokumentiran dokaz. Prejšnji jugoslovanski režim pa je imel potrebo po vsestranski ameriški pomoči, zato je »pozabil« na vojne zločince; to tudi takrat, ko je vprašanje hotela obravnavati angleška BBC.

V Sloveniji vedno poudarjajo, kako malo imamo obale, pri tem pa pozablajo, da sega slovenska pomorska tradicija čez mejo, vsaj do Sesljana, Devina, Tržiča in vse do izliva Soče. Slovenska pomorska pot v svet je tudi v Tržaškem zalivu stara več stoletij. Slovence kot morjeplovce najbrž ne moremo gledati zgolj z vidika Kopra, Izole in Pirana?

O tem sem septembra lani govoril na Akademiji, a najbrž v prazno. Zaradi izhoda na morje, ki ga ima Slovenija po drugi svetovni vojni, nekako odpisuje vso svojo preteklost ob tržaško-devinski obali. In tako se, ko se govori o slovenskem mediteranstvu, ves govor tiče Koprščine, kakor da so slovenska zgodovina, kultura in književnost na neki klavrn način datirani z letnico 1954.

To vprašanje sem vam zastavil iz preproste razloga, ker se ta dimenzija kaže tudi v vaših romanih; slovensko hrepenenje po svetu oziroma mediteranski utrip Trsta.

Pišem kot predstavnik slovenskega tržaškega življa, ki je avtohton nekako od Karla Velikega dalje. Moji predniki so v mestu gradili, v njem trgovali, bili ribiči in ladjarji. Morje imamo v krvi, kot sem nekoč zapisal.

Je bil, po vaših spoznanjih, Stalinov vpliv na medvojno revolucijo talo velik, da naj bi šlo najprej za sovjetizacijo Slovenije, ne pa za narodnoosvobodilni boj kot boj proti okupatorju?

Pri slovenskih komunistih je treba, po mojem, razlikovati. Imamo fanatike, pa naj bodo stalinisti ali titoisti, in imamo zrelle, trezne moške, ki jim je do pravic delavskega razreda in ne hrepenijo po vodstvu in dominaciji. To na splošno! Glede na revolucijo in osvobodilni boj pa bi rekel, da je kljub vztrajnemu in doslednemu vzpostavljanju nove oblasti, osvobodilni boj imel prvenstveno vlogo zaradi sočasnega prvinskega ob-

POGOVOR

stoja narodne zavesti. Ta je bila gibalo množice bojevnikov in njihovega zaledja. Zato je bil v resnici revolucionarni cilj drugotnega pomena tudi za slovenske komuniste, medtem ko je Josip Broz videl Trst kot dosežek revolucije, ki je prišla zmagovita na Jadransko morje. In tako so zadevo interpretirali zavezniki, ko je šlo za usodo Trsta.

Kakšen se vam v tem kontekstu odnosa starih komunistov do Sovjetske zveze kaže organizacija TIGR na Primorskem? Zakaj so po vojni njeno vlogo in pomen zmanjševali, kolikor se je dalo?

Razlog, da so komunisti odklanjali TIGR, je bila resnica: TIGR je bil prvo protifašistično gibanje v Evropi, ki ni imelo nikakršne ideološke podlage, najmanj komunistično. To je bil upor na čisti narodni podlagi; upor, ki je bil svet, kot pravi filozof Berdjajev o uporu proti okupatorju ter boju za svobodo. TIGR je zajemal vse sloje prebivalstva. To je najbolj nazorno mogoče spoznati tako ob prvem kakor ob drugem tržaškem veleprocesu.

V zadnjem času se pojavljajo nove teze o vzrokih za poboje vrnjenih domobrancev: Tito naj bi se skupaj z vojaškim vrhom zbal ponovitve grškega sindroma, to je tamkajšnje državljanske vojne in obročna s komunisti ?

Prav gotovo, da je ta element igral svojo vlogo, saj je domobransko vodstvo utopistično računalo, da jih bodo zavezniki uporabili za boj proti komunistom. A menim, da je prevladovala revolucionarna strast, maščevalnost zmagovalca, kot se to dogaja v vsaki revoluciji.

Kakšna je bila slovenska politična misel v Trstu v zadnjih sto letih ? Nesporno je bila zelo živahna. Navsezadnje je Ivan Cankar nekaj svojih najboljših političnih govorov imel prav v Trstu. Kaj pa je njena rdeča nit? Nacionalna identiteta? Je to sploh raziskano?

V Trstu je prevladovalo liberalno

mišljenje, ki pa je bilo odprtega tipa, tako da je modro sodelovalo v društvu Edinost in v njegovem dnevniku z vernimi meščani pri obrambi slovenstva. Isto je veljalo za levico, ki je sicer sodelovala z italijanskimi tovariši, a je ob pretežno nacionalnem duhu le-teh tudi sama skrbela za interese slovenskega občestva. Kot zdaj so bili tudi v preteklosti slovenski levičarji v svoji notranjosti razklačeni.

Bi Slovenci Trst obvladali in zadržali zase (pa tudi Gorico, Celovec, ...), če bi nas bilo več, oziroma če ne bi šle tako velike množice s trebuhom za kruhom in spričo fašizma v tujino? Ali pa so bile politične odločitve nad tem problemom ?

Koroško smo izgubili zaradi omejenosti kranjske politike Ljubljane, deloma pa zaradi odpora Korošcev, tako vernih kot

levičarjev, da bi pripadali pravoslavni balkanski monarhiji. Trst bi verjetno s težavo zahodnjaki vzeli Italiji, vendar pa je bil absurd zahtevati mesto za komunistično državo. Priznam, da sem bil za Svobodno tržaško ozemlje z italijanskim guvernerjem in s slovenskim podguvernerjem, z enakopravnostjo jezikov in z odprto mejo za trgovino in kulturo.

Naša manjšina ni znala ohraniti elana izpred vojne. Zakaj Slovenci ne uvidijo potrebe po skupnem političnem jeziku in nastopanju? Je šlo in gre še danes za načrtno italijansko politiko; spomnimo se bombnega napada na šolo pri sv. Ivanu, kar dokazuje, da Italija Slovencev nikoli ni ščitila?

Italijanska politika nam je škodila, ker je zavlačevala z zakonom o našem obstoju, tako da se moramo v glavnem zahva-



Boris Pahor s hčerko Majo pred vzponom na Nanos, september 1999.



liti zaveznikom za šolski sistem od vrta do liceja in učiteljska. Prav tako nam je škodila načrtna gradnja vasi za begunce ob naših vaseh. A poglavitno zlo, pri tem vztrajam, je bilo in je politika levice, ki se razvija v italijanskih strankah po načrtu partijskega ljubljanskega vodstva od 1954. leta naprej. Res je, da bi slovenski ljudje volili levico tudi, ko ne bi bilo načrta iz Ljubljane, a to bi bil drugačen razvoj, medtem ko je Ljubljana diktirala in vodila, hkrati pa puščala ob strani ali napadala, kar se je upiralo njeni oblasti.

Podoben je bil primer s Tržaško kreditno banko; najprej z revizijo v Gorici, nato pa skoraj njen propad v Trstu. Poznavalci govorijo o slovenski mafiji v Trstu, v povezavi z jugoslovansko in italijansko. Spet je šlo za izigranje slovenske sicer spretno in uspešne bančne politike?

Téma je povezana s tem, kar sem že povedal. Ljubljanska depandansa je imela vso oblast tudi v bančnih zavodih, ki jih omenjate. Če je šlo za slovensko mafijo, je vsekakor šlo za takó imenovano levičarsko, zgubila pa je zaradi nje vsa skupnost in seveda tudi tisti podjetniki, ki niso bili levičarji, a so bili odvisni od centralne depandanse.

Kako utripa italijanski zamejski (pa tudi

regionalni) tisk, ko obravnava slovensko manjšino? Bili so že primeri bolj odprtih odgovornih urednikov Piccola, a so jih hitro zamenjali. Kako se kaže to v primeru odmevov na vaše literarno in siceršnje javno delovanje?

Italijanski tisk (predvsem Piccolo) variira; nekako sledi splošnemu političnemu državnemu razpoloženju ter obenem ozračju v Sloveniji. Opazne spremembe je zaslediti v kulturi, a to bolj pri izrazitih predstavnikih kot v javnem mnenju, ki se sicer počasi razvija, a brez vidnega interesa. Kar se mene osebno tiče, ob javni predstavitvi ene v italijanščino prevedene knjige (Nekropole), ene v francoščino (Spopada s pomladjo) razen kratke notice o nji v dnevniku ni bilo večjega odmeva.

Neuspeh zaščitnega zakona je še en dokaz, da Italijani gojijo do Slovencev večvrednostni kompleks. Do nas se obnašajo drugače kot do Francozov v dolini Aoste in Nemcev na Južnem Tirolskem. Ali ne gre za premišljeno taktiko, po kateri do sprejetja zakona ne bi prišlo, potem pa bi se vlada zamenjala in bi vse začeli znova (a po možnosti s še slabših izhodišč)?



Boris Pahor s tržaškimi dijaki na obisku v taborišču Natzweiler-Struthof leta 1997.

Ne, sedanja vlada, levičarsko-sredinska, ima res namen spraviti zakon o zaščiti slovenske skupnosti pod streho. Slabo pri tem je, da slovenski pripadniki vladne stranke (levi demokrati, nekdanji komunisti) zagovarjajo predlog zakona, ki je bistveno pomanjkljiv predvsem v tem, da ne določa krajev, kjer naj bi zakon veljal, ampak prepušča določitev najprej vaškim odborom, potem višji instanci. Tako, da je vse skupaj odvisno od naklonjene ali nenaklonjene večine v - na primer - nekem pokrajinskem svetu. No, seveda je zakon, ki nam priznava obstoj, boljši kot nič, a hozane (hvalnice - op. uredništva) le ne bomo peli, če mu bo uspelo, da bo šel skozi težave v parlamentu.

Slovenska zunanja politika na nesprejetje zaščitnega zakona ni reagirala, zamejci pa potujejo k predsedniku Kučanu bolj po tolažbo, ker jih je mama natepla?

Slovenska zunanja politika je, kar se tiče sosedov, deficitarna. Sprejemu italijanskega protektorata bo, verjetno, sledil sprejem avstrijskega. Glede zaščitnega zakona je prišlo v Ljubljani do neke izjave na pobudo iz Trsta, a vlada rajši rimski sosedu ničesar ne očita. V tem sledi Kardelju, ki je zagovarjal dobre sosedske odnose, tudi če Rim ne izpolnjuje, kar je podpisal. Zato se tudi prejšnji režim ni zavzemal za nas, medtem ko se je Avstrija za Južni Tirol obrnila

Boris Pahod z založnikom Pierrom-Guillaumom de Rouxom ob izidu prevoda Vile ob jezeru v Parizu oktobra 1997 - Fotografija: L. Monier/Gamma.



POGOVOR

na Združene narode. Absurd je pričakovati, da bo Drnovšek sprožil pred Združenimi narodi vprašanje o naši zaščiti!

Nenehno tarnamo o slabem položaju slovenske kulture in jezika v zamejstvu, po drugi strani pa dejstva kažejo, da se slovenščina uveljavlja na tujih univerzah, kjer naš jezik poučujejo že v skoraj štiri-desetih mestih, in da zanimanje za slovenščino še narašča. Kakšno je zanimanje za slovenščino v Italiji med Italijani?

Ne bi rekel, da je položaj slovenskega jezika in kulture pri nas slab. Res pa je, da se slovenščina ne uveljavlja, kot bi bilo želeli, pri someščanih. A to za nas ni neposreden minus. Posreden minus pa je toliko, kolikor smo odvisni od ugleda Slovenije in, z druge strani, od razmerja, ki ga ima do nas Rim.

Z Edvardom Kardeljem ste imeli, vsaj posredno, preko vaših zapisov v Zalivu, vrsto polemik. Ste prepričani, da je kot teoretik spoznal, da je narod kot entiteta zapisan smrti, kot trdite? Analize njegovih zadnjih spisov (tretja izdaja Razvoja

slovenskega narodnega vprašanja), bi pokazale, da je predvidel možnost slovenske odcepitve, če Jugoslavija ne bi več izpolnjevala pogojev za slovenski razvoj. Je bila, po vašem, njegova vloga v povojni jugoslovanski zgodovini res tako negativ-

na, kot ste jo izkusili vi? Srbi mu, na primer, očitajo, da je z ustavo 1974 razcepil republiko na tri dele, in kot vidimo, so posledice hude še danes.

Moj odklon Kardeljevih trditev se je nanašal na drugo izdajo Razvoja slovenskega narodnega vprašanja, izdanega 1957. leta. Tam v uvodu pravi, da bo narod izginil in bo prišlo do spajanja narodov s spremembo družbenega sistema, to je v socializmu. Vem, da ob mojem odklonu Kardelj ni bil ravnodušen, vsaj tako je trdil Janko Messner; ki je imel stike z njim zaradi prevoda v nemščino. Kako je Kardelj pisal v tretji izdaji svojega dela, ne vem, priznati pa je treba, da je z ustavo 1974. leta dal Kosovu avtonomijo, kar ne moremo, kot Srbi, šteti za zgrešeno odločitev. Kardelj je pač ravnal na podlagi načela, da cilj posvečuje sredstva; posredno sam to priznava v omenjenem uvodu. To drži tudi, ko zagovarja vstop Kocbeka v vodstvo Osvobodilne fronte zaradi ugleda, ki ga ima Kocbek v Franciji, po vojni pa, ko Kocbeka zavrže, pravi, da je »za nas v bistvu ničla« (Centralni komite KPS, 26.-27. januarja 1952).



Boris Pahor v pogovoru s pesnikom Matjažem Kocbekom na Devinskem gradu, 1990
Fotografija: M. Zlobec.

Rudi Šeligo, za njim Marko Kravos, dr. Andrej Capuder in Drago Jančar v sproščnem pogovoru v jarnarski kamniti hiši pred Vilenico, 1990 - Fotografija: M. Zlobec.



Svojo literarno pot ste nakazali s prispevki v ilegalnih ciklostiranih revijah pred vojno; v Brinjevkah, Malajdi in reviji brez naslova, ki je imela na naslovni strani stih iz Kocbekove pesmi. Kaj vam je ostalo v spominu, kdo vas je povabil k sodelovanju in kdo je vse te revije sploh urejal?

V Brinjevke me je povabil Milko Matičetov; Malajdo sem uredil jaz s pomočjo Bernarda Šemerla, ki je revijo ilustriral; revijo, ki je imela za naslov Dvignjeni iz nedelje strmino v zemeljski krog, pa sem uredil sam.

Kako ste prišli k Dejanju, ki je tedaj veljalo za pogumno novo revijo in jo je ustanovil Kocbek po objavi svojega Premišljevanja o Španiji?

Zaradi izkustva iz časov fašizma, ko je Vatikan na Mussolinijevo zahtevo prisilil k odstopu nadškofa Sedeja v Gorici ter škofa Fogarja v Trstu, sem pritrnil Kocbekovemu gledanju v Premišljevanju v Španiji, potem pa sledil urednikovi misli v Dejanju. Ko sem Kocbeku poslal svoje prve književne poskuse, jih je takoj objavil in me sprejel kot prijatelja, čeprav sem bil pravi začetnik v vsakem oziru.

Po vojni je v Trstu izhajalo kar nekaj odmevnih revij, kot so Razgledi, Sidro, Tokovi, Most, Mladika in Zaliv, ki je bil v celoti vaša revija, za katero ste največ pisali. Kakšne so bile vaše izkušnje - intelektualne, uredniške, vsebinske, organizacijske, distribucijske. Verjetno ste imeli več težav, kot si predstavljamo?

Bil sem sodelavec Razgledov, sourednik Sidra in Tokovov. Zaliv je imel skozi za odgovornega urednika Milana Lipovca, ker je kot priznan časnikar lahko izdajal revijo, vendar je poglavitna skrb za revijo pripadla meni. Nekaj časa so pomagali mladi, potem se jim ni dalo biti pri publikaciji, ki Ljubljani ni bila všeč. Revija je izhajala z majhno pomočjo dežele Furlanije-Juljske krajine, prijatelj in bralcev, drugače pa sem jo prelamljal v tiskarni sam, žena pa imela skrb za administracijo in kolportažo.

Ob izidu Odiseja ob jamboru se je z vami s podpisi solidariziralo kar precej znanih Slovencev. So imeli oni kake posledice s slovenske strani?

Tiste podpise je takrat zbral Alojz Rebula. Podpisnikov takrat niso šikanirali. To se je zgodilo ob izidu brošure o Kocbeku 1975. leta. Takrat pa je bilo res kot politični sodni dan. Polovico podpisnikov je Udba na razne načine »prepričala«, da so podpis preklicali.

Predlani ste praznovali petdesetletnico od izida prve knjige Moj tržaški naslov (1948). Do danes ji je sledilo kar lepo število del: Vila ob jezeru in Mesto v zalivu (1955), Nomadi brez oaze (1956), Onkraj pekla so ljudje (1958), Kres v pristanu (1959), Na sipini (1960), Parnik trobi nji (1964), Nekropola (1967), Odisej ob jamboru (1969, 1971, 1993), Skarabej v srcu (1970), Grmada v pristanu (1972), Varno naročje (1974), Zatemnitev (1975, druga izdaja 1987), Ta ocean strašno odprt (1989), Napoved nove plovbe (1992), Vodoravni legi (1997), Spopad s pomladjo (1978, 1998), Tržaški mozaik (1983), Slovenska svatba (1995), Ladja brez krmarja (1996), Žlahtne transverzale ... Katero svoje delo imate za najboljšo literaturo in katero za najboljšo esejistiko?

Kot avtor se bolj težko odločam za eno knjigo namesto za drugo. V zvezi s Trstom dajem prednost Mestu v zalivu, glede taboriščne preizkušnje Nekropoli, glede ljubezenskega iskanja pa tako Spopadu s pomladjo kot Zatemniti. O esejistiki pa ne bi ve-

del, kaj je bolj vredno. Vse sem pisal z enako zavzetostjo.

Vaše srečevanje s Krasom je tako rekoč vsakodnevno, v bistvu pa poteka vse življenje. Kraševci smo trmasti in vztrajni, zlepa ne odstopamo od svojih spoznanj in prepričanja. A kako se kaže vaš odnos do Krasa in kraške pokrajine ter do njenih ljudi v literaturi? Nekateri kritiki so pripomnili, da ste v Kraševce preveč zaljubljeni in da niti niso taki, kot jih opisujete?

Ne zavedam sem, da bi Kraševce poveljeval; v nekaterih delih so prišli do izraza v zvezi s takratnim dogajanjem in sem jih ujel takšne, kakršni so se mi prikazali. Tako ob priključitvi Primorske 1947. leta, tako v Mestu v zalivu ob nemški zasedbi. Mogoče imajo tudi kakšno slabo lastnost. A, če so zaprti vase, vejo, zakaj! Če so trmasti, jim je to treba šteti v dobro! Prav takí so kraško naravo ukrotili takó, kot je nihče drug ne bi znal.

V zadnjih letih se močno povečujejo prizadevanja za ustanovitev regionalnega narodnega parka na območju Krasa in Notranjske, to je za zakonsko varstvo naravne dediščine, vključno s kraško arhitekturo. Po drugi strani pa smo priča megalomanskim apetitom posameznikov, ki predlagajo zgraditev dirkališča za avtomobilске dirke formule 1 na Krasu. Ta

Rudi Šeligo (levo), Josip Vidmar in Niko Grafenauer v Štanjelu leta 1988 - Fotografija: M. Zlobec.



POGOVOR

protislovja so dokaz še vedno skromne ozaveščenosti ljudi, a tudi njihove ošabnosti. Vendar, če pogledamo vašo publicistiko, téma o varstvu kraške naravne in kulturne dediščine ni ravno pogosta. Zakaj?

Odločno sem proti kazanju kraške izjemnosti! Že tukaj, na tržaški strani, so nam vsilili porazne gradnje, ki banalizirajo in razvrednotijo okolje. Bilo bi monstrozno, ko bi isto počenjali na Krasu onkraj meje. Res je, sam se nisem potegoval za obrambo narave. Nekoč sem se zavzel za Sočo, kar nam je uspelo. Ko pa sem ugotovil, da je vse odvisno od skrivnih vplivov, proti katerim ne moreš nič, sem se zagrizel v svoje pripovedne načrte. Zadnji tak primer je bila cesta, ki bo kazila Vipavsko dolino. Kaj so pomagali vsi odkloni in upori?

V mnogih romanih, novelah, kratkih spisih in dnevniško-esejističnih knjigah je dogajalni ali reflektivni prostor Trst; na primer Mesto v zalivu, Kres v pristanu, Parnik trobi nji, Tržaški mozaik ... Kakšen pa je sprejem teh del med italijanskimi bralci, zlasti v Trstu?

Nobenega sprejema ni, ker ni bilo nobenega prevoda. Naša poprejšnja slovenska garnitura v Trstu - tista, ki je imela sredstva - se za taka kulturna dejanja ni zanimala. A tudi, ko bi se, bi bilo moje delo zadnje na lestvici, ko pa sem bil politično zaznamovan.

V vaših knjigah je literarna zgodovina opazila problem tako imenovanega »širjenja« in predelav ter novih naslovov del. Mesto v zalivu je predelana izdaja Prevratne jeseni, Onkraj pekla so ljudje je izšla pozneje v spremenjenem ponatisu in še enkrat kot Spopad s pomladjo. Prav tako je bila predelana Zatemnitev. Bi lahko rekli, da je šlo za čisto literarno-estetske predelave, za kriterij jezika in stila, ali pa ste imeli drugačne namene, zlasti vsebinske oziroma oblikovanje fabule?

Vsaka sprememba je imela svoj razlog. Predvsem bi rekel, da je o prvih de-



Niko Grafenauer in dr. Dimitrij Rupel ob Rilkejevi kamniti mizi na Devinskem gradu, 1990
Fotografija: M. Zlobec.

Češki predsednik Vaclav Havel z ženo Olgo na koncertu v Smetanovi dvorani v Pragi, 1991
Fotografija: M. Zlobec.



lih odločalo to, da me je Bevk kar naprej silil, naj mu dam nov tekst za *Razglede* in sem zato prehitro dal napisano iz rok. A tudi neglede na to sem se kdaj zavedel, kaj je boljše, in tako spremenil. *Onkraj pekla so ljudje* je bil roman, v katerem je bilo dosti preveč zapisov, ki niso bili neposredno povezani z bistvom zgodbe, zato sem jih v drugi izdaji izločil, ne da bi se dotikal glavnega motiva. *Vilo ob jezeru* sem za ponatis vzel v roke zaradi jezika, a sem potem marsikaj odvrigel ali dodal. Posebno usodo je doživela *Zatemnitev*, ker sem v prvi izdaji zaradi avtobiografskih elementov marsikaj spremenil, potem pa, ko mi je Slovenska matica omogočila natis, približal roman stvarnemu dogajanju in dodal epilogo.

Vaš literarni jezik je primorsko-kraški, ogromno je lokalnih izrazov, tudi iz tržaškega dialekta, sicer pa imate radi pogovorni jezik. Visok intelektualni jezik pri vas nastopa le v esejistiki. Bi iz tega sledilo, da v vaši literaturi intelektualci s svojimi refleksijami ne nastopajo, ampak ste to dimenzijo ohranili zgolj zase, ko nastopate kot prepoznavni avtobiografski lik?

Lokalni izrazi so predvsem v *Mestu v zalivu* in v nekaterih novelah, potem sem to rabo opustil, ker je nisem več potre-

boval, ko pa se tematika ni tikala lokalne posebnosti. Glede intelektualnega jezika držim, je zelo malo uporabljen, ker ne nastopa veliko intelektualcev v mojih delih, vendar so, tako v *labirintu*, na primer, ali tu in tam. Razlog je zelo preprost: življenje, ki ga opisujem, se razvija na območju množičnega nastopanja, kot je škofijski zavod, vojaški oddelki, taboriška množica, sanatorijsko okolje itn., kjer je na razpolago predvsem nepretenciozna človečnost. Drugače je seveda v *Zatemnitvi* ali v *Zibelki sveta*, ko pride do izraza tudi zahtevnejši jezik. A priznam, da sem se v pripovednih delih, kolikor ni bilo nujno, sam odrekel neki intelektualistični ravni zato, da bi bil čim bolj življenjski. Pri esejju je drugače, saj skoraj ni mogoče obravnavati pomembnih vprašanj brez uporabe posebnega slovarskega gradiva.

No, prav dobro se zavedam, da je za marsikaterega ocenjevalca skromnost »visokega intelektualnega jezika«, kot ga definirate v mojih delih, nekakšen minus, a me to ne moti. Zmeraj sem težil za jasnim, preglednim pisanjem. To, da bi zase rezerviral bolj izbrano dimenzijo, ne bo držalo. Bilo je sad naključja, na primer, ko sem se na saharškem pesku pogovarjal s knečkimi istrskimi fanti. To mi je nekdo očital ob izidu afriške kronike *Nomadi brez oaze*, a je bilo krivično, kot je bila knjiga hkrati po krivici

zanemarjena, ker sem v njej omenjal Kocbeka, ki je bil takrat na indeksu.

V nekaterih vaših delih, kot na primer *Tržaški mozaik*, se celo zdi, kot da poskušate posnemati roman S poti Izidorja Cankarja, čeprav na vaš, individualni način?

Pa nisem niti malo pomislil na Izidorja Cankarja! Šlo je čisto preprosto za to, da sta mi Tone Pavček in Miloš Mikeln, po treh letih prepovedi vstopa v Slovenijo, ponujala objavo kakega mojega dela. In ker sem imel samo zapiske, sem jih ponudil ter tako zbral, kar se mi je zdelo bolj reprezentativno. Tako je nastal *Tržaški mozaik*. Na Izidorja Cankarja je pomislil prijatelj Kocbek, ko je prebral *Skarabeja v srcu* in takrat sodil, da je »prva svetovljanska knjiga, po Izidorju Cankarju morda prva«. To navajam, ker jo je, ob izidu, avantgardni ocenjevalec odrinil z levo roko.

Jože Javoršek pa je v svoji oceni *Tržaškega mozaika* opazil, da ste v mestu pravzaprav velik tujec in da z italijanskimi razumniki tam stika sploh nimate?

Z Jožetom Javorškom sva dolgo let lepo prijateljela in se obiskovala, dokler ga ni oblast vpletla v umazano diskvalifikacijo Kocbekove osebnosti. Žal je bil Javoršek ujet v filigransko mrežo, iz katere se je poskušal reševati vsaj s svojim imenitnim slogom in domiselnimi variacijami takó, da je med številnimi izmišljijami kdaj zadel tudi v črno. Tako je sodba, da sem v Trstu tujec, takrat držala; to predvsem za tržaško depandanso, ki me zaradi izhajanja *Zaliva* ni mogla trpeti. Kar se je tikalo italijanskih kulturnikov, pa je tudi držalo, ko pa nisem imel ničesar prevedenega v italijanščino. *Nekropola* je izšla v italijanščini šele 1998. leta in to pri Kulturnem konzorciju na Tržiškem. S čim pa naj se slovenski avtor izkaže pred italijanskimi kulturniki, če ne z deli? Dobro, z letom 1990 so lahko pričali prevodi, in tako je prišlo do raznih stikov, a v resnici do teh zadnjih let ni bilo posebnega zanimanja za zahtevnejša srečanja. Vse to je še v razvoju in veliko bo odvisno od inteligentnega prevajalskega načrta.

Branko Hofman (levo) in Kajetan Kovič v Štanjelu - Fotografija: M. Zlobec.



Literarna zgodovina sicer ne govori o kakih vaših literarnih vzorih in vplivih. V bistvu ste samouk z nepnehim širjenjem

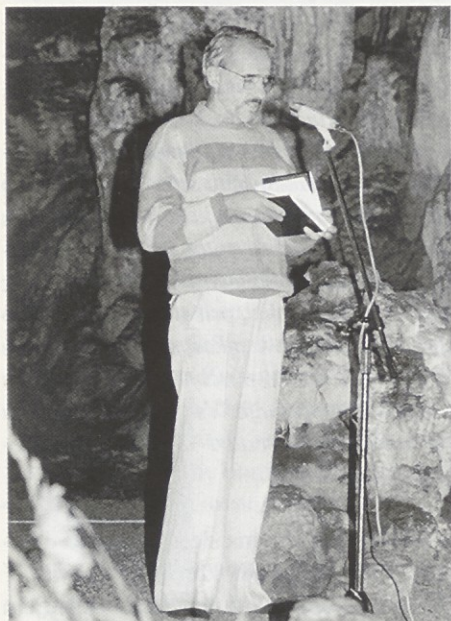
obzorja. Vplivi ostajajo v esejistiki, a bolj filozofski, kot komentiranje prebranega, ne pa kot oblikovanje svetovnega ali življenjskega nazora? V Skarabeju v srcu ste zapisali, da ste tudi v razvoju svoje narodne biti iskalec samouk?

Literarna zgodovina omenja imena, ki sem jih tu pa tam navedel: Vittorini, Saroyan, Hemingway itd., a v resnici, ko človek tako izreče nekaj imen, se kmalu zave, da dela krivico drugim, na primer Čehovu, Camusu in še marsikomu. A res je pri meni vse sad samouštva, po štirih razredih osnovne šole je bilo vse drugo italijansko do univerzitetne diplome v Padovi, tako da sem se spoprijel z zgodovino slovenske književnosti šele 1947. leta po vrnitvi iz Nemčije ali bolje iz sanatorija, kjer sem italijansko literaturo zamenjal s francosko. Zato sem bil



Boris Pahor v Trstu - Fotografija: M. Zlobec.

Pesnik Dane Zajc med branjem poezije v jami Vileniči, 1987 - Fotografija: M. Zlobec.



potem v Trstu profesor italijanskega jezika in književnosti, da sem medtem lahko dopolnjeval praznino na slovenski strani - in hkrati pisal. In to je razumljivo, da je zavest o narodu rasla iz vsega doživetega. In zato je ne samo ponesrečena, ampak nesmiselna ocena, da sem nacionalist; moj kurikulum je šola humanizma, kamor pa narodna identiteta spada kot bistvena prvina.

V treh knjigah Slovenska izseljenska književnost je v prvi knjigi obravnavana tudi zamejska književnost, a le tako imenovana »izseljenska«, kjer so kot »zdomski krog« predstavljene Vinko Beličič, Stanko Janežič, Franc Jeza, Jože Peterlin, Martin Jevnikar in še Avguštin Želeter Štefan Tonkli. Izpuščeni pa ste vsi »zamejci«, ki ste bili bolj povezani z matico.

Vendar se zdi precej čudno, da je neki Tržačan proglašen za predstavnika »izseljenske književnosti«, npr. vi pa ne, čeprav bi lahko živela v isti ulici. Kako gledate na te delitve in opredelitve, zlasti z vidika literarne zgodovine kot znanosti?

Priznam, da mi takšne opredelitve niso jasne. Izseljenec je pač, kdor je zapustil domači kraj, kot Jeza, na primer; vendar bi ga v zbornik slovenske književnosti tržaških avtorov dal mednje. Tako ravna tudi italijanski literarni zgodovinarji. Tisti, ki smo rojeni v Trstu ali Gorici, seveda ne moremo biti emigranti. Na svojem smo! Hišica, kjer sem se rodil, je na rebri, ki vodi na grič sv. Justa in ki jo opeva pesnik Saba zaradi opuščene pokopališča, dragega mu zavoljo njegovih judovskih prednikov. Kako naj ob tem spadam med izseljence?

S prevodi v Franciji, Nemčiji, Španiji, Italiji, Ameriki postajate mednarodno odmeven avtor. Postajate prepoznavni ob sicer svetovno znanih nekaterih drugih tržaških pisateljskih imenih. Pričakujete, da se bo ta ugodna klima in recepcija vaših del še povečala; imate v tem smislu iz tujine veliko stikov, povabil in načrtov?

Naj mi bo dovoljeno, da najpoprej povem: če se ne bi gospod Evgen Bavčar zavzel za prevod *Nekropole*, bi bil še zmeraj neznan na tujem. Njegova je torej prva za sluga, da slovenska tržaška književnost dobiva svoje mesto v evropski kulturni javnosti. Gre nameč za uveljavitev, ki se ne tiče samo Trsta kot nekakšnega miško literarnega mesta, ampak je tudi potrditev ravni slovenske identitete na splošno, saj je Milan Kundera ob zavzemanju za samostojno slovensko državo 1991. leta poudaril tudi pomen njene kulturne postojanke na Tržaškem. To omenjam v zvezi z vprašanjem, na katero sem odgovoril, ko je šlo za pogled na morje in koprskе perspektive. Naj mi bo dovoljena omemba, da je v poročilih o mojih novelah izpod peres pariških avtorjev v vsaj treh naslovih omemba slovenske usode na Primorskem. Kar zna biti za centralno kulturno javnost na Slovenskem, žal, malo upoštevanja vredno, a je v zadnji inštanci vendar lahko jutri pomembno za bolj odprto in zrelo državniško zavest.

Od dežel, ki ste jih navedli, je treba izključiti Španijo, kjer se šele pripravlja

prevod *Nekropole*, dodajam pa, da je bila ta prevedena tudi v esperanto. V zvezi z razvojem v prihodnosti ne bi vedel dosti povedati poleg tega, da se francoski založnik, ki je izdal zbirko novel, zavzema za *Zibelko sveta* in za *Zatemnitev*, kar je vsekakor dobro znamenje. Jaz, seveda, upam, da bo prišlo do vsaj delne uresničitve njegovega načrta. Gre za majhno založbo, ki je izdala prevod *Spopada s pomladjo* in je zaradi njenega ugleda roman doživel pri pomembni založbi nemško izdajo v Stuttgartu.

Matična domovina vas je kljub posamičnim, zlasti političnim zadržkom, kot pisatelja vedno sprejemala in cenila. Koliko pa je dejansko vaše analize položaja Slovencev v zamejstvu upoštevala pri politični strategiji in zavzemanju stališč v odnosu do držav, v katerih živijo Slovenci?

Predvsem moram poudariti, da so mi kljub težavam, ki so večkrat nastajale, založniki šli zmeraj na roko. V prvi vrsti prof. Jože Košar pri Založbi Obzorja in njegov naslednik Andrej Brvar; pa Slovenska matica, Uroš Kraigher; Cankarjeva založba. Glede mojih stališč v zvezi s politiko Slovenije do ločenih delov pa nisem doživel nikakršnih uspehov, in moram reči, da jih tudi nisem pričakoval. Kot sem že kje poudaril, sem začel izdajati *Zaliv* zato, ker sem se zavedel, da se moram kot pisatelj zavzemati za svobodo in demokracijo, tudi brez upa zna-

ge, na drugi strani pa sem želel poudarjati vrednost narodnega principa. K sreči je šla zgodovina dlje, kot sem upal, in Slovenija je postala država, ne da bi bila na to politično pripravljena. Odločila je zatajevana in zgoščena zavest, ki je planila na dan v pravnem trenutku.

A ker sva že začela ta pogovor z nepriznanimi skupnostmi, etnijami in večkrat tudi narodi, bi rad dodal, da bo kljub mondializaciji ali kakor naj se ta uveljavitev univerzalnosti imenuje, narodna istovetnost ostala osnova skupnega življenja. To prepričanje, ki me ni nikdar zapustilo in ki prihaja zdaj zmeraj bolj vidno do urenjenja v z odporom imenovanih mikronacionalizmi, bo marsikje dalo pobudo za čisto nova razmerja tako v posameznih državah kakor pri ustvarjanju novih regij, novih federacij, izvirnih kulturnih zvez. Pomislite samo na vlogo, ki jo v ekonomiji Evrope igra že zdaj Katalonija, če vzamemo samo en primer! V takem kontekstu ima lahko Slovenija eno izmed prvih mest pri jutrišnjem razvoju; še posebno, ko ne bo več mej in bo s Krasom in Trstom povečan njen mediteranski značaj.

Marijan Zlobec - novinar, komentator v kulturni redakciji časnika Delo, Dunajska 5, 1000 Ljubljana

Pesnik Tomaž Šalamun v kraški jami Vilenica
Fotografija: M. Zlobec.



Evgen Bavčar v Štanjelu, 1988 - Fotografija M. Zlobec.



Pogovor z generalnim direktorjem
BTC Terminal Sežana, d.d.,
ekonomistom Markom Lindičem

KRAŠEVCI

MORAMO TUDI SAMI STORITI VEČ ZASE

Agencija Kras

Med Sežano in mednarodnim mejnim prehodom Ferntiči je ob avtocesti Ljubljana-Trst in ob stari cesti Sežana-Trst edini slovenski blagovno transportni center na avtocestnem omrežju Evrope - BTC Terminal Sežana, d.d. Opravlja špediterske storitve pri uvozu, izvozu in transportu blaga v Sežani in v svojih poslovnih enotah v Ljubljani, Vrtojbi in Mariboru. V Sežani je logistični center z 20.000 kvadratnimi metri skladiščnih zmogljivosti ter z vso potrebno prekladalno mehanizacijo za tovarne mase do 30 ton. Nudi vse zunanjetrgovinske storitve pri uvozu in izvozu blaga, trguje na debelo, oskrbuje trgovske partnerje z blagom in blago tudi distribuira ter blago prodaja na drobno v lastnih prodajalnah. Na čelu vodstva BTC Terminal je generalni direktor Marko Lindič, univ. ekonomist. In z njim smo se pogovarjali o njegovem prihodu na Kras, o nastanku in razvoju blagovno transportnega centra Terminal, o pokrajini Kras, o njenih razvojnih možnostih pa tudi o tem, kaj bo Kras pridobil in izgubil s pridružitvijo Slovenije Evropski uniji...

Kaj bi povedali o sebi, da Vas predstavimo bralcem revije Kras? Iz kakšne družine izhajate, kaj so Vaši starši in kaj so bili Vaši predniki? Kakšna so bila Vaša šolska in študijska leta? Kakšne so bile Vaše poklicne ambicije? Kaj ste po poklicu? In s kom v družini delite vse lepo in tudi manj lepo v življenju?

Izhajam iz starega dela Pivke, ki se je med graditvijo Južne železnice začela širiti. Takrat je prišel za delom v ta kraj s Štajerskega eden izmed mojih prednikov s priimkom Lindič, sodeloval pri gradnji, spoznal dekle in se tam priženil ter ostal v Pivki. In v eni izmed takih hiš sem se rodil leta 1942 kot kmečki sin. Oče Anton je že umrl; mama Marija še živi. Kot otrok sem pomagal na kmetiji, saj so bile v drugi polovici šestdesetih let razmere za preživetje precej trde. To je bil čas obvezne oddaje, ko so prišli in tebi nič meni odpeljali tele iz hleva...

V osnovno šolo sem hodil v Pivki, v gimnazijo pa sem se vozil v Postojno. Potem sem se vpisal na Ekonomsko fakulteto v Ljubljani, potem sem bil kakšno leto pri bratu v Franciji, kjer sem delal kot študent. Ko sem se vrnil, sem odšel v Maribor študirati na VEKŠ - Višjo ekonomsko komercialno šolo, ki se mi je zdela bolj uporabna od visoke znanosti in ekonomije. Ko sem doštudiral, sem se zaposlil v pivškem lesno

predelovalnem podjetju Javor, ki je bilo tiste čase zelo napredno in ekonomsko prodorno in je tudi zelo skrbelo za študente, saj je v nekem obdobju imel Javor kar 130 štipendistov najrazličnejših profilov.

Kot pripravnik sem začel delati na žagi in sicer kot delavec najnižjega ranga. Potem sem počasi napredoval in prišel v računovodstvo pa v komercialo itn. Medtem sem se priženil v Krajno vas na Krasu in se v službo vozil z vlakom, kar je pomenilo vstajati ob 4. uri zjutraj, peš do Dutovelj in z vlakom do Sežane ter presedati na vlak proti Pivki in popoldne to ponavljati v nasprotni smeri. Potem so me povabili v izvoznouvozno podjetje Jadran v Sežano, ker sem imel opravljeno zunanjetrgovinsko registracijo. V kriznem Jadranovem času leta 1975 sva v podjetju ostala le dva podpisnika z zunanjetrgovinsko registracijo, delali pa smo po štirinajst do šestnajst ur na dan. Postal sem direktor zastopstev, pozneje direktor izvoza in končno uspel razmere v podjetju stabilizirati. Vse to pa me je tako izčrpalo, da sem si zaželel mirnejše in ne tako naporne službe...

Z družino živim v Krajni vasi, odkoder se dnevno vozim v Sežano v službo in kamor se po njej vračam. Z ženo Svetko imava hčer Andrejo in sina Matjaža.

Kako bi v kratkem predstavili blagovno transportni center Terminal v Sežani?



prometa, so delali tudi po dvanajst ur dnevno. Pa tudi nič čudnega ni bilo, če so plače nas, ki smo delali v upravi oziroma v administraciji, za njihovimi krepko zaostajale.

Po razpadu Jugoslavije smo izgubili velik del trga, saj se je prevoz na Bližnji vzhod čez Madžarsko, Romunijo in Bolgarijo močno podaljšal pa tudi podražil. Zaradi embarga v trgovanju z Irakom se je naš promet še zmanjšal, za Iran pa velja še vedno nekakšen tihi ambargo. Tako se je pomemben del našega tržišča povsem zaprl. Zato smo se nekako preusmerili na promet s Sovjetsko zvezo oziroma z Rusijo, a se je pred letom tudi ta povsem zaustavil.

Ker so se zaradi politične otoplitve odnosov med Vzhodom in Zahodom administrativne prepreke v njunem medsebojnem trgovanju močno omilile, mi pa smo v prometu in pretovoru blaga v času mnogih administrativnih preprek v prometu blaga

uvoznikom in izvoznikom ter njihovim prevoznikom olajševali carinske postopke, je bilo takega dela sčasoma vse manj. Zato smo se odločili zaradi sproščenih skladiščnih površin poleg prvotnega skladiščenja in špedicije razvijati še grosistično dejavnost ter se poskusiti tudi v prodaji na drobno. Sedaj nas je v delniški družbi Terminal Sežana v Sežani ter v naših poslovalnicah v Mariboru, Ljubljani in Vrtojbi zaposlanih 86 ljudi. Skupaj s svojimi nekdanj v Terminalu zaposlenimi delavci smo 51-odstotni lastniki družbe in lahko dokaj suvereno odločamo o naši poslovni politiki. Pred tremi leti smo investirali v parkirišča poldrug milijon mark, lani smo zgradili skladišča za prehrano, hladilnice in sedaj vsako leto investiramo tako, da v naših poslovnih odločitvah ni vse samo dobiček, ampak mislimo tudi na to, kako bo jutri in kako bo, ko bo Slovenija članica Evropske unije.

Zakaj prav Terminal in ne kaj drugega, kar je že imelo tradicijo v Sežani? Kako ste začeli in kaj ste vse razvili od takrat do sedaj?

Ko sem razmišljal o kakšnem mirnejšem in manj napornem delu, so se pojavili moji kolegi iz Javorja, ki so v Sežani odprli temeljno organizacijo združenega dela za izvoz in uvoz. Povabili so me v službo in na povabilo sem pristal, a se že leta 1980 vrnil v Jadran in prevzel direktorsko delo v njegovi temeljni organizaciji združenega dela Terminal. Takrat je bil Jadran organizacija združenega dela sestavljene organizacije združenega dela Timav.

V Terminalu smo začeli nagrajevati po delu; delavci so bili plačani od tone opravljenega pretovornega prometa. Postali so marljivi in odgovorni in postajali smo vse bolj uspešni. Naš letni rekord je bil pretovor 9000 kamionov za Bližnji vzhod, Iran in Irak. Z ustvarjenim čistim dohodkom smo najprej odplačali vse dolgove, potem smo se začeli strojno opremljati in zgradili skladišča. Od leta 1980 do leta 1982 smo bili kot podjetje s 35 zaposlenimi v jugoslovanskem vrhu po storilnosti pretovornega prometa. Do minute točno smo načrtovali odpremo pretovorjenega blaga. Narejenih urnikov smo se redno držali. To pa je bilo mogoče, ker smo v logistiki močno prednjačili pred konkurenco. In ker so bili delavci plačani od

Zračni posnetek BTC Terminal, d.d. Sežana / Fotografija: J. Mahnič



Dobro je, ker v vsem tem času tudi nismo odpustili niti enega delavca; iz podjetja so odšli le tisti, ki so se upokojili. Tistim, za katere dela ni bilo več, smo omogočili prekvalifikacijo in jih razporedili na nova delovna mesta. In ker je bilo treba veliko investirati, smo soglašali, da naše plače ne morejo biti po kolektivni pogodbi. Skupaj in v soglasju s sindikatom smo sproti odločali, kolikšne plače zmoremo, če naj se razvojno prilagajamo novim tržnim razmeram.

Ker se pogovarjava za revijo Kras, osredotočam pozornost bralcev z Vašim poznavanjem Krasa na ta prostor... Kaj je bil Kras kot pokrajina in del Primorske po Vaših izkušnjah v svoji gospodarski, socialni in kulturni moči pred petnajstimi leti, v nekdanji SFRJ, in kaj je sedaj, v samostojni državi Sloveniji, ki se pridružuje Evropski uniji? V čem so razlike in zakaj?

V zadnjih desetletjih se je Kras kot pokrajina močno spremenil. Postal je zelen, postal pa je tudi opuščen. Na nek način smo bili vsi zadovoljni, ker je spet ozelenel, počasi pa se tudi že zavedamo, da je to njegovo zaraščanje škodljivo. Spominjam se še časov, ko je moral kmet za vsak posekan borček, četudi je zaraščal kmetijsko zemljišče, k sodniku za prekrške. To je bil čas, ko se vinogradov na Krasu še ni obnavljalo, ko se je prenehalo pasti živino in kositi travnike in ko smo bili nasploh vsi premalo poučeni, da zaraščanje Krasa spreminja tudi njegovo klimo. Ker so Kras tudi ljudje in ne le njegovi naravni pojavi, soglašam s kmetijsko politiko v tistem delu, v katerem spodbuja živinorejo in gojenje drobnice. V občinskem svetu sem predlagal, naj se v javna dela vključi tudi košnja opuščenih travnikov za njihovo obnovo, saj je kraško krajino treba v čim večji meri ohraniti kot poseben naravni pojav.

Če primerjam razvoj gospodarstva na Krasu v zadnjih petnajstih letih, moram spomniti na nekdanje uspešne tovarne Iskra, Krasmetal itn., ki so pozneje propadle. Tr-

dim, da smo bili Kraševci neupravičeno precej zapostavljeni, čeprav smo veliko prispevali za razvoj drugih predelov Slovenije. Gradili smo Novo Gorico, gradili smo tudi Koper, ko pa naj bi se gradilo v Sežani, ni bilo več denarja. Res pa je tudi, da je nasploh vsa Primorska pričakovala od priključitve Sloveniji in k Jugoslaviji več, kot je potem dobila. Mislim, da smo bili Primorci vselej premalo glasni v skupščini, kakor smo sedaj premalo glasni v parlamentu. In trdim, da Kras tudi sedaj nima svojih pravih zastopnikov tam, kjer se dejansko odloča. Kraševci vsakega človeka trikrat premerimo in ter damo na najtanše sito in nadvrsto presodimo, ali je pravi, pa vendarle potem spoznamo, da nismo izbrali pravega. Na Goriškem pa je drugače; tam je vsakdo dober, samo da je, kot se reče, naš. In v osemdesetih letih je bilo precej politikov v slovenskem vrhu prav iz Gorice. Nekaj podjetij je postalo zelo prodornih, ker so njihovi ljudje imeli informacije, imeli so pa tudi zaslombo v centru, medtem ko tu na Krasu tega ni bilo. A res je tudi, da je imela Nova Gorica vseskozi enakovrednega sobesednika v Gorici na italijanski strani, medtem ko Sežana v Trstu takšnega sogovornika ni imela, Ljubljana pa je bila in je še sedaj predalet. Trst je zaradi izgube svojega zaledja tudi bolj in bolj ekonomsko stagniral, se ukvarjal predvsem s samim seboj, medtem ko je Gorica znala zaradi novih razmer po priključitvi Primorske Sloveniji uveljaviti za svoje prebivalce določene bonitete. Zato me veselijo najnovejše pobude, ki prihajajo iz Trsta, in prvi dogovori o tesnejšem sodelovanju med Trstom in Sežano ter nasploh s Krasom. In, če se ne motim, se sedaj bolj Trst boji pridružitve Slovenije Evropski uniji, kot se tega koraka bojimo mi sami! Slovenija je sicer mlada država, s smo Slovenci kot narod že stari, imamo pa bistveno močnejši naboj in več energije kot naši sosedi onkraj meje. Slovenci smo vse krivice italijanske okupacije in fašističnega nasilja nekako preboleli in preboleli smo prenekatero zamere; moj ded je služil v vojski avstroogrške monarhije, moj oče je služil v vojski Kraljevine Italije, jaz sem bil vojak Jugoslovanske armade, moj sin pa je služil v Slovenski vojski. Mi smo bistveno manj obremenjeni z negativnimi prvinami zgodovinskega spomina, kot velja to za Italijane na Tržaškem. Mi smo nekako na stališču: Preteklosti nikakor ne pozabiti, s pogledom in dejanji pa biti usmerjen v prihodnost!

Kar se Evrope in slovenskega pridruženja Evropski uniji tiče, sodim, da nam kdo ve kako ni treba hiteti. V Evropsko unijo logično sodimo in vanjo bomo prej ali slej sprejeti. Na to se tudi v Terminalu pripravljamo organizacijsko, tržno in še drugače. Povezujemo se z Italijani, ki imajo v mnogočem več informacij, kot jih imamo mi. Tudi oni dobivajo sredstva Evropske unije za čezmejno sodelovanje s Slovenijo. Uporabijo nas lahko le kot podpisnika nekega čezmejnega sodelovanja, če o stvareh nismo poučeni, ali pa v resnici medsebojno sodelujemo in smo tudi deležni prestrukturiranih sredstev Evropske unije. Zato se trudimo biti kar se da aktivni. Tako smo bili pobudniki za ustanovitev Združenja špediterjev, ki združuje samo v sežanskem terminalu zaposlenih 650 ljudi. Zanje se bo z vstopom Slovenije v Evropsko unijo marsikaj spremenilo, saj bo špeditarskega dela potem tukaj, v Sežani, manj. In manj bo dela še za kakšnih 2000 ljudi, ki so poslovno povezani s špediterji. Zato tudi pospešeno preurejamo prometne poti skozi terminal v štiripasovnega, da prometa ne bi ovirali, ampak ga pospeševali. Hkrati bomo vse skupaj opremili tako, da se bodo vozniki najrajši ustavljali pri nas, ko se že bodo morali nekje ustavljati. Pri nas bodo imeli poleg gostinskih obratov, prenočišč, pralnic in drugih servisnih storitev na enem mestu še vse drugo, kar med potjo potrebujejo. Škoda je le, da je denar za naložbe vse dražji in da ga ne zberemo toliko, kolikor bi ga potrebovali, da bi pravočasno vse postorili. Se pa ob tej kamionski cesti povezujemo tudi s terminalom na italijanski strani. Z Italijani smo se dogovorili, da oni in mi razvijamo storitve tako, da se v obeh terminalih ne bodo podvajale.

Vseskozi, odkar delate v Sežani, ste bili tudi politično angažirani. Ne pojmovano ozko, ampak širše. Sodelovali ste in spet sodelujete v upravljanju tega kraškega prostora. Bili ste že delegat v občinski skupščini nekdanje vsekraške Občine Sežana in bili tudi podpredsednik Občine Sežana, sedaj pa ste svetnik nove Občine Sežana... Kaj lahko poveste o tem?

Politiko razumevam kot posebno obrt, do katere nisem imel nikdar nikakršne afinitete. V upravljanje tega prostora pa sem se vključeval, ker so vse dosedanje občinske uprave naš Terminal jemale kot nekaj svojega in vseskozi poskušale v njem tudi nimo

nas nekaj odločati, komandirati in z nami tudi manipulirati. Kakor, da bi bila to njihova dolžnost. A zdi se mi, da bolj zato, da bi zavirali naš razvoj, saj smo zanje bili premočni. V prejšnjem sistemu, ko moč gospodarskega subjekta Partiji ni ustrezala, so nam zamerili, ker smo se kot tozd Terminal izločili iz ozda Jadran ter s tem tudi iz sozda Timav ter se osamosvojili. Politika nam je potem preprečila združitev z ljubljanskim BTC, ker bi bili potem še močnejši... Zato sem ocenil, da je "treba biti zraven", kot se reče. In v skupščini občine ter pozneje v občinskem svetu sem poskušal in še poskušam vplivati na upravne odločitve, ki kakor koli zadevajo tudi Terminal.

Če bi Vi sami lahko odločili, kaj naj bodo temeljni razvojne strategije Krasa kot pokrajine, kako bi jih opisali? Kakšna proizvodnja ima bodočnost. Kakšen turizem pritiče Krasu? Kakšne storitve bi kraški prostor uspešno tržil potem, ko bo Slovenija enakopravna članica Evropske unije? Kakšna kmetijska pridelava bo še tržno zanimiva in zakaj? Kaj bi poleg naštetega še zagotavljalo delo, delovna mesta in primeren zaslužek ljudem, ki bivajo na Krasu? Kaj naj bodo torej temeljni razvojne strategije Krasa?

Kras ne bi prenesel kakšne večje industrije ali česar drugega, kar onesnažuje prostor. Je namreč preveč občutljiv ekološki sistem. Kaj takega tudi ne potrebuje!

Z vstopom Slovenije v Evropsko unijo bo Kras spet bolj izrazilo naravno zaledje Trsta, delno tudi Gorice, kot je bil nekdanj. Kras je sedaj tudi mnogo bolj gospodarsko razvit in močan. Življenjski standard Kraševcev je bistveno boljši, kot je bil pred desetletji. Zato je gmotnih razlik med Tržičani in Kraševci vse manj. Škodljivo pa je še vedno preseljevanje Kraševcev iz vasi v večje centre. Tudi premajhen naravni priretek med Kraševci ne obeta nič dobrega. Zato mislim, da bi morala temeljiti razvojna strategija Krasa na majhnih družinskih podjetjih s z najrazličnejšimi terciarnimi dejavnostmi, ki ne zahtevajo velikih naložb, in še posebej z vsemi možnimi oblikami turistične ponudbe. Na Krasu se mora uveljaviti njegovi zemlji in naravi prilagojeno ekološko kmetijstvo s pridelki, ki naj bi nosili oznako "Pridelano na Krasu - pridelano doma", vinogradništvo s ponudbo terana in izbranih sortnih vin kraškega vinorodnega

okolja in reja drobnice. Kraški prostor lahko zagotavlja pestro ponudbo zelo cenjene kraške kulinarike tako na turističnih kmetijah in kmetijah odprtih vrat kakor tudi v klasični gostinski in nastanitveni ponudbi.

Seveda pa bo morala narediti svoje tudi država, če bo hotela ohraniti avtentičnost kraškega prostora ter njegovega prebivalstva spričo možnega in pričakovanega vpliva italijanskega prebivalstva in italijanske države, ki se svojim ambicijam po vplivu na ta prostor in po njegovem postopnem asimiliranju ne bosta kar tako odrekli. Z ustreznim ekonomsko razvojno politiko bo morala država zaradi nacionalnega interesa spodbujati razvoj in uveljavitev takih dejavnosti, ki bodo Kraševcem nudile za trdo in zavzeto delo obljubljen bel kruh ter jih spodbujale zaradi vse boljših življenjskih razmer ostajati v svojih domovih in na svojih domačijah ter rojevati več otrok.

In še nekaj! Kraševci moramo tudi sami storiti več zase, kot smo storili do sedaj! Organizirati se moramo v široko in prodorno ter razvojno naravnano koalicijo, ki si bo zagotavljala vse potrebne informacije - tako v parlamentu in v vladnih službah pa tudi povsod drugod, kjer se ve za razpoložljive razvojne resurse, kjer se načrtuje razvoj in kjer so finančna sredstva države in Evropske unije.

Revija Kras poznate od njenih začetkov in tudi po svojih močeh ste pomagali, da je obstala in se razvila do sedanje kakovostne ravni... Kaj najdete v njej, ko jo vzamete v roke in jo prelistate ter v njej tudi kaj preberete?

Revija Kras je publikacija o Krasu in kraških značilnostih našega prostora. Nima bombastičnih naslovov in ni populistična. Zelo rad jo prelistam in v njej zlasti skrbno preberem, če piše o prenovi kraške stavbne dediščine, o ohranjanju naravne in kulturne dediščine in o varovanju kraškega prostora pred kakršno koli ekološko katastrofo. Je na visoki strokovni ravni, pa zato morebiti kdo misli, da v njej ni pravega branja zanj. Zato bi jo morebiti približali še večjemu številu ljudi na Krasu, če bi v njej pogosteje predstavili ljudi kakšne kraške vasi ali kakšnega zaselka, njihovo življenje in delo ter njihove navade. Tako bi tudi Kraševci, ki tod živijo, bolj v reviji videli tudi sebe in svoj prispevek k ohranjanju čarov Krasa. To se morda najbolj vidi pri njihovi

dojemanju v javnosti objavljenih informacij o načrtovanem Kraškem regijskem parku. Pozorni so le na obetane jim omejitve, katerim naj bi bili prebivalci v parku podvrženi. Zato je prav, da v reviji Kras pišete tudi o tem in poudarjate, da park ne bo omejevalne narave, pač pa prostor, ki bo prebivalcem v njem nudil določene ugodnosti za razvoj in uveljavitev donosnih dejavnosti, povezanih z vzdrževanjem parka in s turizmom, ki ga bo omogočal. Navsezadnje park ne more zaživeti brez podpore in sodelovanja njegovih prebivalcev.

Mislim, torej, da bi bilo dobro namenjati v reviji nekaj prostora vplivnim, bolj uglednim Kraševcem in prebivalcem Krasa v vaseh in zaselkih, in z njihovo besedo ter s prikazovanjem njihovega odnosa do kraških razvojnih dilem in rešitev zanje pridobivati širšo, javno podporo. In pri vsaki novi ideji, ki bi pomenila nekaj spodbudnega za Kras, bi kazalo bralcem predstaviti vse upoštevane vredne razloge za in razloge proti.... Prav pa je, da občasno tudi predstavite kakšne tipične Kraševce, kraške originale, kakor ste pred leti objavili v lovskih zgodbah iz moje Krajne vasi Tolarje in njihove prigode in nezgode z domačini! Tudi to ljudje zelo radi in z zanimanjem berejo!

Vas morebiti moti, ker revija Kras tehnično nastaja v Ljubljani, kjer se jo tudi tiska, in ne nekje na Krasu, čeprav smo njeni izdajatelji že večji del uredniškega dela zanj prenesli v Sveto pri Komnu?

Mene to sploh ne moti, kajti zame je pomemben izdelek - revija Kras - ki ga dobim v roke. Ni pomembno, kje nastaja. Podobno ne, kot je z avtomobili, ki nastajajo po vsem svetu. Pri nakupu se odločite za tistega, ki je po vaši oceni najprimernejši. In ne vprašate, kje so ga naredili...

Sploh pa v času vse bolj prevladujoče elektronike, računalništva in interneta vse bolj prihaja v ospredje tako imenovano delo na domu, ki bo konkuriralo zaposlitvam v velikih proizvodnih oziroma administrativnih centrih.

Prispevek k razvoju demokracije in lokalne samouprave

Na Krasu so po uveljavitvi nove lokalne samouprave namesto prejšnje občine Sežana štiri občine in sicer: Divača, Hrpelje-Kozina, Komen in Sežana. Goriški Kras, tudi del matičnega krasa, pa spada v občino Miren-Kostanjevica. In v novih občinah so za kar najboljšo obveščenost svojih občanov občinske uprave ustanovile občinska glasila. Tako je dobil Kras ob nacionalnih in pokrajinskih elektronskih ter tiskanih medijih še pet občinskih glasil. To je za nadaljnji razvoj demokracije in lokalne samouprave tega prostora pomembna pridobitev. Tudi v komenski občini!

Komenski župan Uroš Slamič je svojo predvolilno obljubo, da bo po izvolitvi za župana poleg drugega poskrbel za ustanovitev in izhajanje občinskega glasila, izpolnil. Zaveda se ustavne pravice občanov, po kateri imajo pravico vedeti, kaj in kako delajo njihovi izvoljeni predstavniki. Člani uredniškega odbora: **Peter Černigoj, Anica Gornik, Katjuša Trampuž in Rok Ščuka** in odgovorni urednik **Uroš Slamič** so poskrbeli, da je poštar na vsa gospodinjstva raznosil glasilo pred Novim letom.

Cilji izdajateljcev glasila so, da bodo občinska uprava z županom in občinski svetniki občane komenske občine in druge zainteresirane seznanjali, kako opravljajo svoje delo in kako upravljajo s pooblastilom volilcev javne zadeve v občini. To od pobud in predlogov do vprašanj in zahtev občanov, ki morajo doživeti svojo obravnavo ter potrebno odločitev v občinskem svetu ali pa mora o njih odločiti župan! Zato bodo izdajatelji glasila občane seznanjali z dnevnimi redi predvidenih sej občinskega sveta in s predlogi odločitev, ki so za občane pomembne. In seznanjati jih bodo tudi s sprejetimi odločitvami, z utemeljitvami sprejetih odločitev in z nosilci odločitev – kdo za uresničitev sprejete odločitve odgovarja. To pa tudi pomeni, da bodo občani na tej osnovi imeli pregled nad delom in ravnanjem izvoljenega župana in izvoljenih svetnikov, saj jim je javnost njihovega dela zagotovljena z ustavo!

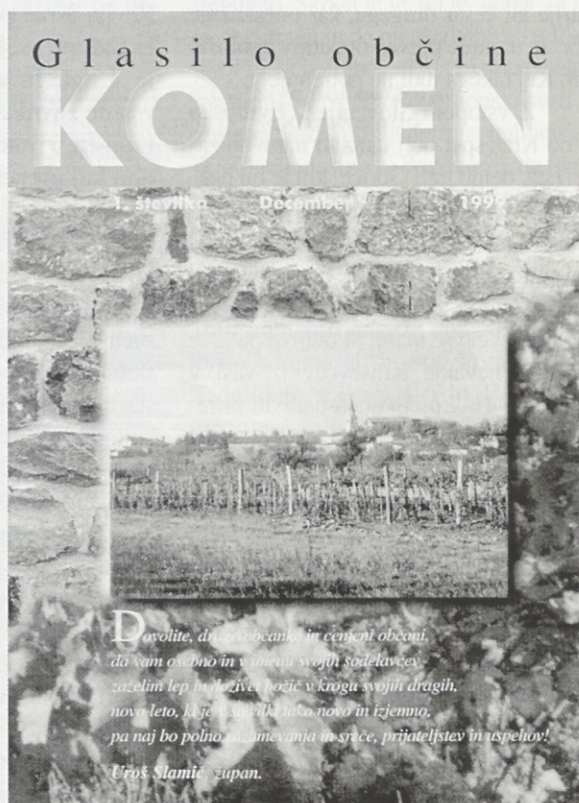
Takšen pregled nad delom župana in občinske uprave ter svetnikov v občinskem svetu, ki ga lahko zagotovi občinsko glasilo, opravičuje njegovo izhajanje pa tudi zanj potreben denar. In ko se v občinskem glasilu - če izhaja zadosti pogosto in pravočasno - objavlja objektivne, na osnovi zapisnikov in drugih uradnih listih preverjene informacije, se s takim medijem nadomesti, izpodrine in onemogoči govornice, polresnice, natolcevanja in laži.

GLASILO OBČINE KOMEN

Agencija Kras

“Vtisi o glasilu bodo različni”, pravi v uredniškem uvodniku župan Uroš Slamič, “zagotavljam pa vam, da se bomo potrudili iz številke v številko napredovati in zadovoljiti vaša pričakovanja. Tega pa ne bomo zmogli brez vašega sodelovanja. Zato vas prosim za povratne informacije in poglede, mnenja ter zahteve. Tudi kritika je dobrodošla, samo da bo rasla kakovost glasila in da bo vaši pravici do obveščenosti vedno bolj zadoščeno...”

Iz prve izdaje glasila občine Komen se po županovih zagotovilih v uvodniku in po imenih ljudi v uredniškem odboru obeta, da bo v naslednjih izdajah glasila veliko informacij, ki bodo občanom omogočale soupravljati o skupnih zadevah v občini!



Pobuda

ALI BI PRIDELOVALI AJDO?

Uredništvo

Na Krasu je bilo še pred nekaj leti videti jeseni precej njih posejanih z ajdo. Tega sedaj skoraj ni več, čeprav je povpraševanje po jedeh iz ajdove moke vse večje... Da bi na Krasu spodbudili ponovno pridelovanje ajde, smo državnega sekretarja za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano in za evropske zadeve mag. Franca Buta v uvodnem pogovoru za to izdajo revije Kras vprašali tudi o tem...



Vznik ajde, sejane v vrste



Setev ajde v lončke, za kasnejše presajevanje

Mag. Franc But je odgovoril: "Letos bodo lahko kmetje in drugi ljudje, ki se bodo odločili za sejanje in pridelavo ajde, prvič izkoristili pomoč države z nepovratnimi finančnimi sredstvi na hektar z ajdo zasejane površine... Če se bodo ti, deset ali dvajset po številu, odločili, da skupaj kupijo za

žetev ajde kombajn in če bodo kandidirali na razpis države za prestrukturna sredstva in na razpis pomoči Evropske unije v okviru programa SAPARD, sem prepričan, da bodo dobili kakšnih 30 do 40 odstotkov potrebnega denarja za njegov nakup.

Zato predlagam reviji Kras, da skupaj objavimo poziv ljudem, naj se začno odločati za sejanje in pridelovanje ajde. Ker bodo morali s požeto ajdo storiti nekaj uporabnega, jo torej porabiti ali prodati, jih je treba spodbuditi, da se ob podpori lokalne skupnosti medsebojno povežejo in organizirajo ter Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano predložijo svoj predlog. Država bo pomagala z nepovratnim prispevkom po 56.000 tolarjev na hektar posejane ajde, naše ministrstvo pa lahko ponudi tudi sofinanciranje nakupa kombajna. Kmetje, pridelovalci ajde, pa naj predlagajo svojo zamisel in program, kaj bodo s pridelano ajdo naredili. Ali jo bodo porabili za domačo rabo, ali jo bodo vso skupaj prodali nemleto, ali pa jo bodo zmleli in si poiskali nekoga, ki jo bo zanje prodal. In ko bo taka ideja z na-

drobnim programom prišla s terena na naše ministrstvo, bomo vse skupaj tudi mi podprli z ustreznim finančnim vložkom."

Da bi ugotovili, koliko je zares zanimanja med lastniki obdelovalnih površin na Krasu za ponovno pridelovanje ajde in da bi se o tem z njimi pogovorili predstavniki Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano ter predstavniki lokalnih skupnosti – to je občin, vabimo vse, ki vas to zanima, da nam sporočite svoje ime, priimek in naslov po telefonu na številki 067/766-02-90 ali 061/121-46-95! O dnevu in kraju pogovora bomo vse priglase in interese pravočasno pisno obvestili!



V luči geoloških raziskav...

KAMNARSTVO JE DEL TRADICIJE KRASA

Bogdan Jurkovšek

Zaloge kakovostnega naravnega kamna na Krasu so velike, vendar je njegova ponudba skromna, saj ta čas razen kamnoloma Lipica v Lipiški formaciji, ki ga upravlja Marmor, d.d., Sežana, obratuje le še Tavčarjev kamnolom pri Povirju v Repenski formaciji. Gre za dva strukturno in kakovostno sicer različna tipa apnencev, ki pa sta oba svetlo sive barve.

Ob sedanjem stanju kamnarstva na Krasu, ki je sedaj po pestrosti različkov naravnega kamna le še senca nekoč cvetoče obrti, se soočimo s potrebami sodobne arhitekture! Ta zahteva poleg visoke kvalitete gradbenih materialov tudi različne strukturne in barvne variante naravnega kamna, predvsem temnejše tipe za kombinacijo v vzorcu s svetlimi variantami. Žal so na Krasu vsi kamnolomi temnejših različkov naravnega kamna že davno opuščeni. Arhitekti zato vse bolj posegajo po magmatskih in metamorfnih kamninah ter jih vnašajo v prostor, v katerem vsaj pri obnovi stare kraške arhitekture nimajo kaj iskati.

Ob načrtovanju raziskav naravnega kamna na Krasu moramo upoštevati predvsem dejstvo, da avtentična kraška arhitektura izginja tudi zaradi pomanjkanja avtentičnih gradbenih materialov za obnovo. Kras je prostor, ki ga danes vrednotimo drugače, kot so ga vrednotili nekoč (novo = lepo), zato je pot v Evropo, ki se vse bolj nagiba k organiziranju regijskih parkov in k varovanju naravne ter kulturne krajine, pogojena tudi s smotnim pridobivanjem in uporabo naravnega kamna v tej pokrajini. Glede na to, da predstavlja Kras enega iz-

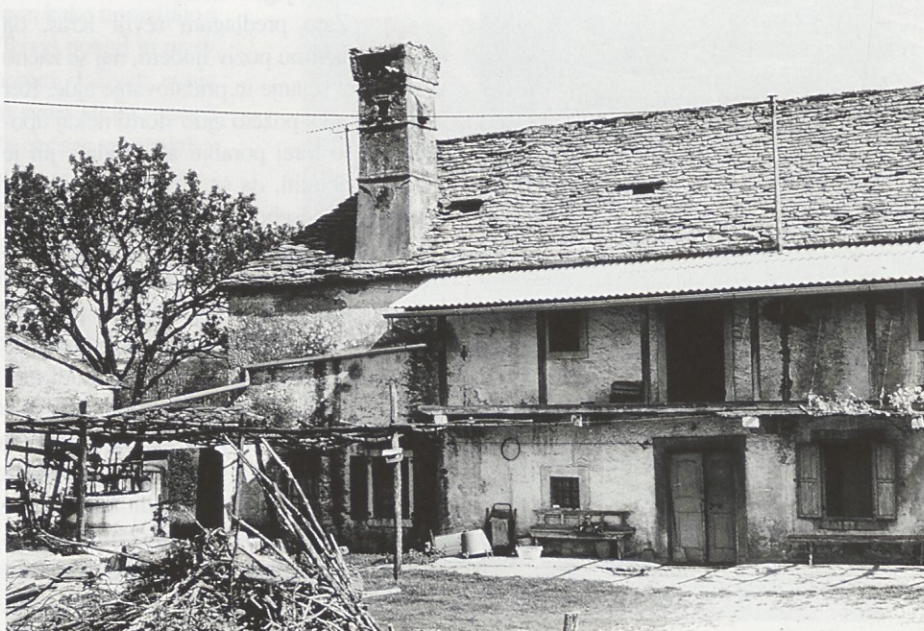
V zadnjem času se v reviji Kras vse pogosteje pojavljajo zapisi o naravnem kamnu na Krasu in prav nič ni pretirano mnenje, da so kamnolomi na Krasu vir kraškega zlata, vendar le ob upoštevanju smotrnega in ekološko sprejemljivega pridobivanja in ob dosledni uporabi domačega naravnega kamna pri obnovi avtentične kraške arhitekture. Kamnolomi na Krasu so bili in morajo ostati, saj je kamnarstvo del tradicije in identitete te pokrajine.

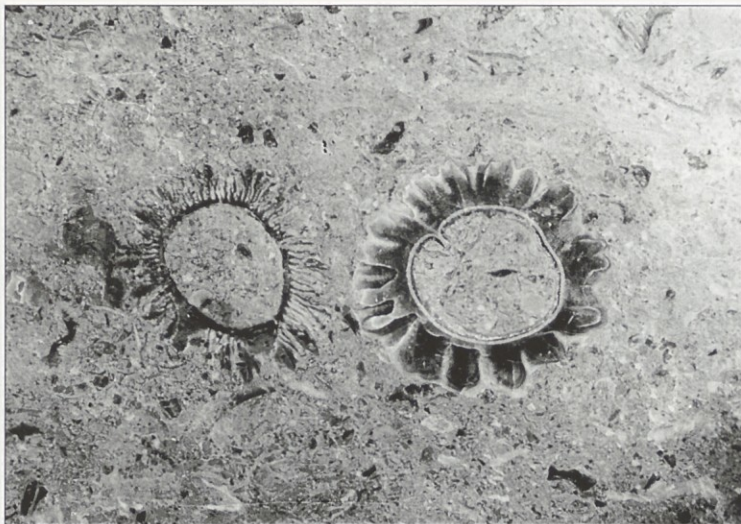
med najbolj občutljivih in ranljivih naravnih sistemov, morajo biti geološke raziskave danes usmerjene v študij vseh, tudi majhnih ležišč in v iskanje možnosti okoljevarstveno sprejemljivega pridobivanja predvsem tistih različkov naravnega kamna, ki so nujno po-

trebni za vzdrževanje, obnovo in dopolnjevanje avtentične kraške arhitekture.

Enega izmed bistvenih delov raziskav naravnega kamna na Krasu predstavlja študij stratigrafske lege plasti v Zemljini skorji ter geneze ali razvoja ležišč, kar po

Kraška domačija v Kazljah, krita s ploščami tomajskega apnenca.





Kraški kamen LIPICA FIORITO (rožasti) je dobil ime po značilnih presekih rudistnih školjk.

med kratkoročnih ciljev geologov je postaviti nova izhodišča za nadaljnje raziskave Repenske formacije, ki je poleg Lipiške formacije nekoč predstavljala največji in najpomembnejši vir kvalitetnega naravnega kamna na Krasu.

Raziskave formacij z ležišči naravnega kamna so torej le delček obsežnih regionalnih geoloških raziskav Krasa za potrebe Geološke karte Slovenije v merilu 1:50.000. V naslednjih letih lahko pričakujemo tudi novo geološko karto severnega dela Tržaško-komenske planote, ki bo zaradi podrobnejšega merila delovnih terenskih kart (1:5.000) nudila več informacij, kot jih nudijo dosedanje karte.

domače pomeni, da je treba spoznati, kdaj, kje, kako in zakaj je nastal določen tip naravnega kamna in kakšna je njegova lega v odnosu do sosednjih, recimo jim ekonomsko manj zanimivih plasti.

Stratigrafska lega in geneza ležišč naravnega kamna sta razmeroma dobro poznani na delu južnega Krasa, kjer so med leti 1989 in 1996 potekale obsežne raziskave za Geološko karto Slovenije v merilu 1:50.000. Nedvomno sta na tem delu Krasa za kamnarstvo najzanimivejši Repenska formacija s členoma Repen in Kopriva ter Lipiška formacija z rožastim (fiorito) in enotnim (unito) tipom apnenca. V prihodnosti bo prav gotovo treba razmisliti o omejenem izkoriščanju številnih drugih, predvsem temnejših apnencev Lipiške formacije, ki ležijo severno od Divaškega preloma. Med najlepše spada temno siv, skoraj črn rudistni apnenec, ki so ga pridobivali severozahodno od vasi Kazlje. Podobne tipe temnih rudistnih apnencev zasledimo tudi v nizu opuščeni manjših kamnolomov na ozemlju Nadraše v okolici Avbra in Ponikev.

Glede na to, da so se karbonatne kamnine, ki tvorijo današnji Kras, odlagale v kredi in terciarju v različnih okoljih nekdanje Dinarske karbonatne plošče, je razumljiva tudi njihova raznolikost v barvi, strukturi in debelini plasti. Zato se poleg "kraškega marmorja" - ki po strokovni terminologiji ni marmor, ampak je apnenec, čeprav ga po lepoti lahko tudi prekaša - pojavljajo ploščasti in laminirani apnenci z rožencem. Geologi te plasti uvrščamo v člena komenski in tomajski apnenec, Kraševci pa jih poznajo predvsem po tem, da na njih uspeva terano-

va trta. Oba tipa apnencev verjetno spadata med najstarejše gradbene materiale na Krasu.

Še ob koncu 19. stoletja so obratovali številni majhni kamnolomi; ponavadi tam, kjer so izdajali nekoliko debelejši sloji teh ploščastih in laminiranih kamnin. Uporabljali so jih za tlakovanje, tanke lepo oblikovane plošče pa za pokrivanje streh. Pridobivanje komenskega apnenca, predvsem na Komenskem Krasu, je dalo pomemben prispevek geološki znanosti. Domačini so v ploščasti kamnini pogosto našli fosile ali okamenine rib in plazilcev. Le-ti so potem v zameno za liter ali dva v bližnji krčmi menjali lastnika in nato končali v kateri od večjih muzejskih zbirk širom po Evropi.

Danes na Krasu ni mogoče dobiti kvalitetnih apnenčevih plošč tomajskega ali komenskega apnenca niti za obnovo tistih nekaj redkih kamnitih streh, ki jih enačenje "novega z lepim" še ni izbrisalo, kaj šele za obogatitev sodobne kraške arhitekture. Kraševci morajo torej v bodoče razmisliti še o enem tipu naravnega kamna in skupaj z geologi poiskati vsaj eno lokacijo, ki bi bila primerna za pridobivanje apnenčevih plošč. Po izkušnjah sodeč tovrstne kamnarske dejavnosti ne bi bilo težko vključiti v turistično ponudbo Krasa.

Sedaj potekajo geološke raziskave na osrednjem delu Krasa med Brestovico na zahodu in Štanjelom na vzhodu, deloma pa je bil z reambulacijo ali s ponovnimi obhodi terena zajet južneje ležeči pas karbonatov Repenske formacije med kamnolomi Konjske stope, Kopriva in Gabrovica. Eden iz-



Pogled na enega izmed opuščeni kamnolomov na Krasu

Poznavanje ležišča katerekoli mineralne surovine, med katere spada tudi naravni kamen, je mogoče le ob poznavanju geološke zgradbe širšega prostora in ob razumevanju globalnih in lokalnih geoloških dogodkov ter njihovih posledic v prostoru in času. Kljub zapisanemu pa je razvoj kamnarstva na Krasu odvisen ne le od geologov in kamnarjev, temveč predvsem od tistih vplivnih ljudi z modrostjo, močjo in denarjem, ki bodo v prihodnosti dali prednost domačemu naravnemu kamnu pred pisano družino trdih magmatskih in metamorfnih kamnin (kakrašne so, na primer: granit, keratofir, gabro, serpentinit, gnajs itn. - op.ur.), ki na Krasu delujejo hladno in groteskno; še posebej, če so v družbi plemenitega domačina - "kraškega marmorja", to je kraškega naravnega kamna!

Dr. Bogdan Jurkovšek, univ.dipl.inž.geologijhe, doktor geoloških znanosti - Geološki zavod Slovenije, Dimičeva 14, 1000 Ljubljana

Sanacija skupnega
vaškega vodnega zbiralnika
Na fontani v Podgorju

VSI BI RADI, DA SE OBNOVA VODNJAKA ZAČNE ČIM PREJ

Patricija Rojc

Predstavljamo pripravo na sanacijo ali prenavo skupnega vaškega vodnega zbiralnika Na fontani v Podgorju, ki jo je omogočilo Ministrstvo za okolje in prostor v letu 1998 v okviru osemnajstih malih Pharovih projektov čezmejnega sodelovanja med Slovenijo in Italijo. O ciljih in namenih projekta ste lahko brali na straneh 28 in 29 v 25. številki revije Kras, v kateri so bili predstavljeni vsi projekti. Tokrat pa poročamo, kaj projekt pomeni za prenavo vodnega zbiralnika Na fontani.

Nosilka projekta 036 je bila Krajevna skupnost Podgorje; vodja projekta je bil Jože Rojc; zunanja sodelavca sta bila Eda Bančič-Mohar iz Medobčinskega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran in Iztok Kleibencetl iz podjetja za gradnjo in vzdrževanje objektov ISAN 12 v Dekanih; projekt se je začel 1. junija 1998 in končal septembra istega leta; odobrena sredstva 3.000 ekujev.

Oskrba z vodo v Podgorju, v majhni vasici pod Slavnikom, je bila v minulih stoletjih vseskozi vprašljiva. Vode je vseskozi primanjkovalo in podgorske žene so v sušnem času hodile ponjo v Podpeč ali na Brežec, saj jo je bilo v mnogih vaških kalih za številne ljudi in živali premalo. V zimске času pa so v kalih sekali led in ga nosili domov.



Sedanji pogled na vodni zbiralnik – vodnjak Na fontani v Podgorju, jugovzhodni del.

Prvi vaški vodnjak Na fontani so zgradili leta 1856. Okrog leta 1900 so zgradili vodnjak Na placu. Leta 1911 so zgradili še vodnjak Pod lipo, ki mu sedaj pravimo Poličev vodnjak. Med obema vojnoma so začeli kopati vodnjak Na Breah, a so ga dogradili šele leta 1947. Večji vodnjak je tudi na železniški postaji; zgradili so ga sočasno s poslopjem postaje. Služi predvsem potrebam železnice.

Za številne kraške vasi je že preteklost, ko so bile življenjske potrebe vaščanov po vodi vezane le na vodnjake ali štirne. Sedaj so priključene na vodovodno omrežje. Pri nas v Podgorju pa so vodnjaki in deževnica edini in glavni vir vode za pitje. In vsa-

ko leto ugotavljamo, kako je voda na Krasu pravo bogastvo, saj nam jo kljub številnim zbiralnikom v sušnih obdobjih zmanjkuje. Zato nam jo morajo takrat dovažati s cisternami.

Prav te okoliščine so nas spodbudile, da smo se v letu 1998 priglasi na Pharov razpis s projektom za pripravo tehnične dokumentacije, namenjene sanaciji ali prenavi vodnjaka Na fontani.

Vodnjak Na fontani so zgradili severno od vasi na parceli s št. 1048/2, pod vznožjem Slavnika. Zgrajen je iz nenavadno velikih, pravilno sklesanih kamnitih blokov. Njegova notranja velikost je 10 x 4 metre. Vodno korito je vkopano v zemljo. Vhod v



Severovzhodni del vodnega zbiralnika
Na fontani v Podgorju.

Phare

vodnjak je bil med dvema kamnitima stopnišču, dohod do vode pa speljan po kamnitim stopnišču, ki je bilo zavarovano s kovano železno ograjo. Nadkrit je bil s kamnitim obokom ali velbom. Graditelji so s polkrožnimi kamnitimi oboki izkoristili tlačne sile kamna, tako da je objekt tudi dragocen primer ljudske arhitekture, ki jo odlikujeta spretno ravnanje z lokalnim materialom – apnencem - ter izjemen smisel za skladnost in lepoto. Žal pa se je mogočni obokani strop zaradi razmika obodnih sten zrušil. Med drugo svetovno vojno so vodnjak delno obnovili Nemci in mu vgradili železna vrata.

Tip vodnjaka, kakršen je vodnjak Na fontani v Podgorju, je bil nekdaj pogost

objekt v vaseh Kraškega roba. Bil je najpomembnejša točka v naselju in pomenil je preživetje. Sedaj so taki vodnjaki velika redkost, zato je vodnjak Na fontani uvrščen med objekte kulturne dediščine.

Posebnost vodnjaka Na fontani je tudi, da je povezan po lokalnem vaškem vodovodu z vsemi drugimi vaškimi vodnimi zbiralniki - Na Brcah, Na placu in Poličev. Še pred nekaj leti je bil ta sistem edini in glavni vir pitne vode v vasi. Zaradi pomanjkanja vode zlasti v sušnih obdobjih pa so si gospodinjstva v zadnjih letih zgradila lastne vodne zbiralnike, tako da ima sedaj večji del gospodinjstev v Podgorju tudi svoje štirne. A neglede na to svojo osnovno nalogo vodnjak Na fontani še vedno opravlja, čeprav je

porušen in je čistost vode v njem vprašljiva.

Na predlog Medobčinskega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran je vso potrebno tehnično dokumentacijo za prenovo vodnjaka Na fontani pripravilo podjetje ISAN 12. Dokumentacija upošteva sedanje razmere v zvezi z vodnjakom in pričevanja domačinov, kakšen je bil vodnjak nekdaj. Predvidena dela obsegajo utrditev razmaknjenih vodnjakovih sten, ponovno pozidavo kamnitega oboka nad njim ter obnovitev stopnišča in vhoda v vodnjak. Pred vodnjakom bo tudi tabla z opisom njegove zgodovine in gradbenih značilnosti. Vsa dela bo treba opraviti tako, da bo objekt ostal, kakršen je bil nekdaj, in da bo v celoti uporaben ter spet služil svojemu namenu.

Med vaščani in okoličani ter obiskovalci Podgorja je novica, da je tehnična dokumentacija za prenovo vodnjaka Na fontani narejena, vzbudila veliko zanimanja in odobravanja. Vsi bi radi, da se obnova vodnjaka začne čim prej. Toliko bolj, ker so medtem vaščani že obnovili vodnjak Na Brcah. Krajevna skupnost Podgorje bo storila za to vse. Ker pa v vasi ni dovolj finančnih sredstev, išče dodatne vire za sofinanciranje prenove vodnjaka. Tudi iz novih razpisov pomoči Phare!





PODOBA KRASA

Vodovod ob železniški progi
Gornje Ležeče-Sežana-Nabrežina

NAJSTAREJŠI VODOVOD NA KRASU

Andreja Rustja

Vedno in povsod si je človek prizadeval preživeti in si ustvariti dovolj dobrin, da bi bilo njegovo življenje boljše, kot je bilo prej. Ena izmed osnovnih prvin in dobrin, ki jih nikoli ni bil sposoben ustvariti, je pa osnova vsega živega, je voda. To so morali upoštevati tudi graditelji železniških prog, saj so parne lokomotive potrebovale razmeroma veliko vode, pa tudi stanovalci na železniških postajah in v čuvajnicah niso mogli brez nje.

Pred štirinajstimi desetletji, ko je bila zgrajena železniška proga Ljubljana Trst - Južna železnica - je bila oskrba s pitno vodo na podeželju vezana na vodnjake in studence z vsemi njihovimi slabimi lastnostmi, ki njihovo uporabnost omejujejo: suša, zima, onesnaženost, oddaljenost itn. A železnica je takrat pomenila gibalo napredka. Tudi z oskrbljenostjo prostora ob njej z vodo, saj so bile vsem postajam in čuvajnicam ob progi zagotovljene zadostne količine pitne vode ne glede na letni čas. Takoj, ko so v kakšnem kraju zgradili javni vodovod, je železnica nanj priklopila svoje objekte ter prispevala denar za gradnjo, saj je bilo vzdrževanje številnih posamičnih vodnih virov zelo drago.

Ko so se pred 150 leti odločali za traso železniške proge Ljubljana-Trst, so izbirali med sedanjim potekom proge čez Kras in med drugo možnostjo, da bi se proga Krasu izognila in potekala po dolinah Sore, Idrije in Soče (dolinska varianta). Prav pomanjkanje vode na Krasu je poleg burje pripomoglo, da so za dokončno odločitev potrebovali kar nekaj let. Voda je bila na Krasu najdragocenejša tekočina. Čeprav so pod kraškim površjem velike količine vode (hitri podzemeljski tokovi in podzemeljska voda - "jezera"), takrat o tem še niso vedeli dovolj, da bi jo mogli izkoriščati.

Oskrbi z vodo so načrtovalci Južne železnice namenili vso potrebno skrb, zato oskrba z njo po zgraditvi železnice ni

zatajila. Upoštevali so, da je voda vir življenja. Šef oskrbe železniške proge čez Kras z vodo je bil Carl Junker, dipl.inž. (1827-1882), ki je kot osebni arhitekt nadvojvode avstroogrske monarhije Maksimilijana naredil veliko načrtov za grad Miramare.

Graditelji železnice Ljubljana-Trst so zgradili vodne naprave, ki še sedaj vzbujajo občudovanje. Med take objekte sodi zagotovo vodni rezervoar ali zbiralnik v Divači, ki je razglašem za tehniški spomenik.

Pitna voda

Vsa postajna poslopja in vse čuvajnice ob progi Ljubljana-Gornje Ležeče so imele svoje vodnjake ali svoj vodovod. Od Borovnice naprej so prevladovali zidani

Vodni rezervoar v Divači je spomeniško zaščiten.





Vodni zbiralnik v Gornjih Ležečah.



vodnjaki, v katerih se je zbirala kapnica. Če je v sušnem času v kakšnem vodnjaku zmanjkalo vode, so jo tja dovažali z vagon-skimi cisternami. Vodo iz vodnjakov so zajemali z vedri ali pa so jo dvigovali z ročnimi črpalkami, največ tipa Gravena.

Vodne postaje za oskrbovanje parnih lokomotiv

Za oskrbo parnih lokomotiv v prometu so morali na progi Ljubljana-Trst zagotavljati na vsaki vodni postaji dnevno več kot 300 kubičnih metrov vode. V času, ko javno vodovodno omrežje še ni bilo razvito, je bila to zahtevna naloga. Še zlasti na Krašu. In to predvsem poleti, ko je še zlasti primanjkovalo vode zaradi običajne suše. Bližje ko je bila proga morju, težje je bilo zagotavljati vodo.

V začetku obratovanja Južne železnice je bila vsaka postaja med Ljubljano in Trstom tudi vodna postaja (Borovnica, Logatec, Rakek, Postojna, Pivka, Gornje Ležeče, Divača, Sežana, Opčine in Nabrežina). Glavne sestavine vsake vodne postaje so bile: eden ali več visoko in blizu postavljenih rezervoarjev, od katerih so bile speljane cevi velikega premera (150 do 200 mm) do napajalnikov ob tirih, iz katerih so točili vodo v zalogovnike parnih lokomotiv. Cevi velikega premera so omogočale večji pretok vode in zato hitro polnjenje zalogovnikov, da se potovalni čas vlakov ni po nepotrebnem podaljševal. Vodni rezervoar je bil lesen, kovinski ali betonski in postavljen zve-

čine na najvišjem delu postaje, če je bil teren ustrezno razgiban in je bila v bližini vzpetina, pa je bil rezervoar vzdignjen v zemljo (Postojna, Prestranek, Pivka). Velik je bil toliko, da tudi pri najbolj gostem prometu in temu primernim pogostim polnjenjem lokomotivskih zalogovnikov vode ni zmanjkovalo. Napajalniki so bili postavljeni ob tirih na obeh koncih postaje, tako da se je lokomotiva ustavila ob njem, ko je ves vlak uvozil na postajo.

V rezervoarje vodnih postaj so dovajali oziroma prečrpavali vodo iz zajetij na potokih (Borovnica, Logatec), iz vodnjakov (Pivka), iz Cerknškega jezera (Rakek) ali iz vodnega vira (Postojna). Vodo so prečrpavali iz nižje ležečih zajetij z okornimi in neekonomičnimi pulzometri, ki so jih pozneje zamenjali z batnimi črpalkami, z elektrifikacijo pa so uvedli centrifugalne črpalke. Pulzometer je parna črpalka, ki nima razen ventilov nikakršnih gibljivih delov. Za pogon pulzometrov in batnih črpalk so v vodnih postajah uporabljali parne kotle, ponekod pa so njihov parni pogon nedomestili z dieselskimi motorji.

Na vodovodno omrežje železniskih vodnih postaj je bilo priključenih tudi veliko gospodinjstev neželezničarjev. Veliki rezervoarji v vodnih postajah, napolnjeni s pitno vodo, so predstavljali tudi dragoceno zalogo protipožarne vode.

Za napajanje parnih lokomotiv je bila zaželena čim bolj mehka voda, zato so lokomotivam dopolnjevali vodno zalogo predvsem tam, kjer je bila voda cenejša in mehkejša. In to je bil razlog, da so zgradili železniško postajo Gornje Ležeče. Na njej

so se morali ustavljati za oskrbovanje lokomotiv z vodo vsi tovorni vlaki.

Železniški vodovod Gornje Ležeče-Sežana-Nabrežina

Za oskrbovanje vseh uporabnikov - lokomotiv in pitne vode za gospodinjstva - ob železniški progi od Gornjih Ležeč do Nabrežine je služila vodna postaja Gornje Ležeče. Po letu 1950 le do državne meje med takratno Jugoslavijo in Italijo pri Sežani. Njena trdotna stopnja je bila 9,3 nemške stopinje.

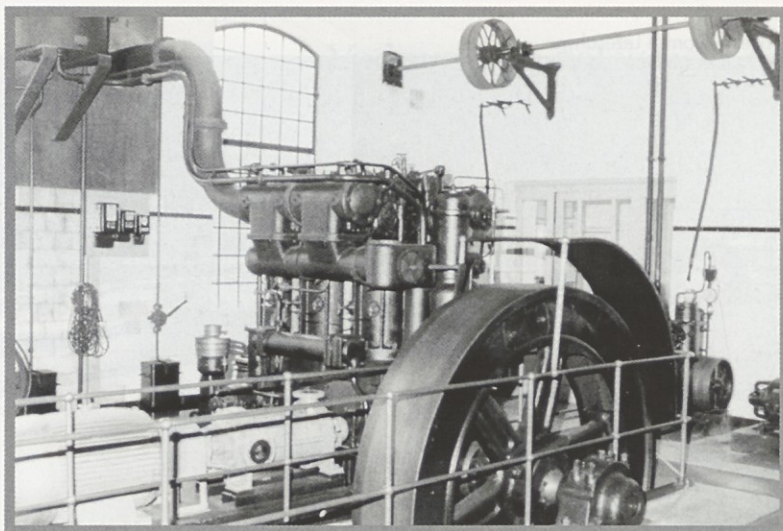
Kraška proga prečka na svojem poteku v Košanski dolini med kilometroma 650 in 660, merjeno od Beograda, (od Neverk do Vremskega Britofa) tudi del nekraškega svetâ (ki sodi v oligocen). Tod so tla sestavljena iz slabo nosilnih plasti laporja, glin, peščenjaka in konglomerata. Zato so pri kopanju predorov med gradnjo železnice naleteli na številne vodne žile in studence. To je omogočilo, da so pri Gornjih Ležečah zgradili dva velika vodna bazena ter vanju speljali zajete okolišne studence. Označujejo ju kot severni in južni bazen, čeprav bi bilo bolj točno, če bi se ju označevalo kot vzhodni (severni) in zahodni (južni). Ker pa takšno poimenovanje uporabljajo že več kot stoletje, je ohranjeno tudi v tem zapisu!

Severni zbiralnik je 12 metrov nad ravnjo postaje Gornje Ležeče in od nje oddaljen 800 metrov. V njem je mogoče akumulirati ali zbrati 8500 kubičnih metrov vode. Južni zbiralnik je 22 metrov nad po-

stajo Gornje Ležeče in od nje oddaljen kakšnih 1100 metrov. Sprejme lahko 14.271 kubičnih metrov vode. Pri južnem zbiralniku sta v zemlji še dva rezervoarja z zmogljivostjo vsak po 529 kubičnih metrov vode. Polnili so ju po tlačnem cevovodu iz vodarne Draga. Ob rezervoarjih je bila nekdaj tudi naprava za kloriranje vode. Do leta 1958 je bila zelo preprosta, zato je bilo kloriranje vode neuspešno, voda pa oporečna za rabo v gospodinjstvih, a so jo vseeno uporabljali za pitje. Vode iz severnega zbiralnika niso klorirali, saj je služila predvsem za polnjenje rezervoarjev v vodnem stolpu postaje Gornje Ležeče, od koder se je nadaljeval še 1300 metrov dolg cevovod do spoja vodov pri južnem zbiralniku. Tod sta bila povezana severni in južni zbiralnik, rezervoarji in vodovod Gornje Ležeče-Sežana-Nabrežina. Pozneje so k temu spoju cevovodov priključili še cevovod iz vodarne Draga. Vodovod so imenovali Cesarska štirna in je služil tudi za oskrbo številnih gospodinjstev z vodo.

Vodne postaje Divača, Sežana in Nabrežina so bile v bistvu le priključki na železniški vodovod Gornje Ležeče-Sežana-Nabrežina. Vodni stolpi in rezervoarji v njih so bili nujni zaradi akumulacije potrebnih količin vode. Včasih, na primer pri križanju ali prehitevanju vlakov, je bilo treba v petih minutah napolniti zalogovnike dveh ali treh lokomotiv, kar pomeni, da je bilo treba tako hitro pretočiti do 70 kubičnih metrov vode. Večje lokomotive so namreč v svoje zalogovnike sprejemale tudi do 25 kubičnih metrov vode!

Vodovod Gornje Ležeče-Sežana-Nabrežina je bil dolg 40,2 kilometra. Zaradi stalnega naraščanja potreb po vodi so morali celotno instalacijo večkrat povečati. Pred prvo svetovno vojno so nadomestili prvotne cevi s cevmi večjega premera: na odseku Gornje Ležeče-Divača so cevi z 132-milimetrskim notranjim premerom nadomestili s 150-milimetrskimi cevmi, na odseku Divača-Sežana so cevi s 105-milimetrski notranjim premerom nadomestili s 132-milimetrskimi cevmi in na odseku Sežana-Nabrežina so cevi z 79-milimetrskim notranjim premerom nadomestili s 105 milimetrskimi cevmi.



Pogled v del črpalne postaje Draga.

Pred železniško postajo Divača je ob cestnem nadvozu v grčku vodni rezervoar s prostornino 545 kubičnih metrov, ki je obzidan s klesanimi kamni in zelo lepo oblikovan. Razglašen je za tehniški spomenik. Običajno je bil prazen; napolnili so ga le, kadar so zaradi vzdrževalnih del predvidevali prekinitvev dotoka vode po glavnem cevovodu. Je pravokotnega tlorisa (7,58 m x 18,96 m), s polkrožnim stropnim obokom, ki je sredi rezervoarja visok 8,37 metra. rezervoar sedaj služi potrebam razdelilne transformatorske postaje v Divači.

Med Divačo in Sežano sta rezervoar za zmanjševanje tlaka vode, ki zmore sprejeti 426 kubičnih metrov vode, in poljski rezervoar za 545 kubičnih metrov vode. Voda je iz Gornjih Ležeč proti Sežani in Nabrežini tekla gravitacijsko ali težnostno, saj se proga z nadmorske višine 503 metre v Gornjih Ležečah spusti do Sežane na 359,8 metra in do Nabrežine na 165,5 metra (podatki veljajo za zgornji rob tirnice na postajah).

Vodovodne cevi so bile sprva lito-železne. V predorih so nameščene med tiro-ma, sicer pa so ob drogovi električnega voznega omrežja. V Merčah preide cev z desne strani na levo stran.

Vodarna Draga

Ko so se po prvi svetovni vojni politične razmere umirile, je železniški promet med Ljubljano in Trstom začel naraščati. Z njim so se povečevale tudi potrebe po vodi za parne lokomotive. Zajetja studencev okrog obeh zbiralnikov v Zgornjih Ležečah kmalu niso več zadoščala parni vleki vlakov in prebivalcem ob progi od Gornjih Ležeč

do Nabrežine. Še zlasti ne v sušnih letih in posebno potem, ko so na Opčinah (Opicina Campagna - Opčine Polje) zgradili železniški odcep za postajo Villa Opicina in za progo Trst-sv. Andrej. Zato so Italijani začeli uporabljati dodatno vodo iz Reke z vodarno Draga.

Reka je tipična reka robnega ali kontaktnega krasa, za kakršno so značilne velika razlika med njenim najmanjšim in največjim pretokom, poplave (marec, april, november) in skoraj suha struga (avgust). Zato vodarna ni zmogla v celoti oskrbovati vodne postaje od Gornjih Ležeč do Nabrežine, ampak je le dopolnjevala sistem vodnih zbiralnikov. Voda iz vodarne Draga, stisnjena med Reko in cesto v bližini Cerkvenikovega mlina in žage, je bila draga, saj so jo morali s črpalkami dvigovati v rezervoarje 165,5 metra visoko in 2098 metrov daleč. Pred strojnico je bila čistilna naprava z usedalnikom ter s peščenimi in z ogljenimi filtri. Visoka voda 4. aprila 1958 je del čistilne naprave porušila.

Oprema strojnice je še ohranjena, čeprav že več let ne obratuje. Vodo sta iz vodarne v rezervoarje potiskali dve dvostopenjski centrifugalni črpalki. Ena je obratovala kakšnih dvajst ur dnevno, druga je bila zvečine v rezervi. Črpalke sta poganjala dieselska motorja. Ko so leta 1936 vodarno elektrificirali, sta dieselska motorja ostala za rezervo. Če je zmanjkalo elektrike ali je zatajil elektromotor, so ploščati prenosni jermen sneli ter namestili jermenico na rezervni dieselski motor. Vsaka črpalka, narejena 1917 v Milanu, je zmogla prečrpati 1150 litrov vode na minuto ali 69 kubičnih metrov na uro. Moč dieselskih motorjev s po dvema

valjema premera 310 mm, narejenih leta 1928 v tovarni Franko Rosi v Milanu, je bila 72 kW ali 85 KM. Za njun zagon je služil stisnjen zrak. Kompressor za polnjenje jeklenk s stisnjenim zrakom je bil priključen na dieselski motor. V strojnici sta bila še dva manjša dieselska motorja moči 7 kW, ki sta poganjala električni generator in kompressor. Med obratovanjem je vsak dieselski motor porabil kakšnih 19 kg dieselskega goriva na uro. V sušnih obdobjih, ko sta obe črpalki črpali vodo skoraj neprekinjeno, sta njuna pogonska motorja porabila do 900 kilogramov goriva dnevno. Zato so vodarno oskrbovali z gorivom po posebnem cevovodu z železniške postaje Gornje Ležeče, kjer so ga v cevovod pretakali neposredno iz železniških cistem. Verjento je bil to prvi "naftovod" pri nas!?

Dodatni vodovod od Ajdovščine do Dornberka in na Kras ter izpod Nanosa do Križa na Krasu

Pred prvo svetovno vojno je dosegala dnevna poraba vode v Divači 120 kubičnih metrov, v Sežani 110 kubičnih metrov, v Proseku 25 kubičnih metrov in v Nabrežini 345 kubičnih metrov. Ko je v vojni Kras dosegla fronta, se je vprašanje oskrbe tega prostora z vodo do skrajnosti zaostri. Za kapljicami vode so v vročem soncu in na segretem kamenju hlepeli žejni vojaki in živali, saj vodovod ob železniški progi Gornje Ležeče-Sežana-Nabrežina še zdaleč ni zagotavljal dovolj vode za parne lokomotive številnih vojaških transportov, za veliko število vojaških konj in armado vojakov. Zato so od izvira Hublja nad Ajdovščino nemudoma zgradili vodovod do Dornberka in od tod na Kras. Vodo so zejeli tudi v Stranjah in Razdrtim pod Nanosom in od tod zgradili vodovod do Križa, kjer so ga priključili na omrežje začasnih vodovodov. In ker so železniški vodovod iz Gornjih Ležeč do skrajnosti obremenjevali s porabo vode, da se je njena količina v gornjeležeških zbiralnikih hitro zmanjševala, so na postaji Gornje Ležeče vgradili dva velika rezervoarja za 300 in 450 kubičnih metrov vode ter ju povezali z vodovodom. Vanju so pretakali vodo, ki so jo posebne vlakovne kompozicije cistem dovažale od vodne postaje Logatec in od drugod. Tako so povečali količino vode, ki

se je pretakala po ceveh proti fronti. Od Divače naprej so namreč položili začasen vodovod za oskrbovanje kraške planote. Celotno omrežje začasnih vodovodov je doseglo dolžino 80 kilometrov.

Z elektrifikacijo železniške proge se je železniška poraba vode zmanjšala

Ob pripravah na elektrifikacijo železniške proge Postojna-Sežana so Italijani leta 1935 vodovod ob progi obnovili in vgradili cevi iz eternitne mase (fibrona), ki so dopuščale vodni tlak 15 barov. Po elektrifikaciji proge se je poraba vode za železniške potrebe zmanjšala, saj so parne lokomotive zamenjali z električnimi. Vodovod je začel skrbeti za oskrbovanje prebivalstva ob progi s pitno vodo. Od Divače do Sežane so zgradili vodovodne priključke in sicer dveholske za Divačo, Sežano in Orlek, colske za Povir (dva), Žirje in Merče ter tričetrtcolskega za Gorenje. Vse čuvajnice ob progi pa so imele polcolske vodovodne priključke.

Vodovod na železniški postaji Sežana so razširili leta 1948, ko so zgradili zvezno progo Sežana-Kreplje in so začeli v Sežano iz Gorice voziti vlaki s parno vleko. Malo pred državno mejo pri Sežani so 31. decembra 1950 zaprli pretok vode železniškega vodovoda Gornje Ležeče-Sežana-Nabrežina v Italijo in s tem prenehali napajati z vodo njene porabnike onstran meje.

Veliko vode je porabljala Jugoslovanska ljudska armada v Gaberku - oktobra in novembra 1953 po 31 tisoč kubičnih metrov. Sicer pa se je poraba vode od leta 1953

do leta 1955 kar močno povečala: skupna letna poraba od 514.980 na 613.765 kubičnih metrov in povprečna dnevna poraba od 1410 na 1681 kubičnih metrov. Od tega so v vodarni Draga načrpali v letu 1953 395.380 kubičnih metrov in v letu 1955 331.365 kubičnih metrov vode, iz zbiralnikov pa so je pridobili v letu 1953 119.600 kubičnih metrov in v letu 1955 282.400 kubičnih metrov.

Ko so parno vleko na progah Divača-Pula in Gorica-Sežana popolnoma opustili ter jo nadomestili z motorno vleko, je bilo potrebe po vodi za parne lokomotive konec. Na osnovi pogodbe med Kraškim vodovodom in železniško upravo, podpisano 15. novembra 1969, je Kraški vodovod 1. januarja 1970 prevzel vodarno Draga in vse železniške vodovodne instalacije.

Voda iz zajetja Draga je postala predraga

Voda Reke je od Ilirska Bistrice postajala čedalje bolj onesnažena in kmalu ni bila več pitna. Zato je moral Kraški vodovod poiskati druge vodne vire. Od vodarne Draga so vodovod podaljšali za kakšnih 6 kilometrov proti Suhorju do zajetja Padež in tam leta 1971 pognali novo črpališče z zmogljivostjo 12 litrov na sekundo. To vodo so prečrpavali v omrežje starega železniškega vodovoda, ki je v glavnem služil za oskrbo Sežane in Divače z vodo. Oskrbo z vodo so bistveno izboljšali, ko so vodovod leta 1979 v Divači priključili na vodovod Divača-Lokev-Lipica in še zlasti leta 1984, ko so v Sežani priključili vodovodni sistem s črpališčem v Brestovici. Zaradi boljše in cenejše vode iz brestoviškega črpališča so zajetje na Padežu in vodarno Draga kmalu opustili.

Z opustitvijo vodarne Draga je ostala brez kakovostne pitne vode železniška postaja Gornje Ležeče, saj je previsoko, da bi tja težnostno pritekala voda iz sistema Brestovica. Tako je začetna točka železniškega, 140 let starega vodovoda Gornje Ležeče-Sežana-Nabrežina ostala brez pitne vode. Voda iz zbiralnika nad postajo je namreč higiensko neprimerna in neuporabna za pitje!

Črpalna postaja Draga ob Reki.



Utrinek o življenju ob Reki nekoč...

KOTIČEK, POLN MIRU, TIŠINE IN LEPOTE

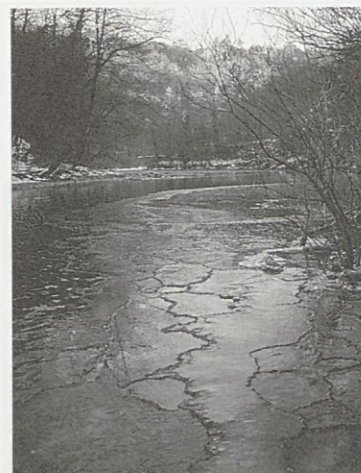
Dajana Čok

Bila je nedelja. Čudovito decembrsko jutro, primerno za sprehod. Napotila sem se k Reki, saj je to prostor, kamor najraje zahajam. V Betanji, pod Škocjanom, sem pustila avtomobil in se odpravila peš kar čez hrib, po bližnjici. Pot do reke je bila še zasnežena in neprevozna...

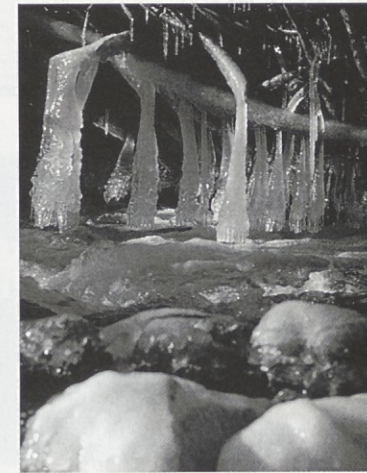
Pogled, ki se mi je odprl, ko sem prišla do Reke, je presegel vsa moja pričakovanja. Reka je bil ob bregovih zamrznjena, ledene sveče vseh oblik so dajale vtis prave zimske idile.

Vdihovala sem sveži zimski zrak in v mislih iskala dogodke, ki so mi jih o Reki pripovedovali sorodniki in vaščani vasi Naklo. Stala sem na bregu tistega dela reke, ki mu pravijo Perilo. Tod so moja pokojna nona, doma iz Naklega, in ženske iz okoliških vasi izpirale perilo. Doma so si pripravljale lug, to je zmes vode in pepela, ter v taki, z vodo razredčeni tekočini namakale in kuhale perilo, da so ga potem v košarah nosile izpirat v reko. Belo perilo, oprano na tak način, je bilo baje zelo čisto, tako da bi se takrat doma pripravljene lug kosale z današnjimi pralnimi praški. Domačinke so v Reki izpirale perilo še nekaj časa po drugi svetovni vojni.

Nadaljevala sem sprehod do ruševin starega mlina. Ob tem delu reke sta mlela Malnarjev mlin in Strmolinov mlin. Spomnila sem se pripovedi Lojzeta Kovačiča iz Naklega, ki je v v Malnarjevem mlinu služil v letih od 1938 do 1940. Ljudje so v mlin vozili žito, ječmen, ... s konjsko vprego, iz bližnjih vasi pa so "žakle" s pšenico v mlin nosili kar na ramenih. Preden je mlin



Reka pozimi.



nehal mleti, je gospodar sam s konjsko vprego pobiral žito po okoliških vaseh in namleto moko tudi razvažal po domovih. Lojze mi je tudi povedal, da je bilo za delavce v mlinu najhujše, ko je Reka zaradi neurja ali deževja začela naraščati. Takrat so morali težke vreče z žitom in moko odnašati na varno višje v hrib. Med reševanjem živeža so morali včasih tudi do pasu v vodo.

Z brega, kjer sem stala, sem imela tudi lep pogled na cerkvico v Škocjanu in levo od nje tudi na vas Naklo, kakšnih 65 metrov visoko.

Domačini so mi povedali, da je Reka pred drugo svetovno vojno dvakrat zaradi neurja in močnega deževja na Bistriškem naplavila hlode, drevesa in dračje ter tako zamašila vhod v jamo. Močno je narašla in se dvignila do 30 metrov visoko.

Ko sem tako opazovala reko in poslušala njeno žuborenje, si takšne igre narave skoraj nisem mogla predstavljati, čeprav vem, da je ta reka zelo nepredvidljiva.

Pot me je vodila ob reki navzgor do rečnega kopaljšča, ki mu pravimo Vir. Tod je bilo pred drugo svetovno vojno, med njo in še nekaj časa po njej priljubljeno kopaljšče mladine iz okoliških vasi.

Da Reka skriva tudi svoje pasti, pripoveduje zgodba, ki mi jo je povedal moj oče, ki je bil očevidec dogodka. Med vojno so se v Matavunu pripravljali italijanski vojaki za odhod na rusko fronto. V poletnih mesecih so se hodili kopat v reko. Neko popoldne po kosilu so prišli v Vir. Prvi, ki se je želel osvežiti v vodi, je bil vojak s priimkom Buffa. Skočil je v reko, se potopil, še dvakrat prišel na površje, potem pa izginil. Tovaršiči so ga iskali, vendar zaman. Reka je tam nekje globoka tudi do sedem metrov. Iz Trsta je

prihitela skupina reševalcev s potapljačem, ki je imel še svinčene čevlje in podvodno čelado, zrak vanjo pa so mu dovajali po cevi z ročno pumpo. Potapljač je vojaka našel utopljenega na dnu reke. Pokopali so ga na pokopališču v Škocjanu. Njegove posmrtnne ostanke pa so pozneje sorodniki prepeljali domov.

Tudi domačinom reka ni prizanesla. Po vojni se je v njej utopil domačin Ludvik, ko se je z nogami zapletel v korenine na rečnem dnu.

Kopanje v Reki pa je bilo sicer tudi zabavno, saj so se fantje včasih kopali goli, dekleta pa so se kopala v kombinezah brez spodnjega perila. Ko so zaplavala, so jim kombineže ostajale na površju. Lahko si predstavljate pogled, ki ga je videl tisti, ki se je potapljal..!

Reka je bila tiste čase polna rib, rečnih rakov in tudi kakšna jegulja se je našla.

S pogledom sem še enkrat zajela reko in se počasi odpravila nazaj. Vesela sem bila ob misli, da se življenje ob reki ponovno prebuja, saj je to kotiček poln miru, tišine in lepote za tistega, ki zna to opaziti in v tem tudi uživati. Reka skriva še veliko nenapisanih zgodb. Kar sem napisala, je le utrip o življenju ob njej in o njej - nekoč, ko nas še ni bilo...

Malnarjev mlin na Reki pred drugo svetovno vojno in Malnarjev mlin danes.

Iz spominov naših non in nonotov...

POVIRCI V SVETU PESMI, PLESOV IN PRIPOVEDK

Gabrijela Rebec-Škrinjar

Pogled v zgodovino domače vasi je bil človeku od nekdaj privlačen in zanimiv. In če o tem pripovedujejo naše none in naši nonoti, zgodbe iz preteklosti skoraj oživijo.

Povir ima bogato kulturno tradicijo. Ljudsko izročilo, ki se je prenašalo iz roda v rod, pa se, žal, izgublja. Zato je prav, da vsaj najlepše zgodbe o Povirju in Povircih zapišemo in jih tako ohranimo za naše otroke.

Povirci od nekdaj radi prepevajo

Povirci so od nekdaj radi prepevali. Že pod avstrijsko oblastjo je imel Povir pevski zbor s pevovodjo. Vadili so pri Bekarjevih, zvečer pa so se zbirali sredi vasi "Pri štirni" in s petjem dolgo v noč kratkočasili vaščane.

V času fašizma je bila slovenska beseda prepovedana, vendar so fantje vztrajali in vseeno prepevali. Zgodilo se je tudi, da so se nekoč ob prihodu italijanskih karabinjerjev v strahu razbežali, ti pa so jih s klici: "Aspettate, aspettate,..." (Počakajte, počakajte, ... !) priklicali nazaj in želeli, naj še kaj zapojejo.

Leta 1940 je v Povirju nastopil službo župnik Jožef Milič, ki je bil navdušen pevec in pevovodja. Okrog sebe je zbral kar štirideset pevcev, ki jih je z velikim veseljem

učil cerkvenih, narodnih in partizanskih pesmi. Po drugi svetovni vojni je navdušenje za petje še naraslo, tako da so vadili dvakrat tedensko v stari kaplaniji.

V letih takoj po vojni, ko je bil Povir pod Anglo-ameriško vojaško upravo in ko politični pritiski še niso bili tako močni, so cerkveni pevci peli še sredi vasi "Pri štirni", v gostilni, po skednjih, kjer so imeli pravcate javne nastope, ob godovih (na primer sv. Jožefa) pa so prepevali celo podoknice slavljencem, vendar je sčasoma njihovo petje ostalo omejeno na cerkev.

Bal na flosu

Povirci so radi tudi plesali - na binkoštni ponedeljek, na dan svetega Štefana, ob vojaškem naboru in ob odhodu fantov k vojakom so plesali po vaških skednjih. Igrala je harmonika; včasih jo je dopolnjeval tudi boben.

Na sv. Petra in sv. Pavla dan, ko je bilo vaško opasilo, so prirejali "bal" na "flosu". Flos je bil plesni oder, ki so si ga sposojali v Trebčah in ga ponavadi postavljali na dvorišče Štampinove gostilne. Iz Trebč je

Povirski pevski zbor leta 1946





Slika zgoraj: Štampinova domačija pred II. svetovno vojno.

Slika levo: Štampinova domačija danes.

prihajala tudi godba, ki je bila poznana daleč naokoli. Ples se je začel že ob treh popoldne. Plesalci in gledalci so ga pričakali z velikim navdušenjem. Oblekli so, kar so najlepšega imeli.

Nekaj posebnega je bilo "iti v prvega" (zaplesati prvi ples). Prav ob tej priložnosti se je očem vaških radovednežev razkrila marsikatera nova ljubezen.

Godci so tako veselo in poskočno igrali, da je plesalce kar same nosilo po flosu. In ko je godec zaklical: "Damen bal", so dekleta smela poiskati zaželenega fanta za ples.

Ob večerih je bil čas za pripovedke

Ob večerih, ko so z gospodinjskimi in kmečkimi opravili končali, je nastopil čas za pripovedke. Še najlepše je bilo, ko se je v hiši ob ognjišču zbralo več sosedov, ki so si s pripovedovanjem krajšali dolge večere. Otroke, ki so od vseh najraje prisluhnili, je večkrat kar spreletavalo od groze. Oživeli so strahovi, Turki, črnošolci, Šembilja, hudiči, coprnice, cestni razbojniki in še marsikaj.

Povirci so od nekdaj pogumni ljudje. Ni jih bilo zlepa strah. Ob srečanjih z nenavadnimi ljudmi jih je včasih vseeno tudi neprijetno spreletelo.

Povirski šuštarji so hodili po usnje v Trst ponoči, da so ga čez dan že uporabljali. Blizu Sežane pri Skaramangovi ogradi,

kjer so bili sami hrasti, je eden od njih videl žensko, ki je sedela na zidu. Ko je prišel bližju, jo je pozdravil: "Dobro jutro!" Ona pa ni odgovorila (kar je bilo za tedanji čas nenavadno - op. avtorice), le ozrla se je in ga nepremično gledala...

V pripovedovanju so se velikokrat spominjali tudi turških vpadov. Povirci so se pred njimi skrivali na Taboru, kjer je bila zidana utrdba. Ostanke so vidni še danes. Ljudsko izročilo celo pravi, da je bil okrogli stolp na Taboru s podzemnim hodnikom povezan z utrdbo na Starem Taboru nad Lokvijo in da so v njem skriti zakladi.

Ko so Turki nekoč pridrveli v Povir, so Povirci zbežali na Tabor. Neko dekle je neslo cucelj moke. Za njo je na konju pridrvel Turek. Ker ni mogla zbežati, je razvezala cucelj in vse skupaj zagnala proti divjaku. Razpršena moka je konja splašila, da je vrgel Turka s sebe, medtem pa je ona stekla k drugim in se rešila.

Za Turki so ostale oropane, opuste kmetije in požgane vasi. Opustošena ali celo razrušena je bila tudi prvotna povirska cerkvena, posvečena sv. Jakobu. Po ustnem izročilu je omenjena cerkev tod stala že v 14. stoletju. Ni pa imela ne zvonika ne tera. Zvon je bil obešen na lipi pred cerkvijo. Okrog cerkve je bilo pokopališče. Pravi jo, da je kokoš, ki je stopila nanj, takoj oslepela.

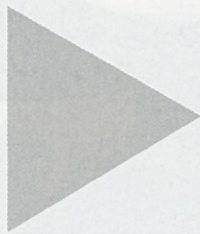
In, kot da turška nevarnost ni bila dovolj, je naše ljudi v istem času prizadela še kuga.

Kuga je bila tudi v Brestovici, Gorenjah, Merčah, le v Povirju je ni bilo. Takrat so ljudje slišali na Taboru črno smrt vpiti: "Fabjan, Boštjan, kako si ti močan, da v povirsko vas mi prit' ne daš!" Ljudsko izročilo pozna še eno različico: "Fabjan in Boštjan, kako si ti močan, da meni vas ne daš!"

Sv. Fabjan in sv. Boštjan sta namreč skupaj s sv. Jakobom naslikana na oltarni sliki cerkve sv. Jakoba. Pri tem velja omeniti, da sta po vsej Evropi veljala za najmočnejša zavetnika zoper kugo.

Črnošolec je bil po ljudskem verovanju človek, ki je obiskoval črne šole, listal po črnih bukvah, iskal zaklade, znal čarati in tako tudi ugonabljal ljudi... Pripovedovalka mi je eno izmed zgodb pripovedovala takole:

Komarjev sin je pasel krave med Taborom in Štirncem. Pride k njemu črnošolec in reče "Glej, tu je veliko zlata. Kolikor si upaš nesti, lahko neseš domov!" Komarjev je zlato res videl in odgovoril: "Če je tako, grem s kravicami domov in bom prišel z vozom". Črnošolec je pokimal in sta se razšla. Ko je prišel Komar z vozom, ni bilo tam ne črnošolca ne zlata.



Pripovedovalka se v zvezi s črnošolcem spominja tudi zgodbe:

Ko je bil v Sežani sejem, so stale stojnice na levi in desni strani ceste. Nekoč je črnošolec s trobento zahteval, naj se ljudje umaknejo s ceste. Nato so ljudje videli, kako je petelin po cesti vlekel poln voz sena.

O Šembilji mi je uspelo izbrskati le, da je bil to voz, ki se je po stari cesti podil proti morju in nazaj od morja proti Dunaju. Še sedaj so menda na povirski gmajni vidni sledovi njegovih koles. In še danes se v pogovorih med ljudmi včasih sliši izraz "gre hitro kot Šembilja".

Navade Povircev in še kaj...

Povirci so znali tudi dobro opazovati. Na lastne in še bolj na tuje značilnosti ter napake so opozarjali s posmehljivkami in zmerljivkami, ki pa so se že skoraj pozabile. Tako so vaščane Brestovice pri Povirju zmerjali z "Brstovci - kouci" (slov.: kolci), Žirce z izrazom "Žerske pokelce" (slov.: prepirljivci; izhaja iz: spokati se, kar pomeni, skregati se, prepirati se; torej je pokelca tisti, ki se pogosto prepira, krega!), Merčance pa z zbadljivko "Merčanske reve". Vendar okoličani za zmerljivke niso ostali dolžni in Povirci so postali "Plenjirci".

Povirski fantje so bili menda zelo bojeviti. Niso prenesli, če so fantje iz sosednjih vasi prihajali k Povirkam. Zato so se velikokrat Pri štimi ali v gostilni "zgrabili". Vrinjence so zmerjali s "pokelcami" ali jim očitali, da so "sikelce" (sitneži) in spora ni bilo mogoče preprečiti brez poštenega tepeža.

Povirce so tujci zmerjali ("špotalji") tudi: "P li, p li t'm la la, ruharja povirskega". "Ruhe", ki si jih uporabljali in jih še uporabljamo za prenašanje listja in sena na voz ali kar domov, so kvadratni kosi žaklovine, ki imajo na vsakem vogalu prišit trak za zavezovanje. Poudariti pa moram, da se "ruhe" uporablja le v vaseh med Sežano in Divačo; drugod jih nadomeščajo koši, žbrince.

Šaljiva je zgodba, ki pripoveduje o Povircih, kako so se vojskovali z Gorenjci... Naredili so top iz votlega češnjevega debla, da bi z njim streljali proti Gorenjam. Nabasali so ga s smodnikom in kamenjem ter ga prižgali. Eksplozija je top raznesla in trije

okrog topa stojči so padli v nezavest. Ostali prisotni pa so rekli: "Dovolj bo! Če je tukaj toliko škode, si zamislite, kaj je šele v Gorenjah!"

Zgodba ni pristna. Verjetno so jo Plešivci prenesli iz Izole ali Pirana in jo prikrojili zoper Povirce.

Čeprav so se naši predniki tudi sami večkrat "spopadali" z okoličani, so se radi norčevali iz sporov ("kreganja" med sosednjimi vasm). Ob dolgotrajnem prepiru med Podbrežami, Žirjami in Merčami zaradi paše in pašnikov so Povirci pred kakšnimi sto leti sestavili naslednjo pesem:

*Podbrežci sou se zbrali,
so stou tisoč mouž nabrali,
da se buojo z Žerci vojskovali.*

*Stric Miha vsem flinte gliha,
kanuone j majo iz lesa,
vsak j ma uobruoča dva.
Telefon iz srbouta,
j m pridno uodmeva s kuota.*

*Ta prvi buot ku suo ustr'lili,
so Kacjani usa uakna ubili.*

*Baruon sz Merč ta bagati,
so djali: Pejmo, pejmo pamagati,
ker so naši brati.
Če u dežjelo pridejo,
n's use pabijejo.*

Pesem bo še bolj razumljiva, če dodam, da so šteje vse tri vasi takrat največ kakšnih petdeset prebivalcev. In v pesmi imenovani baron iz Merč je bil slaboumen in reven pastir, ki je zelo težko govoril. Kiti-ca, ki omenja telefon, pa je poznejšega časa - iz prve svetovne vojne, ko so ljudje na vasi zvedeli, kako deluje telefon.

Hvala vsem pripovedovalcem, ki so mi povedali zanimive zgodbe. Še posebej Ivanu Karižu in Olgi Žele!

Vsak trenutek na poti-minuta popolnosti



Pet let je tega, kar smo predstavili družino novih motornih olj PROTON. To so olja izrednih odlik in sposobnosti, ki jih uporabljajo številni proizvajalci avtomobilov. Po svojih sposobnostih se Protonova motorna olja uvrščajo v sam vrh najbolj uglednih svetovnih znamk.



TEXACO

MOTORNA OLJA PROTON IZDELUJE ZA PETROL SVETOVNO PRIZNANA DRUŽBA, TEXACO.

PETROL

Slovenska naftna družba

VODA = ŽIVLJENJE

VODA SESTAVLJA DVE TRETJINI ZEMELJSKE POVRŠINE IN JE VITALEN ELEMENT VSEH ŽIVIH BITIJ. V RAZLIČNIH POJAVNIH OBLIKAH JE NAJPOMEMBNEJŠI OBLIKOVALEC PODOBE IN ŽIVLJENJA PLANETA. NA NJENI GLADINI SE ZRCALI OKOLJE V VSEJ SVOJI BARVITOSTI, NJENA PROSOJNOST IN ČISTOST ODSEVATA NAŠ ODNOS DO NARAVE.

ČISTO

in naravno okolje je za ljudi življenjskega pomena. V **Heliosu** že nekaj let usmerjamo znanje in izkušnje v razvoj okolju prijaznih barv na vodni osnovi, za kar imamo več razlogov:

- **zavedamo se** ranljivosti okolja,
- **zavedamo se** pomena nadomeščanja neprimernih sestavin z okolju in ljudem bolj primernimi,
- **zavedamo se**, da so barve, ki jih proizvajamo, prisotne na vsakem koraku našega življenja in dela,
- **zavedamo se**, da moramo upoštevati najzahtevnejša okoljevarstvena priporočila in standarde, ki veljajo v Evropi.


DANES vam v **Heliosu** lahko ponudimo vodne barve za različne kvalitete podlage (les, parket in kovine) v sklopu uveljavljenih blagovnih skupin **Bori**, **Ideal** in **Tessarol**, ki ustrezajo najzahtevnejšim svetovnim standardom. Vizualno so ti izdelki prepoznavni po grafičnem simbolu ribice v soncu, ki se kot žig pojavlja na embalaži in jamči visoko kakovost in ekološko neoporečnost barv.



Helios
v sodelovanju z
Ministrstvom za okolje
in prostor od vsakega pro-
danega litra okolju prijaznih
barv namenja **50 SIT** za
ohranjanje čistih
slovenskih voda.

Okolju prijazne barve.

HELIOS



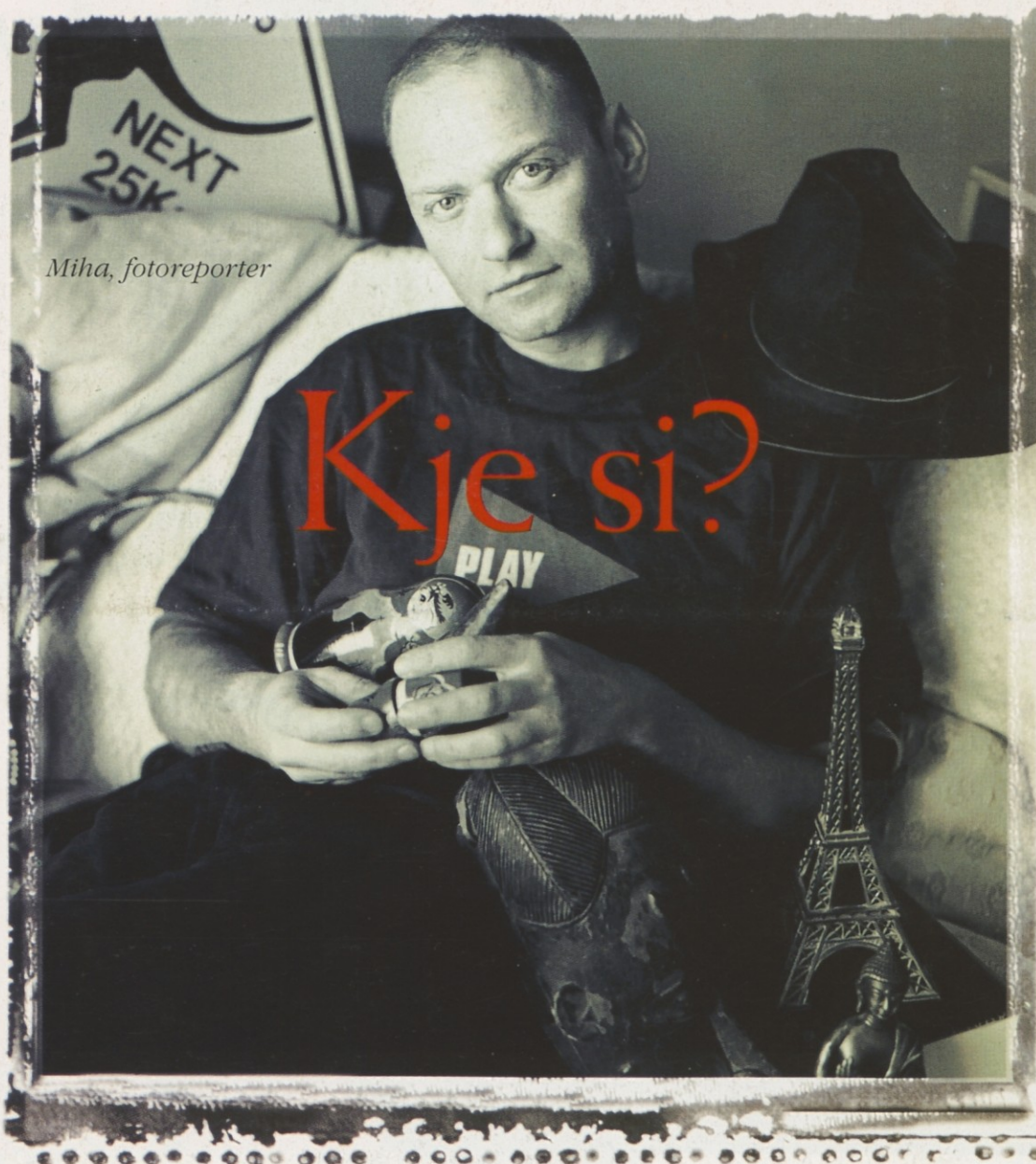
*Dobra
igra
dobrih
gospodarjev*

S profesionalnim delom smo dosegli dobre poslovne rezultate, pridobili zaupanje evropskih sosedov ter obogatili tako Goriško kot državo. Prepričani smo, da mora imeti uspeh dobrih gospodarjev tudi človeški obraz, zato podpiramo tudi nekomercialna prizadevanja za lepše in duhovno bogatejše življenje. Verjamemo v uspeh slovenskega poslovnega optimizma, zaupamo ljudem, s katerimi sodelujemo, spoštujemo gosta – sodobnega človeka, obremenjenega z intenzivnim delom.

V igri je več kot igra.



HIT Hoteli Igralnice Turizem



Miha, fotoreporter

Kje si?

Doma. V več kot 70 državah sveta.

MOBITELOVO GOSTOVANJE V TUJIH OMREŽJIH.

Gostovanje v tujih omrežjih, po tuje roaming, je nadvse priročna storitev.

Omogoča vam, da ste tudi na tujem maksimalno mobilni, hkrati pa vedno na zvezi.

Pogodbe imamo sklenjene s prek 140 operaterji GSM v več kot 70 državah po vsem svetu.

WWW.MOBITEL.SI

mobitel

SLOVENSKI OPERATER NMT & GSM

svoboden kot ptica